

జీవిత చరిత్ర

నివాజీ చరిత్రము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలరాజ్

గురు గౌరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠలక్ష్మీంధ్ర స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు శ్రీరామ్ స్వామి

గురు లాహిరీ మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రకేశవర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120029915

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీశైవాజీపరిత్రమ

గ్రంథకర్త :

శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు, M.A.

ఆదర్శగ్రంథమండలి

విజయవాడ

విషయ సూచిక

పేజీలు

దేశస్థితియు, శివాజీ పూర్వుల వృత్తాంతము	1_ 10
శివాజీ జన్మమును, బాల్యదశయు	11_ 20
యుద్ధసన్నాహము, ప్రథమ పరాక్రమము	21_ 38
పునాదిని బలపరచుకొనుట	37_ 50
గురువదేశము	51_ 63
అవజిర్ఖానుని వధ	64_ 77
దండయాత్రలు	78_ 90
మోగలురితో యుద్ధము	91_ 104
ఢిల్లీ ప్రయాణము	105_ 112
రాజ్యవ్యవస్థ	113_ 125
మోగలురితో మఱి యుద్ధము	126_ 140
రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము	141_ 145
కర్నాట ద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట	148_ 156
శివాజీ అంతమయ్యుము	157_ 168

శ్రీ రస్తు
శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

దేశస్థితియు, శివాజీపూర్వులవృత్తాంతమును

శివాజీ యనఁ బదునేడవ శతాబ్దంబున నుదయించి తన మాతృ
భూమియైన మరాఠదేశంబునకు నదివఱకుఁ దురుష్కులచేఁ గలుగు
చుండిన తాపంబు నివారించి మహారాష్ట్రులకు స్వాతంత్ర్యం బొసంగి
స్వరాజ్య సంస్థాపకుం డనుబిరుదు వహించిన మహామథావుండు! ఆంధ్రు
లచేఁ గర్ణాటదేశంబున స్థాపింపఁబడి, మహావైభవశిఖరమునకు నెక్కి
బుక్కరాయకృష్ణరాయలను ప్రచండకిరణంబులచేఁ గొంతకాలము వఱకు
యవనపాంసీకులను గ్రుడ్లగూబలఁ జేసిన విజయనగర రాజ్యమార్తాం
డుఁడు, సృష్టినియమంబు ననుసరించి తాలికోబలో క్రీ. శ. 1584 వ
సంవత్సరమున నస్తమింప యవనరాజ్య మను చిమ్మచీకటిలో మునింగి
యున్న దాక్షిణాత్యులకుఁ దిరిగి స్వరాజ్యకిరణంబులఁ జూపిన బాలాయుధం
డితండె! ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణదేశమంతయు మునుంగునటు వఱ
దలుగా వచ్చెడి మోగలుల ప్రవాహమునకు నడ్డము తగిలి దానిని వెను
కకు మరలించిన దీర్ఘోన్నతపర్వతంబితండ! ఆంధ్రమరాఠకర్ణాటదేశంబు
లందుండి హిందూమతంబు లను రమ్యోద్యానంబులఁ జొరఁబడి సుంద
రంబులయిన పుష్పఫలవృక్షములఁ బాడుదేయుచుండిన బహుమనీ
తురుష్కరాజు రూపంబు లగు మదపురేసుంగుల తీరట యడంచిన

మగసింగం బీతండ! ఇట్లు హిందువుల యొక్క హిందూత్వము పోకుండఁ గాపాడిన మహామహాని చరిత్రం బందటకును సనుకరణీయంబు గాక పోయినను, నాదరణీయంబును, నాహ్లాదకరంబును నగు నని తలంచి తచ్చరిత్రరత్నం బాంధ్రంబున వ్రాయఁ బూను చున్నాఁడను.

శివాజీ జీవిత మంతయుఁ దురుష్కరాజులతోఁ బోరాడుట యందే కడచినందున నాతని జన్మసమయమునను గొంతకాలము తత్పూర్వము నను నే యే తురుష్కరాజ్యము లెక్క డెక్కడనుండెనో తురకరాజులకు నొందోరులయెడ నెట్టిభావ ముండెనో స్పష్టముగాఁ దెలిసినఁగాని శివాజీ చరిత్రము చదివరులకుఁ దిన్నగా బోధపడదని యెంచి యప్పటి రాజ కీయస్థితి సంగ్రహముగా నిచ్చటఁ జూపెద.

శివాజీజన్మమున కెన్నియోదినములు పూర్వమే, దక్షిణములోని బహమని యను యవనరాజ్యం బంతరించి, యందు నుండి యైదు స్వతంత్రరాజ్యంబులు పుట్టెను. వానిలో రెండంతరించి మన చరిత్ర నాయకుని కాలమువఱకు మూఁడు రాజ్యంబులు మాత్రము శేషించి యుండెను. అవి యేవి యనః—

1. అహమదునగరరాజ్యము—దీనికి నిజాముశాహి యని పేరు. శ్రీ. శ. 1618 వ సంవత్సరమున మోగలులచే నీ పట్టణము జయింపఁ బడి యచటిరాజు చెఱపట్టబడెను కాని మాలికాబ రనువాఁడు రాజవం శములోని యొక కుష్టువానిని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి, మరల రాజ్యమును స్థాపించి కొన్ని సంవత్సరముల వఱకు మోగలుల ధిక్క రించు చుండెను. శివాజీ పెద్దవాఁడై స్వరాజ్యము స్థాపింప యత్నముచేయు వఱకు నీ రాజ్యము పూర్ణముగా మోగలులచేతబడి నాశపమొందినది. కాన మన కీ చరిత్రంబులో నీ రాజ్యంబుతో సంతగాఁబనిలేదు. అయినను శివాజీతండ్రి యగు శహాజీ తన జీవితకాలములోఁ జాలభాగ మీరాజుల సేవలోనే కడపినందునను శహాజీ చరిత్రము తిన్నఁగా బోధపడినఁగాని శివాజీచర్యలు చక్కఁగా బోధపడనేరవు గనుకను నీ సంస్థానంబు ప్రస్తుత చరిత్రంబులోని సంస్మరణీయ రాజ్యంబులలో నొక్కటి యనందగు.

1. గోలకొండరాజ్యము—దీనిని కుతుబ్ శాహి యవియెదరు. రామదాసు కీర్తనలచే నాంధ్రదేశంబున నజరామరంబు లయిన 'తానీష' 'గోలకొండ కోట' 'చెఱసాల' మొదలయిన నామంబులు తెలుగువారికిఁ గ్రొత్తలుగాక సుదీర్ఘ కాల పరిచితంబులే. ఈ రాజ్య మాంధ్రదేశంబునం దుండినందున విది శివాజి త్రోవతోనికి నంతగా వచ్చినదికాదు. కాని యీ రాజులకును శివాజికిని నొకటిరెండు పర్యాయంబులు పోరాట కల్గఁగా అక్కన్న మాదన్న లను పింగలివంశస్థు లయిన మంత్రిపుంగవుల చాతుర్యప్రభావంబున 'తానీషా' యనఁబడు అబూ హుసేనునకును శివాజి కిని స్నేహంబే కలిగెను.

2. బీజాపూరురాజ్యము—దీనికి ఆదిల్ శాహి యను నామాంతరము కలదు. మన చరిత్రనాయకుఁడు ముఖ్యముగాఁ బోరాడినదియుఁ గొన్ని సమయములయందు మైత్రి చేసినదియు నీ సంస్థానంబుతోడనే. ఈ యాదిల్ శాహి రాజులు మిక్కిలి ముస్లిములై యెల్లప్పుడును నైజాము శాహివారితోను, విజయనగర సంస్థానముతోను విరర్థకముగాఁ బోరాడుచుండిరి. అహమదునగరము రాజ్యముఁ బాడుచేయుటలో నీరాజులే మోగలులకు ముఖ్యముగా సాయముచేసి, తుదకుఁ దామును మోగలులను వన్నికి నాహుతు లైరి.

ఇట్లు దక్షిణములోఁ బదునేడవ శతాబ్దమధ్యమున మూఁడు తురక రాజ్యము లుండెను † ఈ మువ్వరు రాజులను బిరస్పర ద్వేషము గల వారలయి యెప్పుడును యుద్ధములుజరుపుచుఁ బ్రజలకును దమకును నమితములయిన బాధలు కలుగ జేసికొనుచుండిరి. వీరిలో వీరికిఁ గల వైరము లటుండ వీ రందఱకు సామాన్యశత్రుం డొకఁ డుత్తరదేశము నుండి వచ్చుచుండెను. ఆతం డెవ్వఁ డనః—

† ఈ మూఁడు తురుష్క రాజ్యములను మనయాంధ్రరాజులు గెలిచి యుండిరి. కృష్ణదేవరాయ లీ రాజ్యము లన్నింటిని గెలిచినమాట జగత్ప్రసిద్ధంబై. తాలికోటలోఁ గలవశంబునఁ బడిన రామరాజు తండ్రి యగు రంగరాజు కూడ రాజ్యత్రయంబుగెల్పె ననుటకు

డిల్లీబాదుషహా;—అక్కరుబాదుషహా కాలమునుండియు దక్షిణ దేశములోని పైఁజెప్పిన తురుష్కరాజ్యములను గెల్చుటకు డిల్లీశ్వరులు యత్నించుచుండిరి. బీకాపూరు మొదలైన రాజ్యములకుఁ గూటస్థుండైన మొదటిబహమనీరాజు డిల్లీశ్వరుని దండనాయకుఁడు. ఆతఁడు దక్షిణమున స్వతంత్రుండై, డిల్లీశ్వరుని బాటింపక యుండెను గాన నట్టి రాజద్రోహుల గెలిచి నేతుపర్యంతము డిల్లీప్రభుత్వముఁ జేయవలయునని యక్కరు, జహాగీరు, తత్పుత్రుండైన షహాజహాను, వాని కుమారుఁడగు అవరంగజేబు దాక్షిణాత్యతురుష్కులతో ఘోరముగాఁ బోరుచుండిరి. శివాజి జన్మసమయమున షహాజహాను డిల్లీపీఠము నలంకరించి యుండెను. ఔరంగజేబు రారాజుగా నున్నప్పుడు శివాజి ప్రబలెను.

ఇట్లు మహమ్మదీయరాజులకుఁ బరస్పరకలిహములు సంభవించి దేశమంతయు నల్లకల్లోలముగా నున్న సమయమందు అహమద్ నగరమురాజునొద్ద నిద్దఱు మహారాష్ట్రవీరులు గొప్ప యుద్యోగముల పై

నాధారం బున్నది. ఈయనను గుఱించి రామరాజీయముతో నిట్లు వ్రాసియున్నది:—

సీ. కడువిజాపురవర కామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వని భేరిరవము
దామిడిఁబోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁజేయు నే దొరబలంబు
గోలకొండవజీర్ల కోటలకాయముల్ చించునేరాజేంద్రు చేతికత్తి
సకలభూపాలకాస్థాననన్నుతిఁగాంచి వెలయు నేశూరుని విజయలక్ష్మి
యతఁడు కేవలన్యసతియే యమఁదూర, చర్యఁ దాశ్రితరజ్జె

విచక్షణుండు

జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి.
ఆంధ్రకవుల యీ వ్రాతలన్నియు నసత్యములని కొందఱాధునిక నాగరకులు చెప్పెదరు. కాని తురుష్కులు వ్రాసిన గ్రంథములను మాత్రమునమ్మి యాంధ్రులవ్రాసిన గ్రంథములను వమ్మకపోవుటకు స్వదేశాభిమానకూన్యత తప్ప వేఱుకారణము లేదు.

నుండిరి. ఒకడు శివాజి తల్లితండ్రి యైన లకజీజాధవుడు; రెండవ వాడు శివాజి తండ్రితండ్రి యైన మాలాజి. వీరిద్దఱును మరాఠాజాతివారు. ఈమరాఠాజాతివారందఱును వాము రాజపుత్రస్థానములోనిక్షత్రియుల మని చెప్పుకొనియెదరు. కాని యీ జాతివారినఁగా రాజపుత్రులకును మహారాష్ట్ర దేశములోని కాపుపూఁబోండ్లకును గలిగిన సంతతియని సామాన్యవదంతి కలదు. మరాఠావారితల్లులెవరయినను దండ్రులు రాజపుత్రస్థానములోని క్షత్రియులే యనుటకు సందేహము లేదు. శౌర్యదైర్యసాహసము లను రాజపుత్రగుణములను, పాటుపడుట, కష్టమునకొర్చుట, దంభరాహిత్యము, కుయుక్తిచేత నైన శత్రువును బరిమార్చుట యను మహారాష్ట్రదేశీయ గుణములను వీ మరాఠాజాతియందఁగలవు. కనుక నిది మిశ్రమజాతి యనియే తోచుచున్నది. ఇట్టి మరాఠాజాతి వీరులనేకులు నిజా మాది తురికరాజులయొద్ద నుద్యోగములతో నుండిరి. వారియందరలోఁ బైఁ బేర్కొనిన యద్దఱువీరులు ప్రముఖు లనుటకు సందేహము లేదు.

లకజీజాధవుడు దేవగిరి (యిప్పటి దౌలతాబాదు) యాదవరాజుల వంశజుడు. అప్పటి మరాఠా + వీరులలో నింతిబలాధ్యుడును, అధికార సంపన్నుడును మఱియొకడు లేఁడయ్యె. ఇతడు విదర్భదేశము (Berars) లోని శిందభేడుపరగణాకు దేశములువు (దేశముఖ్య)గా నుండఁ బదివేలగుఱ్ఱపురౌతులకు నధికారియై యుండెను. క్రీ. శ. 1621 సంవత్సరమున నీతడు మాలికాంబరునకు సహాయుడై మోగలులను నర్మదానది యవతలి తీరమునకుఁ బాటుఁ దొలెను.

లకజీతరువాత లకజీ యంతవాడు మాలోజీ. ఇతని యింటిపేరు

† మహారాష్ట్రులు 'మరాఠ' యనియు, నాండ్రులు 'మరాఠా' యనియు వ్రాసెదరు గాన నేనుభయరూపంబుల మహయోగించెద.

‡ భోసలా. మాలోజి స్వపరాక్రమముచే కొలఁది స్థితినుండి గొప్ప దశకు వచ్చెను. ఇతనితండ్రి యగు బాబాజి కొన్ని గ్రామములకుఁ బతేలుగా నుండెను. పతేలనఁగాఁ బ్రస్తుతపు గ్రామముననపువంటి యొక చిన్నయధికారిము. ప్రథమమున మాలోజి, లుకజీయొద్దనే యుద్యోగము సేయుచుండెను. ఆతని తెలివి తేటలఁజూచి లుకజీజాధవుఁడు సంతసించి, అహమదునగరమురా జయిన మొదటి మూర్తీజానిజాముశహా యొద్దకు నతనిని కీసికొనిపోయి, క్రీ. శ. 1671 వ సంవత్సరమున నతనికి 'శిలేదారి' యను నొకయధికార మిప్పించెను. శిలేదారుఁడన నశ్వసైనికులలోని యొక చిన్న యధికారి. మాలోజి తిన్న తిన్నఁగాఁ దనయశ్వసైనికులసంఖ్య హెచ్చించి ఘన మైన రాజకార్యముల నిర్వహించుచుఁ దన గౌరవమును వృద్ధిపఱచుకొను చుండెను. ఇంతలో వెంకోజి వింబాళకరుఁడిను బీజాపూరరాజ్యములోని సంస్థానకుఁ డొకఁడు దీపాబాయి యను తన చెలియలి నిచ్చి మాలోజికి వివాహము చేసెను. ఈ దంపతుల కనేకదినములవఱకు సంతతియే కలుగ కుండెను. పుత్రసంతానార్థ మీదంపతు లహమదునగరములోని శాహాషరీఫను పీరునకు మ్రొక్కులిడిరి. అందుపైఁ క్రీ. శ. 1684 వ సంవత్సరములో వారికి నొక కుమారుఁడు గలిగెను. శహాషరీఫను తురకపీరు కృపచే నీపుత్రుఁడు గలిగె నని యెంచి యాపిల్లవానికి "శహాజీ" యని పేరు పెట్టిరి. మాలోజికి క్రీ. శ. 1693 వ సంవత్సరమున నింకొక కుమారుఁడు గలిగెను. వానికి 'శరఫజీ' యని నామకరణము చేసిరి.

మాలోజి జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు శహాజి చిన్ననాటి నుండియు స్వరూపమందుఁ జక్కనివాఁడుగను, స్వభావమునందు, బుద్ధిమంతుఁడుగను, ప్రజ్ఞాతిశయములు గలవాఁడు గను నుండెను. అందుచే లుకజీజాధవుఁడు గూడ నీ కుఱ్ఱవానిని మిక్కిలి ప్రేమించు చుండెను. క్రీ. శ.

‡ ఇంగ్లీషు పుస్తకములఁ జూచి మనవాం ద్రీశబ్దమును భోసలా యని యుచ్చరించెదరు కాని యది తప్పు. ఇండిలిద్రుతంబు పూర్తిగా నుచ్చరింపక ముక్కులో ననఁగా ననునాసికము నుచ్చరింపవలయును.

1991 లో ననగా శహాజి యేడు సంవత్సరములవాఁడయిన నప్పు డతనిని వెంటబెట్టుకొని మాలోజి + 'రంగసంచమి' యను పండుగ రోజున, లుకజీజాధవుని యింటికి వెళ్లెను. అక్కడి కప్పుడు లుకజి యొక్క బంధువులును, ఇతర సరదారులును వచ్చి యుండిరి. లుకజి శహాజిని తనయొద్దకుఁ ఓలిచి, ముద్దుపెట్టుకొని, తన తొడమీదఁగూర్చుం డిన జిజాయను తన కూతురొద్దఁగూర్చుండ బెట్టుకొనెను. లుకజీ కుమార్తె యగు జిజయు మిక్కిలి చక్కనిది ఆ యిద్దఱు పిల్లల చక్కఁ దనమును, సమవయస్కతయుఁ జూచి మనంబున సంతసించి 'పీరిరు వురు దంపతులగుటకుఁ దగుదురు. జిజా! నీ కీమగఁడు కాపలయునా?' యని నవ్వుల కనెను. ఇంతలో నాపిల్ల లిద్దఱును గులాబు బుక్కయీడఁ జొచ్చిరి! ఈ బాలక్రీడలకు సభాసదు లందఱు మిగుల సంతసించిరి. ఇంతలో మాలోజి యచ్చటివారి నందఱును జూచి "చూడుఁడి మీయందఱుముందటనే లుకజీ నేఁటినుండి మా వియ్యంకుఁడయ్యెను. ఈమాట తప్పుగాదు సుఁడి" యని యొత్తి పలికెను తరువాత నెవరియింటికి వారు వెళ్ళిరి.

రెండవనాఁడు మాలోజినిజాధవరావు (లుకజి)భోజనమునకుఁబిలు వఁగా 'నిన్నటిమాట మీరు నిశ్చయపఱిచినట్లయిన నేను భోజనమునకు వచ్చెద నని యతఁడు చెప్పి పంపెను. లుకజీ జాధవున కంతగా నసమ్మ తంబు గాక పోయినను నీ సంబంధం బెంతమాత్రమును నతని భార్యకు సమ్మతంబుగా దయ్యె. జాధవరావు శ్రీమంతుఁడు, మనసబదారుఁడు, దేశ ముఖుఁడు. మాలోజియో, యీ యధికారము లేమియు లేని చిన్ని శిలే దారుఁడు. అంత గొప్పవంశములోని తన కూతును నింతకొలఁది వంశములోని కుఱ్ఱవాని కిచ్చుటకు జాధవునిభార్య యిష్టపడ దయ్యెఁ గాని యీ సంబంధమునందనే జాధవునివంటి యసంఖ్యదేశముఖులకు యజ మానుఁడై డిల్లీశ్వరుం డగు రారాజును గూడ దిద్దిమ్మని నాట్యమాడించు

మహాప్రతాపశాలి యైన శకకర్త యుద్భవింపఁగలఁ డని యాయమ్మ కప్పుడేమి యెఱుక?

జాధవునితో సమానమైన స్థితి మనకు లేనందున నతఁడు మనకుఁ బిల్ల నియ్యసంశయించుచున్నఁ డని యెఱింగి, యతనితో నమముగాఁ దూఁగునంత యైశ్వర్యమును నధికారమును సంపాదించి యతనికూఁతునే నా కుమారునకుఁ జేసికొనియెదనని మాలోజి పట్టు పట్టెను. తనమఱఁది యగు వెంకోజినింబాశకరుని సహాయమువలనను, దనబుద్ధివిశేషముచేతను ద్వారలోనే మాలోజి యహమదునగరము రాజునొద్ద నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులకు నాధిపత్యమును, 'రాజా' యనుపదవియు, శివనేరుచాకణు లను రెండుదుర్గముల యాధిపత్యమును, ఆ దుర్గములకు సమీపమం దున్న ప్రాంతమునకు దేశముఖియు, పూనా సుసా యను పరగణాల జహగీరును సంపాదించెను. ఇదియుఁ గాక యిల్లుకట్టటకుఁబునాది త్రవ్వించుండఁగనో లేక మఱి యేహేతువుచేతనో భూమి త్రవ్వించుండఁగా నతనికి నమిత మైన ధనము దొరకెను. అప్పటి నమ్మికలను బట్టి వా రా దనము తమకు భవానిదేవియే యొసఁగె నని నమ్మి; ఆ నమ్మికయే ప్రకటించి నిజస్థితి యిట్లుండఁగా గ్రాంటుడప్ దొరవారు తమ "మరాఠాల యితిహాసము" లో (History of Mahrathas) మాలోజి కుయుక్తులదే ధనము సంపాదించె నని వ్రాసిరి. ఈ మాట నిరాధార మైనది.

ఇట్లు మాలోజి లఖాజితో సమానముగా మనసబుదారుఁడును, దేశముఖుఁడును దనవంతుఁడును నై నందున శహాజికి జిజ్ఞా నిచ్చుటకు లఖాజి యొప్పెను. ఇదియుఁగాక అహమదునగరము నవాబు లఖాజితో శహాజిని నల్లునిఁ జేసికొను మని, జోధించెను. క్రీ. శ. ౬౦ వ సంవత్సరములో శహాజికి జిజ్ఞాబాఱిని, అమితమహోత్సవముతో వివాహము జరిగెను. ఆ వివాహమునకు స్వయముగా నహమదునగరము సులతాను వచ్చి యుండెను. ఈ దంపతులే మన చరిత్రనాయకుని తల్లియుఁ దండ్రీయు.

కొన్నిరోజులకు మఱోజి స్వర్గస్తుడు కాగా సర్వాధికారము శహాజీకిఁ బ్రాప్తమయ్యెను. జాధవుఁడును శహాజీయు నహమదునగరము రాజులకు ముఖ్యాధారులుగా నుండిరి. క్రీ. శ. 1620 వ సంవత్సరమున మోగలులు అహమదునగర రాజ్యముపై దండెత్తి వచ్చిరి. అప్పుడా రాజ్యమునకు మాలికింబరనువాఁడు మంత్రిగా నుండెను. వాఁడు లుకజీ శహజీల సహాయముచే మోగలులను బూర్ణముగా నోడించెను. మాలికాంబరుఁడు క్రీ. శ. 1625 లో గతించెను. ఇతని మరణానంతర మహమదు నగరరాజ్య మంతయు నరాజక మై, రాజునకును మంత్రులకును, మంత్రులలో మంత్రులకును గలహములు గలిగి, యంతఃకలహములకు నా పట్టణము పుట్టినిల్లయి యుండెను. ఈ కలహముల నన్నిటిని అడఁచి యా రాజ్యమును మోగులుల చేతినుండి రక్షించుటకు శహాజీరాజు చాల ప్రయాసపడెను. లుకజీజాధవుఁడు తనరాజును వదలి మోగలులలోఁ గలసి నప్పటికిని శహాజి యహమదునగరపురాజునే పట్టుకొని యుండెను. క్రీ. శ. 1630 లో ఏక మోగలులతోఁ బోరాడుట యసాధ్యమని తలంచి శహాజి దిల్లీశ్వరునితో సంది చేసికొనెను. అప్పుడు దిల్లీవాదుషహా యగు షహజహాను శహాజీకి నాటువేల మనసబును, నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులపై నధికారమును నొసంగెను. ఇట్లు దిల్లీశ్వరునితో నిరుపాయం బయి నప్పుడు సందిచేసికొనినను, శహాజిలక్ష్మ్యమంతయు నైజాముశాహీ సేలు పుటయందే యుండెను. క్రీ. శ. 1634 లో శహాజి, యిది మంచినమయము గదా యని తలంచి యహమదు నగరరాజ్యముమీఁద నొకపిల్లవానిని గూర్చుండఁబెట్టి నిజాముశాహీకి జీవము పోయ యత్నించెను. ఈ కాలముల నతఁడు దిల్లీశ్వరుని మోగలు సైన్యముల నెన్నియో పర్యాయము లోడించెను. బ్రాహ్మణాధికారులఁ గొందఱును నియమించి, కొంత రాజ్యము జయించి, బాలరాజుపేరటఁ దాను రాజ్యముచేయ నారంభించెను. మీరు మేము గూడిమోగలుల గెలిచెద మని చెప్పి ఓజాపూరు నవాబులను గుఱుకొని మోగలులతో సంది చేసికొనినందున క్రీ. శ. 1637 వ

సంవత్సరమున అహమదు నగరరాజ్యము పూర్తిగా వినాశ మొందెను. తరువాత శహాజిరాజు బిజాపురరాజునొద్ద నుద్యోగమున కుండెను.

బిజాపురమురా జగు మహమ్మదు ఆదిల్ శహా శహాజిని నాదరించి, యతఁడై జాముశాహిలోని జాగీరు లన్నియు నతని కిచ్చి, యతనిని భీమా, నీరా యను నదులనడుమ నున్న ప్రాంతమునకు నధికారిగా నేర్పఱచెను. అతఁడాపనిలోఁ గీర్తి చెందిన పిదప నతనిని రెండవ దండనాయకునిఁగాను రణదుల్లాఖా నను వానిని మొదటి దండనాయకునిఁగాను నేర్పఱచి, వారిని నవాబు కర్ణాటవిజయయాత్రకుఁ బంపెను. ఈ దండయాత్రలో విజయశ్రీ గైకొని వచ్చినందునకు మెచ్చి, నవాబు శహాజికిఁ గర్ణాటకములోని కోలారు, బంగలూరు, బారాకోట, బాలాపూరు, శిరకట మను ప్రాంతములు జాగీరుగా నిచ్చెను. అటుపిమ్మట శహాజి జన్మమంతయు నీరాజుల కొలువులోనే యుండెను.

ఇట్లీరువది సంవత్సరములవఱకును తారాజులైన డిల్లీశ్వరులతో ఘోరముగాఁ బోరాడి నైజాముశాహి పడకుండ నిలుపుటకై యమితప్రయత్నము చేసి, బిజాపురరాజులచే నప్రతిమ గౌరవము చెందిన శూరాగ్రేసరుండు చరిత్రనాయకుండగు శివాజికి జనకుండు. అలగ్నాం డరుయొక్క విశ్వవిఖ్యాతయైన కీర్తికి నతనితండ్రి యైన పిలిపరాజు యొక్క పూర్వప్రయత్నంబు లెట్లు సోపానప్రాయంబు లయ్యెనో యటు లనే శివాజియొక్క స్వరాజ్యస్థాపనంబునకు శహాజియొక్క శౌర్యంబును నతఁడు సంపాదించిన జాగీరులును మూలాధారంబు లయ్యెను.

రెండవ ప్రకరణము

శివాజిజన్మమును, బాల్యదశయు

శహజీమహారాజుయొక్క యుద్యోగసంబంధ మైన రమ్యచరిత్ర క్రిందటిప్రకరణములో వర్ణింపఁబడినది. కాని శహజీయొక్క కుటుంబ సంబంధమైన చరిత్ర యంత రమ్యమైనది కాదు. క్రీ. శ. 1604 వ సంవత్సరములో శహజీ జిజ్ఞాబాయిలకు బహుదంబముతో వివాహము జరగె నని వెనుక వ్రాసియుంటిమి, కాని యీ వివాహబంధనము వధూవరుల కిరువురకును సౌఖ్యప్రదంబు గా దయ్యె. దంపతులకు స్నేహంబు గలుగుటకు మాటుగా వైరంబు గలిగె. ఈ వైరమునకుఁ గారణ మేమో చరిత్రకారులు స్పష్టముగా వ్రాయలేదు. ఐన నిందులకు జిజ్ఞాబాయి యొక్క స్వాభిమాన (Self-Respect) ప్రధానం బయిన స్వభావంబే కారణంబయి యుండు నని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. గొప్పవంశంబునఁ బుట్టినది యై నందునఁ దన్ను నొక రనుమాటలామె నహింప దయ్యె. శహజీ తురుష్కులయొద్ద నుద్యోగము చేయుచు వాఁని భూషించుచుండెను. జిజ్ఞాబాయియో తురుష్కులను సవా ద్వేషించు చుండెను. ఇట్టిదంపతులకుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లయిన స్వభావములు గలిగియుండి నందున వారి యంతఃకరణములు కలియవయ్యె. ఇట్లువారి మనస్తాపంబు దినదినంబు వృద్ధి యైనందున క్రీ. శ. 1630 వ సంవత్సరమున శహజీ తుకాబాయి యను రెండవస్త్రీని వివాహమాడెను. శహజీ చేసికొనిన యీ పునర్వివాహము వలన జిజ్ఞాబాయిమఱింత యలిగి తన పుట్టినింటి బంధువులయొద్దకుఁ బోయెను. ఇట్టిసతీపతులకు వియోగము సంభవించుటకుఁ బూర్వమే వారి కిరువరు పుత్రులు గలిగిరి. పెద్దకుమారునిపేరు శంభాజి. తండ్రికి నీ పుత్రునియం దత్యంతప్రేమ యున్నందున నతఁ డెప్పుడును దండ్రీయొద్దనే యుండెను.

శహాజిమహారాజుయొక్క రెండవకుమారుడు మహారాష్ట్రరాజ్య సంస్థాపకుండును, మనకథానాయకుండును, నగు శ్రీ శివాజిమహారాజు. ఈ మహాపురుషుని జన్మంబు శివనేరీ యను వర్వతదుర్గమునందు క్రీ. శ. 1627 వ సంవత్సరమున నయ్యెను. ఈ సంవత్సరరాజంబు హిందూదేశ చరిత్రమునందు సువర్ణాక్షరంబులతో వ్రాసి యుంచునంత యోగ్యతగలది యని చెప్పుటకు సందేహముగలదా? శివాజిమహారాజు ముందు చూపిన యపరిమిత పరాక్రమముయొక్క శుభసూచన లేమియు నతని జన్మ కాలమునందుఁ గానిపించినవి కావు. ఇందులకు విరుద్ధముగా నతనిజన్మ కాలమం దేమి శైశవదశయందేమి యతనిని నిరుత్సాహకరంబు లగు నిబ్బందులే చుట్టుకొని యుండెను. తల్లిదండ్రులకు సానుకూల్యము లేక పోవుటయే మొదటి యిబ్బంది. ఇదియుఁగాక యప్పుడు శహాజిమహారాజు మోగలులతో యుద్ధము చేయుచుండెను. శివాజీకిమాతామహుం డగు జాధవరావు మోగలులవైపున నున్నందున నతనికిని, శహాజీకిని, ఘోరమైన వైరంబుసంభవించె. ఇట్లు మాతామహునికిని దండ్రునికిని వైరంబు గలుగుట రెండవయిబ్బంది. తండ్రిమోగలులతో యుద్ధముచేయునపుడు నీబాలుఁడును, నతనితల్లియు ననేకపర్యాయములు శత్రువులచేతఁ జిక్కువారైరి. కాని యాసమయములయందు, వీరపత్నియు వీరమాతయు నగు జిజాబాయియొక్క బుద్ధిప్రభావంబుచే నాబాలుఁడు సంరక్షింపఁబడియె. నేఁడు కోండాణాదుర్గములో నుండిన రేపు శివనేరుకోటలో నెల్లుండి కొంకణదేశములోని మహాలిక్విల్లాలోను నుండి యల్పకాలములో స్థలాంతరంబులు చేయుచు, మగఁ డొల్లయాసాధ్వీ ముందు శకకర్త గానున్న తనకుమారుని సంరక్షించెను. ఇట్లు మహాదక్షతతో సంరక్షించుచున్నను, క్రీ. శ. 1633 వ సంవత్సరమున జిజాబాయి తనయాతేంద్రకుమారునితో వైజాపురంబున నుండ నక్కడి దుర్గాధిపతికి లంచమిచ్చి, మోసముచేసి మోగలులు జిజాబాయిని ముందు మోగలులగండఁడు గానున్న బాల శివాజిని జెఱఁబట్టిరి. కాని మోగలులపై న్యములో నున్న కొందఱు మరాఠాసరదారులు మధ్యస్థులయి, “శహాజి రెండవపెండ్లి చేసికొని జిజాబాయిని వదలివేసినందున నీమెను నీమెపుత్రునిఁ జెఱఁ

బట్టుట న్యాయము కాదని చెప్పి యా మెను విడిపించిరి. ఇట్లు కుటుంబకః హములవలనను, శహాజికిని మోగలులకును యుద్ధము జరగు చున్నందువలనను బదిసంవత్సరముల వయసుగలవాఁడగువఱకు శివాజి తన తండ్రిని జూడఁ గలుగకపోయెను. విజాపూరునవాఱు మోగలులతో సంధి చేసికొనినపిదప క్రీ. శ. 1631 వ సంవత్సరమునందు శహాజి విజాపూరుమునకు నుద్భోగార్థము వచ్చినప్పుడు నాతఁడు తన పెద్ద భార్యయగు జిజాబాయిని గుమారుఁడగు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిపించుకొనెను. శహాజి క్రీ. శ. 1631 వ సంవత్సరమున పయిబాయీ యనిన పిల్లను దెచ్చి శివాజికి వివాహము చేపెను.

ప్రప్రథమముందు శివాజికిఁ దురకలయందు ద్వేషము గలుగుటకుఁ గారణము, మోగలుల యుద్ధమువలన నాతనికి, నాతనితల్లికిఁ గలిగిన యపరిమితకష్టమే. ఇట్లతనిమఁదంబునఁ జిన్నతనముతోనే యవనద్వేష మంకురింప దానిని వృద్ధిపఱచినది యతని తల్లి యగు జిజాబాయి. చిన్న ప్పటినుండియుఁ దల్లియొద్దనే యున్నందున శివాజికిఁ దల్లిచన వధికముగా నుండెను. ఆమె యతనికిఁ దమపూర్వులపరాక్రమచరిత్రంబులును, వైభవ కథలును జెప్పి దైర్యోత్సాహంబులు గలుగఁజేయుచుండెను. “యవనులు మనదేశ మంతయు నాక్రమించి యున్నారు; ధర్మమును బాడుచేసినారు; దేవాలయములఁ బడఁగొట్టుచున్నారు; గోత్రాహ్మణసంహారము విధివిరుగడ లేకుండఁ జేయుచున్నారు. ఇట్టి దుష్టులభీతిచేతనే కదా మన మీ కష్టముల ననుభవించుచున్నాము. వీరి నోడించు శకకర్త మనకులంబున నుద్భవింపనున్నఁడని యనేకదృష్టాంతము లదివఱ కయియున్నవి. ఆ మహాపురుషుఁడెప్పుడు జన్మించునో! మన మెప్పుడు సుఖముగ నుందుమో.” ఇట్లనేకపర్యాయములు దనకుమారునకు బోధించి యామె, శౌర్యము, దైర్యము, యవనద్వేషము, స్వదేశస్వమతాభిమానంబు లను గుణంబు లాతనికి నుగ్గుపాలతోఁ గలుపెను. శివాజిబాలుఁడగా నున్నప్పుడును, విజాపూరరాజులతోఁ బోరాడునప్పుడును, డిల్లీశ్వరునియొద్దకుఁ

† విజాపూరుకరకృత మైనమహారాష్ట్రీల చరిత్రము—ఆభ్యుదయము

జోవునప్పుడు, నావీరమాత యావీరున కిట్టియుపదేశమే చేసెను: “భర్త
యనుమతి లేక యుండినను జిజాబాయి తనకొమారుఁ డగు శివాజీ
యొక్క తెలివితేటల కానందించుచు, నతనికి స్వదేశస్వమతములయందలి
యభిమానమును వృద్ధిపఱచుచు నుండెను. ఆమె భర్త తురుష్కప్రభువుల
యొద్ద సరదారుగా నుండినను నామె కా మ్లేచ్ఛప్రభుత్వమునం దధికద్వే
షము కలిగియుండెను. ఆమె సద్బోధవలననే శివాజి మిగుల శూరుఁడయి
తమదేశము నందలి తురకప్రభుత్వమును రూపుమాపి మరాఠీరాజ్యమును
స్థాపించెను. ఆయన చేసిన పరాక్రమమున కంతకును జిజాబాయియే
మూల మనుటకు సందియము లేదని న్యాయమూర్తులగు మహాదేవ
గోవింద రానడేగారు వ్రాసి యున్నారు. శివాజి తా నేపనిని జేసినను దల్లి
యనుజ్ఞ వడయక చేసెడివాఁడు కాఁడు. మ్లేచ్ఛులతో వైరముచేయుట
యతని తండ్రి కెంతమాత్రమును సమ్మతిలేదు. కాని తల్లి సహాయమువల
ననే మిగుల విఖ్యాతిఁగొంచెను! జిజాబాయి తానేమిమహాకార్యము చేయఁ
జాలకున్నను దినకుఁగల స్వదేశస్వమతాభిమానములను గొడుకునకు
బోధించి తనకుఁగల యుద్దేశముల నతనిచే నెఱవేఱఁజేసెను †” ఇట్లు
తల్లి పవిత్రోపదేశంబువలనఁ గుమారుఁడు రాజ్యసంస్థాపకుం డయి ఘన
తను వహించిన యుదాహరణ మిది యొకటి తప్ప వేతొకటి మఱి యేదేశ
చరిత్రమునందును గానిపించుట దుర్లభం. బని నాయకప్రాయము. తల్లల
గుణావగుణముల ననుసరించి పిల్లల గుణావగుణము లుండును గాన
మనసంఘమునందలి స్త్రీల దుస్థితిని సంస్కరింపవలయు నని ప్రతిపాదిం
చెడి నవనాగరకవీరులకు నీశివాజి జిజాబాయిల చరిత్ర యొకయత్యంతోప
యోగకరం బగుశత్రుంబే యని చెప్పవలయును.

శివాజీఁ జిన్ననాటినుండియు శౌర్యోత్సాహంబులు వృద్ధియగు
టకు రెండవకారణము పురాణశ్రవణము, అయిదాటు సంవత్సరముల

† అన్మజ్ఞ్యేష్ఠసహోదరి యగు సౌ|| భండారు అచ్చమాంబగారిచే రచి
యింపఁబడిన “అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల”-ప్రథమభాగము.

వయసువాఁ డయినప్పటినుండియు భారతరామాయణములలోని కథల నాతఁడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో వినుచుండెను. ఋషులను బాధపెట్టురాక్షసులను రాముఁడు వధించినకథయు, భీష్మార్జునాదు లద్భుతపరాక్రమముఁ జూపి కర్ణ దుర్యోధన దుశ్శాసనాదుల వధించినప్రకారంబులును వినునప్పుడు బాల శివాజి శరీర ముబ్బొంగి, గోబ్రాహ్మణనాశ మొనరించు యవనులఁ దానును నటులనే సంహరింపవలయు ననిన యోచన లాతని మనస్సునం దుద్భవింపఁ దొడఁగెను. శివాజి యనేక రాత్రులు కేవలము భారతరామాయణములలోని యుద్ధప్రకరణములు వినుటయందే కడపుచుండెనట:

ఇట్లు క్రీ. శ. 1636 వ సంవత్సరమున శివాజి, తండ్రి యొద్దకు వచ్చినప్పు డాతనిచిత్తం బంతయు యవనద్వేషముచే నిండియుండెను. అతనితండ్రి యగు శహాజి చిన్ననాఁటనుండియు యవనుల సేవలోనే యుండి గొప్పయుద్యోగములు చేసి జహాగీరు సంపాదించినవాఁ డయినందున నాతఁడు తనకుమారుని రాజద్వేషమున కెంతయుఁ జిఁతిల్లుచుండె. ఒకనాఁడు తనకుమారునిఁబిలిచి యతఁడు “నాయనా! నీవు పది పందెండు సంవత్సరములవాఁడ వయితివి; ఇంక దివదినము నావెంట నవాబుపేరోలగమునకు (దరబారునకు) వచ్చి నవాబునకు సలాము చేసి తిన్నతిన్నఁగా నతనియనుగ్రహము సంపాదించిన నీకు మేలు కలుగఁగల”దని యుపదేశించెను. అందునకు శివాజి యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను:—
“యవను లత్యంతనీచులు; వారి నాశ్రయించుటకును వారికి సలాముచేయుటకును నాకెంతమాత్ర మిష్టము లేదు. రాజవీధులలో జరగుచున్న గోవులవధఁ జూచి వధచేయుయవనులను వెంటనే చంపవలయు ననిన యిచ్చ నాకుఁ గలుగును గాని యటులఁ జేసిన మీ రే మఁయెదరో యనినభీతిచేతఁ గోపము నచటనే యడఁచు చున్నాఁడను. గొప్పగొప్ప తురకయధికారులయింటికిఁ బోయి వారి నాశ్రయింప నే నొల్ల. ఒకానొకప్పుడు యవనస్పర్శ సంభవించెనేని నే నావత్తములఁ బరిత్యజించెదను.”

ఈవచనంబులు విని శహాజి మిగుల నచ్చెరువొంది పుత్రునితో నిట్లనియె:-
 “నీవు చెప్పినమాట లన్నియు సత్యంబులే. కాని ప్రస్తుతము పృథివికంత
 టికి యవనులు రాజు లయియున్నారు. వారి సేవ చేసి, మనము మనమత
 మును రక్షించుకొనుచు నుండుటయే యీశ్వరసంకల్ప మని తోచు
 చున్నది. అటులఁ గానియెడ మన స్వరాజ్య మేల పోయి యుండును?
 నేను మీకొక కత్యంతశ్రమచేసి వైభవమును సంపాదించినాఁడను. నేను
 సంపాదించిన దానిని రక్షించుకొనుచు మీరు నవాబుదయకుఁ బాత్రు లగు
 టయే మీకు ధర్మము.” అందుపై శివాజి యుత్సాహము లేనిముఖముతో
 నిట్లనియె; “మీ యాజ్ఞ శిరమున వహనీయమనుటకు సందేహములేదు.
 కాని గోబ్రాహ్మణపీఠకు లగుయవనులను జూచుటకంటెఁ బ్రాణంబులఁ
 బరిత్యజించుట మేలని నాయభిప్రాయము.”†

ఇట్లు తండ్రి కొడుకులకు నప్పు డప్పుడు సంభాషణ జరగుమండ
 నొకనాఁడు బలవంతముగా శహాజి, శివాజిని నవాబు పేరోలగమునకుఁ
 బంపెను. అంతకంటెఁ బూర్వము నవాబు మంత్రియగు మురారరావు,
 నవాబుతో శివాజియొక్క శౌర్యాదిగుణసంపదను గొనియాడియుండెను.
 కాని శివాజి రాజసభకుఁ బోయి నవాబునకు సలాముచేయకయే దూరము
 గఁ గూరుచుండెను. అందుపై నవా “బీతఁడేనా శహాజి రాజుకొమారుఁ”
 డని యడుఁగగా మురారరా “వితనిది చిన్నవయసు, ఇదివరకెన్నఁడును
 రాజసభ చూచినవాఁడు కాఁడు” అని చెప్పి యా నవాబు నెటులనో సమా
 ధాన పఱిచెను. ఇంటికిఁ బోవునపుడు బాలశివాజికి నవాబు వస్త్రాద్యలం
 కారము లిప్పించి పంపెను కాని ఇంటికిఁ బోయినతోడనే యావస్త్రములు
 తీసివేసి శివాజి సచేలస్నానము చేసెను.

శివాజియొక్క యీ ప్రవర్తనచుంతయుఁ జూచి మురారరావును,
 శహాజియు, శివాజి రాజధానియైన బిజాపూరములో నుంచుట మంచిది
 కాదని తలఁచిరి. ఇంతలో శహాజి మహారాజునకు, నవాబుయొక్క ఆజ్ఞ
 వలనఁ గర్ణాటకద్రవిడదేశములపై దండువెడలవలసి వచ్చెను. కాన

నాతఁడు జిజ్ఞాసయిని, శివాజిని, శివాజిభార్యయగు సయీబాయిని దనజహగీరులో నున్న పూనా † పట్టణమునకుఁ బంపెను. పూనా మొదలయిన జాగీరులపని చూచుటకును భార్యాపుత్రాదులను గాపాడుటకును శివాజి వెంట శహాజి దాదోజికొండదేవుఁడనుబ్రాహ్మణుఁడగు గుమాస్తానొకనిని బంపెను. తనవెంటఁ బెద్దకొమారుఁడగు సంభాజిని చిన్నభార్యయగు తుకాబాయినిఁదీసికొని శహాజి క్రీ. శ. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరములోఁ గర్ణాటకమునకుఁబోయెను. అక్కడఁ బరాక్రమముచేఁ బ్రసిద్ధి చెంది నందున నవాబుతనికి నచ్చటనే కొన్ని జాగీరు లిచ్చెనని వెనుకటిప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని. ఈ జహగీరును జక్కఁబఱచుచు, జిన్నచిన్న సంస్థానముల జయించుచు శహాజి మరలిరాక ద్రవిడకర్ణాటక దేశము లలోనే యుండ నిశ్చయించెను. తంజావూరు (Tanjore) సంస్థానాధిపుఁడగు విజయరాఘవుని గెలిచి శహాజి యాగ్రామమే తనకు రాజదానిగా నేర్పరుచుకొనెను. ఇంతలో నతనికి ద్వితీయభార్య యగు తుకాబాయివలన వెంకోజీ యనుపుత్రుఁడు గలిగెను. అపుత్రునియందు విశేష మమత గలవాఁడయి, యతనికిఁ దంజావూరురాజ్య మీయఁదలఁచి శహాజి మహారాష్ట్రమునకుఁ దిరిగి వచ్చుట మాని పూనాజాగీరు పని దాదోజి కొండదేవుఁడు చూచునట్లును, వచ్చిన పైకముతో జిజ్ఞాసయి శివాజి మొదలయినవారిఖర్చు జరుపునట్లును, మిగిలినపైకము తనకుఁ బంపు నట్లును నేర్పాటు చేసెను.

ఇట్లు తండ్రిచేఁ బూర్ణముగా విడువఁబడిన శివాజిని దాదోజికొండదేవుఁడు తండ్రికంటె నధికప్రేమతోఁ బెంచెను. జిజ్ఞాసయి యుపదేశము వలన యవనుల జయించు నెచ్చ శివాజికిఁ గలిగినటుల నతనికి యవనుల

† ఇంగ్లీషువారు “పూనా” యనియు, నాంధ్రులు “పునహా” యనియు వాడుకొనుపట్టణముయొక్క విజయమున మహారాష్ట్రనామము “పుణే.” ఇప్పటికి మరాటీవారిచే నీ పేరే వాడఁబడును.

జయించు సామర్థ్య మీ దాదోజికొండ దేవునియొక్క సుశిక్షవలననే కలిగిన దనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యనేక సంవత్సరముల నుండి శహాజియొద్ద రాజకీయోద్యోగములో నున్న బ్రాహ్మణశూరుడు. ముస్సద్దీపనిలో నితనితో సమాను లాకాలమున నెవ్వరును లేకుండి రనుటకు సందేహము లేదు. పూనా జాగీ రీతనిచేతికి వచ్చువఱకు బహుదుర్ద శలో నుండెను. దొంగలవలనను దోడేళ్ళవలనను లోకులు బహుబాధితులయి జాగీరు వదలి పాటిపోయిరి. దాదోజి లోకులకు బహుమానము లిచ్చి తోడేళ్ళ నన్నిటని జంపించి యుగ్రశాసనమున దొంగల రూపు మాపి కొంచెపాటిశిస్తులకుఁ బోములు రయితుల కిచ్చి జాగీ రంతయు శీఘ్రకాలములోనే పొందుపఱచెను. ఇట్లు రాజ్యకార్యనిపుణుడగు దాదోజి కొండదేవుడు పదిసంవత్సరములలోఁ జాలధనము మిగిలిచి, యనేకభటులను దనసేవకులుగా నేర్పరించి, పడిపోయిన కోట లెన్నియో మరలఁ గట్టించి, శత్రుభీతి లేకుండ జాగీరును రక్షించు చుండెను. బ్రాహ్మణక్షత్రియ కార్యములందుఁ బ్రవీణుడగునీ బ్రాహ్మణుడు శివాజికి నావశ్యకములయిన సకలవిద్యలు నేర్పెను. శివాజికి నక్షరజ్ఞానము లేకుండెననియు, నతఁడు దస్కతుఁగూడఁ జేయలేకుండెననియుఁ గొందరింగ్లిషుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇందులకు విరుద్ధముగ మహారాష్ట్ర గ్రంథకారులు కొందఱు శివాజి సకలశాస్త్రములందును సకలకళలయందును బ్రవీణుడని వ్రాసిరి. ఈ రెండు సంగతులను నతిశయోక్తులని నా యభిప్రాయము. శివాజి దాదోజివంటి ముస్సద్దీయొద్ద నున్నందునను నతఁడు దనతమ్ముడును దంజాపూరురాజును నగు వెంకోజికి వ్రాసిన యుత్తరమువలనను నతనికి మాతృభాష వ్రాసి చదువునంతజ్ఞానముండెననుటకు సందేహములేదు. అకాలమున మరాటావారి పిల్లవాండ్ర కింతకంటె సధికవిద్యతోఁ బనియు లేక యుండెను. యుద్ధముచేయుట వారి పనిగాని గుమస్తాలవలె జాబితాలు వ్రాయుట వారిపని కాదు. అందుచే నితరవిద్యలకంటె ధనుర్విద్యయందే వారి కత్యాదర ముండెను కాన దాదోజి కొండదేవుడు శివాజికి ముఖ్యముగా గుఱ్ఱముపై నెక్కి సవారు

చేయుట, ఖడ్గముతో సామునేయుట, గుట్టముపై నుండి బిల్లెముతోఁ బోరాడుట, మొదలయిన యుద్ధవిద్యలన్నియు నేర్పెను. తరువాత జమా బంది చేయుపద్ధతి న్యాయవిచారణ చేయు పని, తమకుఁ బ్రతికూలముగా నుండుసంగతుల నన్నిటిని యుక్తిచేఁ దమకు ననుకూలము లగునట్లు మార్చుకొను నుపాయము, మొదలయిన లౌకిక వ్యవహారము లన్నియు నేర్పెను. ఇట్లు క్రొత్తరాజ్యమును సంపాదించుట కావశ్యక మైనవిద్య లును, రాజ్యము సంపాదించిన తరువాత దానిని స్థిరపఱచుట కావశ్యకమైన విద్యలును నారాచకొమరుఁడు సంపాదించెను.

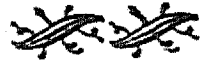
దాదోజికొండచేవుఁ డీవిద్య లన్నియు శివాజికి నేర్పునపుడతఁడు తురకలతోఁ బోరాడవలయు నని నేర్పినవాఁడు కాఁడు. మరాటావారి పిల్లల కీవిద్య లావశ్యకము లనియు, శివాజి పెద్దవాఁడయి శహజివలెనే తురకరాజుల మెప్పించి జాగీరులు పొందవలయు ననియే నేర్పెను. శివాజి పెద్దవాఁడయిన కొలఁది దాదోజి యతనిని జాగీరుపనిలోనికిఁ జొరఁబెట్టఁ దొడఁగె జమాబందీపద్ధతి బాగుగ తెలియవలయునని యతనిని వెంటఁబెట్టుకొని ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోవుచుండెను. కాని చిన్న జాగీరు రక్షించుకొనుచుఁ గూర్చుండుటకంటే గొప్పదియగు స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను వేతొక మహాకార్యంబు చేయవలయు నని నిశ్చయించిన వాఁడగుటచే శివాజి జాగీరుపనియం దంత లక్ష్యముంపక యుద్దిష్టమహా కార్య మెట్లు నెఱవేఱునా యని యోచించుచుండెను. దాదోజి చేతిక్రిందఁ బని చేయుచున్న కొండలు మున్నదీలకుఁ దనయాలోచన తెలిపి వారిని దన కనుకూలముగాఁ జేసికొనెను. వారును నవయోధనములో నున్నందున శివాజియొక్క సాహసకార్యము వారికి సమ్మతంబయ్యెను.

ఇట్లు శివాజి తురకలతోఁ బోరాడి స్వరాజ్యము స్థాపించుప్రయత్నము చేయుచున్నందుల కెంతయో చింతిల్లి దాదోజి యొకనాఁడు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లు బోధించెను:—“మీరు స్వరాజ్యము స్థాపించుటకుఁ జేయుచున్న యత్న మత్యంతస్తుత్య మనుటకు సందేహములేదు. కాని ప్రస్తుతకాల మిందుల కనుకూలముగారేదు. పృథ్వి యంతయు యవ

నులు జయించినారు. కోటలు సైన్యములు మొదలయిన వన్నియు వారికి స్వాధీనములై యున్నవి. హిందూరాజులుగూడ వారికే సహాయముగా మన్నారు. మీరారంభించినపనికి హిందూరాజులందఱు సహాయముగా నుండి, హిందూ సైన్యము లంతటను వ్యాపించియుండవలయును. ఈశ్వరానుకూలతయు సిద్ధుల యాశీర్వాదములును గావలయును కాని ప్రస్తుతము కాలదేశవర్తమానములుమన కననుకూలముగా నున్నందున మీరారంభించిన పని నాకు సమ్మతముకాదు. దీనిపర్యవసానము శుభప్రదము కాఁజాలదు. మీతండ్రిగారు మహాపరిశ్రమచేసి ధనమును గీర్తియు సంపాదించినారు. వానిని బోఁగొట్టి లోకవింద వడయవల దని మాయభిప్రాయము.”

ఇట్లుపదేశించినందువలన నతనితో “మీ యనుజ్ఞప్రకారమే వర్తించెద” నని చెప్పి శివాజి యతనికిఁ దెలియకుండఁ దన కార్యసాధన కొరకు సాధనంబులు సేకరించుచుండెను.

మూడవ ప్రకరణము

యుద్ధసన్నాహము-ప్రథమపరాక్రమము

తురుష్కరాజులనోడించి స్వతంత్రరాజ్యము స్థాపింపవలయునని విశ్చయించి, శివాజి యందులకుఁ దగినయత్నంబును జేయఁదొడఁగె నని రెండవప్రకరణమునందు వ్రాసియుంటిమి. తనమహోద్దేశము సాధించుటకై యతఁడు చేసిన మొదటిపని కొండలలో స్వయముగాఁ దిరిగి యాపర్వత ప్రదేశము లన్నిటిని బూర్ణముగా నెఱుఁగుట. వీలయినప్పుడు శత్రువులపై నొక్కసారి పడి వారిని జెల్లాచెదరుచేయుటకును, వీలు లేనప్పు డెవరికిఁ దెలియకుండ దాఁగి యుండి స్వరక్షణము చేసికొని సురక్షితముగా నుండుటకును, షణ్ములో శత్రువులకు నెదుటఁ బ్రత్యక్షమై, మెఱపువలె షణ్ములో నదృశ్యమగుటకును బర్వతప్రదేశంబు లత్యంతసాహాయ్యకరంబు లని తనచిన్ననాఁటియనుభవమువలన నెఱింగినవాఁడు గాన, శివాజి కొంకణము, మాళవా, యనుప్రదేశములలోని భయంకరమైన కొండలలో నెల్లప్పుడుఁ దరుగుచు, నచ్చటిగుట్టలు, గుహలు, గుప్తమార్గములు, జలాశయములు దుర్గనిర్మాణయోగ్యస్థలంబులు మొదలయిన వాని కన్నింటికిని దృఢపరిచితుఁ డయ్యెను.

స్వకార్యసిద్ధికొఱ కయి శివాజి యవలంబించిన రెండవ మార్గము కొండతావులలోనున్న లోకులతో స్నేహముచేయుట. మావళా యను ప్రాంతము శివాజియొక్క జాగీరులోనిది. అది పర్వతప్రదేశము. అచ్చటి మావళే యనఁబడు జనులు కడుబీదలు. దినమంతయుఁ బాటుపడినఁగాని వారికిఁ దినుటకు నొక జొన్నరొట్టె దొరకక యుండెను. వారి మేనికొక గోఁచి తప్ప మఱియేమియు వస్త్రముండదు. ఇట్లు వారు చూచుటకు కడు బీదలుగను మూర్ఖులుగను నుండినను దీర్ఘకాయులుగను, ఆజానుబాహులు

గను, అమితబల్లవంతులుగను నుండిరి. ఇంతియకాదు. అనుపమ స్వామి భక్తి యను సద్గుణరత్నంబుచే నాజాతీయంతయు విభూషితంబై యుండె. తమకుఁ గట్టుకొనుటకయి యొకకొపినమును నోటఁబెట్టుకొనుట కొకరొట్టి యను ఇచ్చిన వానికొఱకు వారు ప్రాణముల నైన నిత్తురు. చూచుటకుఁ బిచ్చివారివలె నుండినను నెన్నికష్టములకైన నోర్చి భగీరథ ప్రయత్నము చేసి స్వామికార్యము నెట్టులైన సాధించునట్టి యద్భుతప్రజ్ఞ యీ మావశే యనఁబడు అరచెంచుల కుండెను. వీరు కొండలలో నుండువా రగుటచే నచ్చటిత్రోవ లన్నియు వారికిఁ గరతలామలకము లయియుండెను. అరణ్యప్రదేశములలో నుండువా రగుటచే హింసపశువులవలనఁ దమకు హాని కలుగకుండ వారు ఏవిధప్రకారంబు లయినధనుర్విద్య లభ్యసించి యుండిరి. ఏవంగుణవిశిష్ట లయినమావశేవాండ్రు తనకు ననుకూలు రయినఁ దనకార్యంబు సులభంబుగా సిద్ధించునని యెఱింగినవాఁ డయి శివాజి యాపర్వతవాసులతో మైత్రి చేసెను. వారి యొద్దనుండి రావలసిన పన్నులు వదలివేసియు, వాండ్రకు నన్నవత్తంబు లిచ్చి సంరక్షించియుఁ గొందఱను జాగీరులోని యుద్యోగములలో నియమించియుఁ దాను నెల్లప్పుడును వారిలోఁ గలసి మెలసి యుండియు వివిధోపాయములచే శివాజి మావశేవారి యంతఃకరణములను వశపఱచుకొనెను. వారికి శస్త్రాస్త్రంబు నొసఁగి వ్యూహక్రమంబుల నెఱింగించి యుద్ధపద్ధతుల నన్నింటిని గఱపి సంగరయోగ్యులఁ జేసెను. ఇట్లు శివాజికిఁ దోడ్పడిన మావశేవారికి నధి పతులును దేశముఖులును అయిన ముగ్గురుమహారథులు ప్రారంభమునుండి శివాజికిఁ గుడిభుజములుగా నుండిరి. వా రెవ్వ రనినః—

1. తానాజీమాలసురే:—ఈ మావశేవీరుని నామము మహారాష్ట్ర దేశపు చరిత్రములలో నేమి చరిత్రగీతములలో నేమి (Ballads) యజ రామరమై యున్నది. ఇతఁడును, ఇతని తమ్ముఁడగు సూర్యాజియు శివాజి మహారాజునకు బహిఃప్రాణము లయియుండిరి. ఈ వీరుఁడు తనప్రాణ ముల సమర్పించి శివాజికి సింహగడ మనుపర్వతదుర్గమును సాధించి యిచ్చెను.

2. ఏసాజీకంక్ : — ఈతఁడు మావశేషాదాతము యొక్క ముఖ్య సేనాని. శివాజియొక్క ప్రథమవిజయములలో నితని శౌర్యసాహసములే మిక్కిలి యక్కటకు వచ్చెను. అఫజల్ ఖానుని వధనమయమునను, షాహిస్తేఖానుని భంగపఱచినపుడును నితఁడు శివాజికిఁ దోడుగా నుండెను. ఇతఁడును తానాజియు శివాజివెంట దిల్లీకి వెళ్ళియుండిరి.

3. బాశీసల్కర్ : — పై నుదహరించిన యిద్దఱు కూరులవలెనే యీతఁడు శివాజి సేవలోనుండి ప్రాణసమర్పణమునకై న వెనుదివియక స్వామికార్యముల నిర్వహించుచుండెను. కొంతకాలప్రాంతములో యుద్ధము చేయుచు నీతఁడు కీర్తిశేషుడయ్యెను.

ఈమువ్వురు మావశేషీరులు శివాజియొక్క ప్రథమపరిచితులు ప్రాణస్నేహితులు. వీరుగాక శివాజికి సాయముచేసిన మావశే మహారథులనేకులుండిరి. వారిలో ముఖ్యతీక్రింద వర్ణింపఁబడినవారు.

నేతాజీసాల్కర్ : — ఈతఁ డశ్వసైనికులకు నధిపతియైయుండెను. తనపేరిట రెండు శతాబ్దములవఱకు దేశంబులనన్నింటి గజగజవడఁకఁ జేసిన మరాటాగుఱ్ఱమునకు నీతఁడు కూటస్థుడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁ డసామాన్యసాహసము కలవాడయి అహమదనగరము వఱకును అవరంగాబాదు వఱకును దండు వెడలుచుండెను. ఎక్కడఁజూచిన దానెయై రాజ్యమునకువచ్చు నాపద లన్నింటిని నిర్భయముగా నెదుర్కొనుచుండెను.

ప్రతాపరావుగుజర్ : — ఈతఁడు గుఱ్ఱపు రౌతులకు మఱియొక మొనగాఁడుగా నుండెను. శివాజి కితనియం దత్యంత విశ్వాసము కలిగి యుండెను. ఈతఁడు మోగలుల సైన్యమును బీజాపూరు సైన్యము నోడించెను. డిల్లీబాదషాకును శివాజికిని సంధి గలిగిన రెండు సంవత్సరము తీయన ఔరంగబాదులో సైన్యసమేతుడై యుండెను. ఒకసారి బీజాపూరు సైన్యములను నీతఁడు తగినరీతిని వెంబడింపనందున నీతనిపై శివాజికిఁ గొంచెము కోపమువచ్చెను. కాని యాకోపమును దీసివేసి మరల శివాజి యనుగ్రహమును సంపాదించవలయునని తలచి యీతఁడు మఱియొక

సారి తురక సైన్యము నోడించి యా యుద్ధమునందు దానును గూలి జయమును సంపాదించెను. ఆహా! ఇట్టి సేవకు లుండినందునఁ గదా శివాజీ స్వరాజ్యమును స్థాపింపఁగలుగుట!

ఇట్లు శివాజీయొక్క క్షేత్రతేజము స్వదేశస్వమతాభిమానములు సాహసము మొదలయిన సద్గుణములఁ జూచి యనేక మహారాష్ట్రపీఠపీఠని చుట్టుఁబోగైరి. శివాజీయొక్క స్వాభావికమధుర సంభాషణకు పశులై యీ శూరు లందఱును నతనితో స్వదేశమునకై ప్రాణములను గూడ నర్పించెదమని కృతనిశ్చయములై కార్యమునకుఁ బ్రారంభించిరి.

స్వరాజ్యము స్థాపించునిమిత్తమై ప్రప్రథమునఁ గొన్ని పర్వతదుర్గములను స్వాధీనపఱచుకొనినఁగానిమనమందఱును సురక్షితులమై స్వకార్యము నిర్వహింపఁజాలి మని వారందఱు నిశ్చయించిరి ఏల యన నిది వఱకు రాజ్యము చేయుచున్న నవాబుల ప్రచండ సైన్యములతో రణరంగమునందు హోరాహోరిగాఁ బోరాడునంతశక్తి తమకుఁ బ్రారంభముననే గలుగుట యసంభవ మనియుఁ గొన్ని దినములవఱకును దా మిష్టము వచ్చినప్పుడు పోరి యిష్టములేనపుడు దాఁగియుందుటకుఁ బర్వతదుర్గము లుండుట యావశ్యక మనియు నాపీఠు లందఱకుఁ దెలిసి యుండెను. ఇట్లు యోజించి వారు ప్రథమమందు తోరణాయను దుర్గమును సాధింపఁ దలంచిరి. శివాజీ తోరణాకిల్లాపైకి దండెత్తి పోయి కొంతభయము చూపియుఁ గొంత యాశచూపియు నాదుర్గాధిపతిని వశపఱచుకొని దుర్గము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లు క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరమున ననఁగా శివాజీ పందొమ్మిది సంవత్సరములవాఁ డయియుండఁగా నతఁడు తోరణాయనుదుర్గమును సంపాదించి తాను ముందు స్థాపించునట్టి స్వరాజ్యము నకుఁ దోరణము గట్టెను.

తోరణాకిల్లా బీజాపూరు (విజాపూరము) సంస్థానములోనిది. అందు వలన బీజాపూరు నవాబు కోపించి తనమీఁదికిఁ బెద్ద సైన్యము పంపునేమో యనియు వాంనందఱి మొట్టమొదటనే యెదిరించుట దుర్లభమనియుఁ దలఁచి శివాజీ బీజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "తోర

జాకిలా నేను దీసికొనుట మీకొకటే. ఇంతకుఁ బూర్వమున్న కీర్తేదారు (దుర్గాధిపతు లందఱును రావలసిన పైకమేమియు దేవరవారికిఁ జెల్లించినవారుకారు. ఈ దుర్గము మాచేతిలోనే యుంచిన యెడల మేము పూర్వపుదుర్గాధిపతులకంటె నధికధనము చెల్లించెదము. ఇదియుఁగాక యీ దుర్గప్రాంత మొకచూల నున్నందున నిట్టిచోట మావంటి విశ్వాసస్థులైన సేనలు లాండుట మీకుమేలు." ఇట్లు సులతానునకుఁ దియ్యని మాటలతో వార్తనంపి తాను స్వాధీనపరచుకొనిన తోరణాదుర్గము పరుల కభేద్యమగునటుల దృఢముగాఁ గట్టించి సైన్యమును వృద్ధిపఱుపఱసాగెను. కోటపని జరగుచున్నప్పు డొక ప్రాతఁగోడనందున శివాజికి నమితధన సంచయము దొరకెను. తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు మెచ్చి తన కులస్వామిని యగు భవాపయే యా ధన మిచ్చెనని తలఁచి శివాజి తోరణాకిల్లాకు సమీపముననే యున్న కొండపై మరియొక దుర్గము నిర్మించెను. ఈ క్రొత్తదుర్గ మొక సవంత్రరములోఁ గట్టించి యది యత్యంతాభేద్య మైనందున దానికి రాజగడ మని నామమిడి దానినే తన రాజధానిని జేసి నెను.

ఇట్లు శివాజి నవీనదుర్గములను నిర్మించుచుండఁగా నీసంగతి యంతయు బీజాపూరునవాబునకుఁ దెలిసెను. కాని యీ కోటలే ముందుఁ దన రాజ్యమునకు నాశహేతువులగునని యా నవాబునకుఁ దెలియనందున నాతండు విశేషము భయపడఁడయ్యె. కాని యొద్దనుండు ముసలి సరదారులు వెంటవెంట హిచ్చరిక పేయఁ దుదకాతఁడు నీవు దుర్గములను గట్టుట మానుమని శివాజిని నీకొడుకిట్లు కోట నేల కట్టుచున్నాడని ద్రవిడదేశమందున్న శహాజికిని వార్తపంపెను. శహాజికి నంతకుబూర్వము తనకొడుకిట్లు క్రొత్తదుర్గముల నిర్మించుచున్నాడన్న వార్తయే తెలియదు. కాన నవాబునొద్దనుండి వచ్చిన వార్తవిని యతనికిఁ దనకుమారునిపై గోపమువచ్చెను గాని నవాబునకుఁ గోపము రాకుండ నతఁడిట్లు వార్త పంపెను. "నాకుమారుఁడు నన్నడుగకయే క్రొత్తకోటలను గట్టుచున్నాడు.

అయినను నేనును వాడును మీసేవకులమే. నాకొడుకు చేయుచున్న పని మీరిచ్చిన జాగీరును రక్షించుకొనుటకయి కాని మఱియొక దురిచ్చవే గాదనుటకు సందేహములేదు.” ఇట్లు నవాబును సమాధానపఱచి శహాజీ దాదోజి కొండదేవునకును శివాజీకిని గోపముతో నుత్తరములు వ్రాసి కోట పని పెంబనే యాపిజేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. ఈ యుత్తరము చూచుకొని దాదోజికొండదేవుడు ఇన్నిరోజులు పేరు ప్రతిష్ఠలతో గడచినను నితఃమీద శివాజీవలనఁ దనకు నపకీర్తి రాగలదని యెంచి శివాజీని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లనియె. “నేను మొదటినుండి చెప్పుచుండినను మీరు వినకపోతిరి మీయవిచారకృతములను విని శహాజీ రాజుగారి మిగుల కోపమువచ్చినది. మీరు చేయుచున్న కృత్యమువలన మీగొప్ప కుటుంబమునకు హాని కలుగఁ గలదు. మీ రీ పిచ్చిపనులను జేయక మీ తండ్రివలెనే నవాబులసేవ చేసి కీర్తినిబడయుఁడి” అందుపై శివాజీ సరియేయని తలఁపఁచి తాను జేయఁదలఁచిన పనుల నన్నిటిని నిరాటంకముగాఁ జేయునుండెను. ఇట్లు శివాజీ తన మాటవినక కులనాశన మగు పనులనే చేయుచున్నాడని చూచి దాదోజికొండదేవుడు చింతచే డీణింపసాగెను. కొన్నిదినములు గడచినపిదప నతఁడు మరణోన్ముఖుఁడై నప్పుడతఁడీట్లు యోచింపసాగెను. “శివాజీ సామాన్యమానవుఁడుగాఁ గానిపింపఁడు. అతఁడు చేయుచున్న పని మే మనుకొనినటుల నింద్య మయినది కాదు. అతని మనసు త్రిప్పుటకై నేను జేసినయత్నము లన్నియు నిష్ఫలములైనవి. ఇందుచే నీతఁడు చేయుపని యీశ్వరునకు సమ్మతంబే యని యేల తలంపఁగూడదు. ఇతని బుద్ధియుఁ బరాక్రమ మును జూడఁగా నితఁడు నద్వితీయుఁడని తోచుచున్నది. ఈ వంశమున యవనులను సంహరించు శకకర్త యొకఁడు పుట్టఁగలడని యొక ప్రసిద్ధి కలదు. అతఁడే యీతఁడేల కాఁగూడదు.” ఇట్లు చింతించి యాతఁడు మరణ సమయమున శివాజీనొద్దకుఁ బిలిచి జాగీరు పని యంతయు నతనికి నప్పజెప్పి యిట్లనియె. “నాయంత్యకాలము సమీపించినది. ఇంత

వరకు మీరారంభించిన పని వలదని నివారించుచుంటేని గాని మీ బుద్ధియు బరాక్రమమును జూచి మీరాపనిని నిర్వహింపఁగల రనిన నమ్మికనాకుఁగలిగెను కావ మీరిఁకఁబై ననుమానింపకహిందూర్వరాజ్యముస్థాపింపయత్నము చేయుఁడి. మీకు నీశ్వరుఁడు విశ్వయముగా యశము నియ్యఁగలఁడు. మీరు గోబ్రాహ్మణులను రక్షించి దేవాలయములను బాడుజేయుచున్న యవనులను సంహరింపుఁడి. ఇన్ని దినములు మీ తండ్రిగారు నన్నుఁ బోషించినటుల విఁకఁబై మీరు నాకుటుంబమును బోషింపుఁడి—ఇంద్రియ నా ప్రార్థన.” ఇట్లుపదేశించి యావృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రాణములు విడిచెను.

దాదోజికోండదేవుఁడు గతించిన పిదప జహగీరి సంబంధమైన సర్వస్వాతంత్ర్యంబులను శివాజికిఁ బ్రాప్తమయ్యెను. అప్పుడు వెనుకటి పసూలుబాకీ యడుగుటకయి కర్ణాటకము నుండి శహజీయొక్క మనుష్యులు వచ్చియుండిరి. కాన తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు ధన మధికముగాఁగవలయునని యేంచి శివాజి తనతండ్రి కిట్లు వార్తవంపెను. “వృద్ధుఁడయిన దాదోజికోండదేవుఁడు మృతుఁడయ్యెను. ఇప్పుడు మీరు పసూలిమ్మనిన నేనెట్లియ్యఁగలను? ఇక్కడఁ బ్రతిదినము నాఖర్చునకే పైకము చాలకున్నది. నావ్యవహారము సిబ్బంది యభివృద్ధిమీఁద నున్నది. ఇఁక మీఁదఁ గర్ణాటకములోని యాదాయమువలననే మీరు మీ వ్యవహారములను జరుపుకొనుట మంచిది.

శివాజి పాలింపఁదొడఁగిన జహగీరిలో నదివఱకు శహజీచే నియమింపఁబడిన పురాతనాధికారులు కొందఱుండిరి. వారు శివాజి యనుజ్ఞను మించఁజొచ్చిరి. ఇట్లు శివాజియొక్క యాజ్ఞను నతిక్రమించిన వారిలో చాకణ్ అను కిల్లాకు నధిపతియైన ఫిరంగజీనరసాళా యనువాఁడొకఁడు. వీనితోఁ బోరాట పెట్టుకొనిన యెడల సంతఃకలహములకుఁ బ్రారంభమై తన మహోద్దేశమునకుఁ బుష్పము కలుగునని తలఁచి శివాజి తియ్యని మాటలచే వాని వశపఱుచుకొని వాని యుద్యోగమునందే వాని నుంచెను.

శివాజీకి లోబడని రెండవయధికారి శహాజీయొక్క ద్వితీయభార్యయైన తుకాబాయికిఁదోబుట్టు వగు నాజీమోహితే. సుపా యనుపరగణా యితని చేతిలో నుండుట యే కాక యితనియొద్ద మాఁడువందల గుఱ్ఱపురౌతు లుండిరి. శివాజి యెన్ని సారులు పిలిపించిన నీతఁ డతనిదర్శమునకు వెళ్ళిన వాఁడు కాఁడు. శహాజీయొద్దనుండి శివాజీకి నీస్వాధీనములో నున్న పరగణా యిమ్మని నాకు నాజ్ఞవచ్చినఁ గాని యీ పరగణా మీకు స్వాధీన పఱుచుటకు వీలులేదు, అని శివాజీకి వార్తలంపుచుండెను. వీఁడు మంచి మాటలచే స్వాధీనపడఁడిని తెలిసికొని శివాజి యొకనాఁడు తన మావళా సైన్యంబును వెంటఁబెట్టుకొని మధ్యరాత్రి బాజీమోహితే యింటిని ముట్ట డించి యతని నతనిపక్షమువారి నందఱును జెఱఁబట్టి పరగణాయంతయు స్వాధీనపఱుచుకొని కర్ణాటకములో శహాజీయొద్దకు బొమ్మని యతనినివదలి వేసెను.

శివాజీయొక్క జహగీరులో కొండాణా యనియు పురందర మనియు రెండుగొప్ప దుర్గంబులుండెను. ఈ దుర్గములకు నధిపతులు బీజాపూరునవాబుచే నియమింపబడినవారు. వారు శివాజీకిఁ బ్రథమము నుండి మిత్రులయ్యుండిరి. కొండాణాయను దుర్గాధిపతి యగు తురు మ్మికి ధనమిచ్చి శివాజి యాదుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఇంతలో బురందర దుర్గాధిపతి యగు నీలకంఠీహైబతరావు మృతిఁజెందెను వానికి ముగ్గురుపుత్రులుండిరి. అందుఁ బెద్దవాఁడు బీజాపూరు సుల్తానుయొక్క యనుజ్ఞ లేకయే దుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. అందుకు నతనికి నతని యిద్దరుతమ్ములతో వైరము సంభవించెను. ఈతగవు తీర్చవలయు నని వారు ముగ్గురును శివాజి యొద్దకు వచ్చిరి. వారితగవు తీర్చ శివాజి తన సైన్యముతో బురందరదుర్గము క్రింద డిగెను, శివాజి చిన్నతమ్ముల పక్షపాతియై యుండెను. దుర్గాధిపతి కుమారులిద్దరును న్యాయనిర్ణయము నకు నతనిని దుర్గముపైకి దీసికొనిపోయిరి. దుర్గాధిపతి పెద్దకుమారుఁడు నిద్రించుచున్న సమయమునఁ జిన్నకుమారులచే నతనిని కైదుచేయించి

శివాజి తన సైన్యమును దుర్గముపైకి రప్పించి దుర్గము స్వాధీనపఱచుకొనెను. తరువాత శివాజి ముగ్గురు తమ్ములనుగలపి వారి పరస్పరద్వేషంబుల రూపుమాపి వారికిఁ గొన్నిజాగీరు లిచ్చి తనయొద్దఁ గొన్ని యదికారంబు లొసఁగెను వారును శివాజియొడ భయభక్తులు కలవారయి యేక నిష్ఠతో శివాజిని భజించి భ్యాతి వహించిరి.

ఇట్లు కనంవత్సరములోపల శివాజి రక్తపాత మెంతమాత్రమును జేయకయే ముఖ్యము లయిన మూఁడు ప్రచండదుర్గములను సంపాదించి వానికంటె నధికప్రచండమైన యొక దుర్గమును నిర్మించెను. ఇట్లు మహారాష్ట్ర స్వరాజ్యంబునకు మూలాధారం బేర్పఱచుకొని శివాజి యింతకంటె నధిక సాహసకృత్యంబులఁ జేయ నుద్యమించె.

కొంకణ ప్రాంతము ప్రథమమున అహమదునగర రాజ్యములోనిది యైనను క్రీ. శ. ౧౬౩౬ లో † విజాపూరు నవాబుల స్వాధీనమయ్యెను. అందలి కొంతభాగమునకు ముల్లానా అహమ్మద్ అనువాఁడు సుబేదారుగా నుండెను. ఆ ప్రాంతమందు స్థలదుర్గములును పర్వతదుర్గములును ననేకము లుండెను కాని యాసుబేదారుఁ డసమర్థుఁ డగుటచే నా దుర్గంబు లన్నియు సులభసాధ్యంబులుగా నుండెను. తనచారులను బంపి శివాజి యా ప్రాంతములోని దుర్గరహస్యంబు లన్నియుఁ గనుఁగొనుచుండెను.

ఒక పర్యాయము సుబేదారునొద్దనుండి విజాపూరునకు నగదు ఖజానా పోవుచున్నదని చారులవలన శివాజికిఁ దెలిసెను. ఈ సంగతి తెలిసిన తోడనే మూఁడువందల గుఱ్ఱపు సేబ్బిందితో బయలుదేటి శివాజి యాఖజానాను నడగించి దోచుకొనెను. ఆధన మంతయు రాయగడకుఁ దెచ్చి సురక్షితముగా నుంచెను. ఇట్లమితధనార్జనము చేసి శివాజి వెంటనే కాంగరీ తిక్నా లోహగడ్ థోరప్ కేలనా మొదలయిన దుర్గముల నన్నింటిని గెలిచి మొవళాప్రాంతము నంతయు స్వాధీనపఱచుకొనెను. తరువాతఁ గొంతకాలములోనే శివాజి తళే ఘోసాళే రాయరీ మొదలయిన

† మహారాష్ట్రులు విజాపూరు అనియుఁ దురకలు బీజాపూరు అనియు వాడెదరు.

కిల్లాలను సాధించి కొన్ని శత్రుగ్రామముల దోచికొనెను. ఇట్లు కొలఁది కాలములోనే శివాజీ యనేకదుర్గములను అసంఖ్యధనమును సంపాదించెను. ఈ సమాచారము లన్నియు రమారమి క్రీ. శ. ౧౬౪౮ వ సంవత్సర ప్రాంతమున జరిగెను.

కాని కేవలము ధనము సంపాదించుటయే శివాజీపని కాకయుండెను. ధనము సంపాదించుట యతఁడు తలపెట్టికొనిన మహాకార్యమున కొకసాధనము మాత్రమయ్యుండెను గాన ధనము దొరికినవె టనే శివాజీ ఆబాజీసోనదేవుఁ డనువానిని మహారాష్ట్రములోని కళ్యాణపురము వైపునకు యుద్ధమునకుఁ బంపెను. అతఁడు నాకస్మికముగా ముల్లానా అహమ్మడిను ప్రాంతాధిపతిని నెదుర్కొని చెఱఁబట్టి యాప్రాంతములోని కోటల నన్నింటిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఈ వృత్తాంతము తెలిసిన తోడనే శివాజీ కళ్యాణమునకుఁ బోయి యాబాజీ సోనదేవుని నాతనిశౌర్య సాహసములకునై యెంతయు మెచ్చి యాతఁడు గెల్చిన ప్రాంతమునకు నాతనిని సుబేదారు (ప్రాంతాధిపతి)గా నేర్పఱిచెను. చెఱలో న్న ముల్లానా సుబేదారుని జెఱ విడిపించి గౌరవించి విజాపురమునకు పోవ నెల విచ్చెను. చేతఁజిక్కిన శత్రుని నిట్లు సన్మానించి పంపుట శూరలక్షణమే కదా?

ముల్లానా సుబేదారుఁడు చెఱఁజిక్కినప్పుడు వానికోడలును మరాఠా వారిచేతిలోఁ జిక్కెను. ఈ యవన స్త్రీ యతిరూపవతియై యుండెను. ఈ రూపలావణ్యవతిని మీరుంచుకొనఁడి యని ఆబాజీసోనదేవుఁడు శివాజీకి సూచింపఁగా నాపురుషపుంగవుఁ డాసూచనను ధిక్కరించి యతిసీతివిశారదత శోభిల్లునట్లుగా నిట్లనియె.

† “ఈస్త్రీ నాకుఁ దల్లితో సమానమైనది యశస్సు కోరువారు పరస్త్రీని నఖిలషింషఁగూడదు పరదారాభిలాషచే రావణాదులు నశించిరి.”

ఇట్లు చేతఁజిక్కిన సుందరయవనస్త్రీని దిల్లిఁగా నెంచి బాధా విముక్తను జేసి స్వజనమునొద్దకిఁ బంపిన మహామహుని యింద్రియనిగ్ర

† చిటనవీసుకృతమైన బఖరు.

హమును పాపభీరుతను ఉదాత్తనీతి ప్రవర్తనమును (High moral conduct) వేయినోళ్ళు గొవియాడినను దనివితీరునా! ఇట్టి యాత్మ నిగ్రహముగల రాజు లరుదు. కాన నట్టి రాజశిఖామణిని లోకులు దేవాంశ సంభూతినిగా నెంచుట యాశ్చర్యముగాదు. మహారాష్ట్ర లందఱును శివాజిని శివుని యవతారముగా నెంచెదరు. ఇట్లెంచుటకుఁ గారణ మాతని యం దలి యుత్తమసద్గుణములే. హిందూస్త్రీలను జెఱఁబట్టి భంగపఱచుచున్న తురుష్కులస్త్రీ యొర్తు చేతఁ జిక్క నామెను సత్కరించి పంపినఁడన్న మాట యొక్కటియే శివాజియందు దేవగుణము లున్నవనుటకుఁ జాలును.

కల్యాణప్రాంతమును గెలిచినతోడనే శివాజి యాప్రాంతముయొక్క జమాబందీపనికిఁ బ్రారంభించెను. లోకుల మిరాసులు మాన్యములహక్కులు స్థిరపఱచెను. దేవస్థానములయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయు నాదాయముల స్థిరపఱచి కొన్నింటిని నధికమువేసి ప్రజలకు నెల్లవిధముల సుఖము కలుగునటులఁజేసి యారాజేమాకు నెల్లప్పుడుండుఁగాక యని వారుదేవునిఁ బ్రార్థించునటులఁ బ్రజాపాలనము చేసెను. కల్యాణప్రాంతమునకు దక్షిణమున జింజిరా యనుసిద్దీల (Negro) రాజ్యముండెను. ఆ రాజ్యము లోవివి యగు తళే, ఘోసాళే, రాయరీ మొదలయిన దుర్గములను శివాజి యదివఱకే సంపాదించియుండెను. ఈ సిద్దీలరాజ్యము తనకు భయంపడు నటులఁ జేయవలయునని తలఁచి శివాజి రాయరీదుర్గమునకు సమీపముగా లింగాణా యనుదుర్గమును ఘోసాళాదుర్గమునకు సమీపమున చిరవడి యనుదుర్గమును గ్రొత్తగా నిర్మించెను.

శివాజి ఖజానాదోచుకొనెను; దుర్గములను సాధించెను; సుబేదారురునిఁ జెఱపట్టి ప్రాంతమంతయు స్వాధీనపఱచుకొనెను; నూతన దుర్గములను నిర్మించె ననుమొదలయినవార్త లొకదానివెనుక నొకటి వెంట వెంట విజాపురమునకు రాఁగా నచ్చటిజనులలో సంక్షోభము పుట్టెను గాని యిందువలన సులతానునకుమాత్ర మెంతమాత్రము భయము కలిగినది

కాదు. శివాజీ చేయునంగతు లన్నియు నీతనితండ్రి యగు శహాజీయే చేయుచుచున్నాడని యతనియభిప్రాయమై యుండెను. కర్ణాటమునుండి రణదుల్లాఖాను డు తిరిగివచ్చిన తరువాత నచ్చట శహాజీయొకడే యుండుటనలన నాతనియధికారము నానాటికి నధికమగుచుండెను ఇదియుఁ గాక శివాజీ చేయుచున్న యుద్ధాదులన్నియు శహాజీయొక్క జహాగీరు సమీపమునను అతఁడు అధికారిగానుండిన ప్రాంతములలోను జరగుచున్నందున నతనినిబట్టి కైదుచేసిన యెడల శివాజీ చేయు దుడుకుతన మంతయు నాగిపోవు నని యాతఁడు తలచుచుండెను ఇట్లు తలచుచున్నవాఁడు గనుక సులతాను శివాజీతోఁ బోరాడ నేమియు సైన్యములు పంపక శహాజీయొద్ద నున్న దేశములు బాజీ ఘోరవడే యనువానికి శహాజీని నాకస్మికముగాఁ జెఱబట్టి తనయొద్దకుఁ బంపుడని గుప్తముగా వార్తపంపెను. ఇట్లు సులతాన్ మహమ్మద్ ఆదిల్ శహాజీయొద్దనుండి వర్తమానము రాగా బాజీఘోరవడే యొకనాఁడు శహాజీని దనయింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచి నమ్మించి క్రీ. శ. ౧౬౪౯ లో చెఱబట్టెను. అతఁడు శహాజీని వెంటనే విజాపురమునకు నవాబునొద్దకుఁ బంపెను.

విజాపురమునకు వచ్చినతరువాత శహాజీనిఁ జూచి నవాబు మిగుల నాగ్రహపడి నీపుత్రుఁడు చేయు రాజద్రోహకార్యముల నన్నింటికిని నీవే ప్రేరకుడవని నాకు నిశ్చయముగాఁ దెలిసినది. నీవు నీ కుమారునకు నుత్తరము వ్రాసి యతఁడు రాజద్రోహము మానునట్లుగాఁ జేసినఁ గాని నిన్నుఁ జెఱనుండి విడువను అని పలికెను. అందులకు శహాజీ వినయముతో విట్లనియె. నాకుమారుని రాజద్రోహమునకు నే నెంతమాత్రమును నుత్తరవాదిని గాఁజాలను వాఁడు నన్నెంతమాత్రమును లక్ష్యపెట్టఁడు. వాఁడు మీయెడల రాజద్రోహము చేసినటులనే నాయెడలను బిత్రి ద్రోహము చేసినాఁడు. మీకిష్టమున్న యెడల సైన్యమునంపి వానినిశిక్షింప వచ్చును. వాని దండించుట నాకు సమ్మతమే. ఇట్లు శహాజీ తనకుమారుఁడు ప్రారంభించిన కార్యములఁ దాను లే నని సులతానుతో నెంత

చెప్పినను నాతఁడామాటలు నమ్మినవాఁడు కాఁడు శహాజి తాను నిరపరాధినని చెప్పిన కొలఁదిని ఆదిలషహాకుఁ గోప మధిక మయ్యెను. అతఁడు శహాజిని నొకచీకటినేల గదిలో బంధించి యుంచి 'కొలఁదిరోజులలో నీ కొమారుఁడు మాకు"శరణుచొరనియెడల ఈగది యొక్క ద్వారము మట్టితో మూసివేసెదము' అని భయపెట్టెను.

తండ్రికి సంభవించిన యాపద వినినతోడనే శివాజి మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. తాను దలపెట్టిన స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను మహాకార్యమైన వదలివేయవలయు. లేక పరమపూజ్యం డయిన తన తండ్రియొక్క ప్రాణంబులయినఁ దురుష్కునిచేతిలో వదలి వేయవలయు. మూఁడవమార్గము లేదు. ఈ రెండు కార్యంబులును శివాజికిఁ దన ప్రాణంబులకంటె నధిక ప్రियంబులు. వీనిలో నొకటి వదలుటకును నిష్ఠములేక శివాజి యేమి చేయుమనా యని చింతించు చుండెను. ఘనుల బుద్ధి బలంబులఁ బరీక్షించు ప్రసంగంబు లిట్టివియే; పామరసామాన్యం డిట్టిసమయమున నంగీకృతకార్యంబు మానుకొనును. ఘనుండు తన యమిత బుద్ధిబలముచే నంగీకృత కార్యంబు పరిత్యజింపకయే యాపదల గెలుచును. గాన నాపత్సమయమున నే పండితపామరభేదంబు తెల్లం బగుఁ గనుక ప్రస్తుత సంకటసమయమున శివాజి ఏమి చేసెనో చూచెదము.

ఆదిల్ షహా నవాబునకు శరణుచొచ్చి తండ్రిని విడిపించుకొను టయే మేలని కొందఱు శివాజికి సలహాచెప్పిరి. కాని యాసలహా యతని కిని, సతసభార్య యగు సయీబాయికిని రుచింపదయ్యె. ఆ భార్యమణి భర్తకిట్లనియె "నవాబునకు శరణుచొచ్చి యతనిచేతిలోఁ జిక్కినయెడల మనయిష్ట కార్యము (స్వరాజ్య సంస్థాపనము) సిద్ధింపదు. నవాబు మన మాట వినునటులఁ జేసిన మేలుకాని యతనికి మనము లోఁబడుట మంచిదికాదు" అహ! వీరవత్స కిమాటలు తగినవే గదా!

అందఱు యుపదేశము విని శివాజి యొకయుక్తి యోచించెను. ఈయుక్తివలన శివాజియొక్క బృహస్పతినమాన బుద్ధికుశలత వ్యక్తమగును. ఇన్నిరోజులవఱకు శివాజి విజాపురరాజ్యములోనే యుద్ధములు చేయుచుండెను. డిల్లీరాజ్యమునకు నెంతమాత్రమును బాధ కలిగించిన వాఁడు కాఁడు. డిల్లీశ్వరులగు మోగలు లధికబలవంతు లనియు వారితో నిప్పుడే పోరాటపెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదనియు వారితో స్నేహ భావముతో నుండినయెడల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుటకుఁ దనకు వారెప్పుడైన సాయము చేయఁగల రనియుఁ దలఁచి శివాజీ డిల్లీరాజ్యము జోలికిఁ బోయినవాఁడు కాఁడు. ఈస్నేహభావ మప్పుడు శివాజికి నుపయోగించెను. శివాజి తన తండ్రికి విజాపురపు నవాబువలనఁ గలిగిన యాపద డిల్లీశ్వరుండగు శహాజిహానునకుఁ దెలిపి యాతనిని విడిపింపుమని వేఁడుకొనెను. డిల్లీశ్వరునకు శహాజి పరాక్రమమును శివాజి పరాక్రమమును దెలిసియున్నందున నట్టిపరాక్రమవంతుల నుపకారముచే స్వాధీన పఱచుకొనినయెడల వారు తనకు దక్షిణరాజ్యములు (గోలకొండ మొదలయిన) గెలుచటలో సహాయము చేయఁగల రనియెంచి శహాజిహాను శివాజిమహారాజున కిట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. శహాజిని విడువవలసిన దని మేము విజాపూరు సులతానునకు వ్రాయఁగలము. మీ తండ్రి మాకుఁ బూర్వము (అహమదు నగరరాజ్యములో నున్నప్పుడు) చేసిన యపకారము మఱచి యాతనిని మన్నించెదము. అతనిని మానౌక రీతిలో నుంచుకొనియెదము. ఇదియుఁ గాక మీకు విడిగా నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతుల మనసబుదారీ యిచ్చెదము. ఇట్లు శివాజికివ్రాసి డిల్లీశ్వరుండు విజాపూరునవాబునకు శహాజిని చీకటి గదినుండి తీయునటులను ఇతరబాధలు పెట్టకుండు నటులను నాజ్ఞాపత్రిక వ్రాసిపంపెను. అందుపై శహాజీకిఁ జీకటికొట్టునుండి మోక్షము కలిగెను. ఉండిలేనటులఁ గొంచెము రాచచెఱ మాత్ర ముండెను. ఇట్లు శివాజి తన బార్హస్పత్యబుద్ధికుశలమువలనఁ దన స్వాతంత్ర్యంబునకు హాని కలుగకుండఁ దండ్రుచెఱ

విడిపించెను ఈ యుక్తిని వింగ్లీషు చరిత్ర కారులు రాజతంత్ర శిఖామణి (master stroke of policy) యని యభినందించియున్నారు.

తరువాత శహాజి నాలుగు సంవత్సరములవఱకు విజాపురములోనే యుండెను. అంతవఱకు శివాజి విజాపురరాజ్యము నెంతమాత్రమును బాధ పెట్టినవాఁడు కాఁడు. ఈ నాలుగు సంవత్సరములను విజాపూరునవాబు శివాజిపైకి దండు పంపినవాఁడు కాఁడు. ఇట్లు చేయుటకు వీరిద్దఱకును నొక్కొకకారణ ముండెను. విజాపూరురాజ్యములో యుద్ధములు జరిపిన యెడల మరలఁ దనతండ్రిని నేలగదిలో వేయును రేమో యని శివాజి భయముండెను. శివాజితో యుద్ధము పెట్టుకొనినయెడల నతఁడు డిల్లీశ్వరునితోఁ గలసి తాను విజాపురరాజ్యములో నుండి సంపాదించిన స్థలము లన్నియు డిల్లీశ్వరున కిచ్చివేయునని విజాపురనవాబునకు భీతి కలిగి యుండెను. తాను డిల్లీశ్వరునకుఁ గట్టవలసిన కప్పము కట్టనందున నతఁడు తనపై వెడలివచ్చు నేమో యనియు వచ్చిన వానికి శివాజి సహాయము చేయుననియు నతనికి జంకు గలిగియుండెను. ఇట్లు ఒకరి కొకరు భయపడు చున్నందున నాలుగు సంవత్సరములవఱకు వారిరువురు (ఆదిల్ షహా, శివాజి) ఒకరితోలి కొకరు పోయినవారు కారు.

ప్రత్యక్షముగా యుద్ధమునకు రాకపోయినను విజాపూరు నవాబుగు ఆదిల్ షహా శివాజిని దొంగతనముగాఁ జంపించుటకు యత్నము చేసెను. కొందఱు మహారాష్ట్రులను గుప్తముగా శివాజియొద్దకుఁ బంపెను గాని వారి దురుద్దేశము దూరదృష్టి గల శివాజి కనుఁగొని వారినే బంధించెను. శివాజి మోసగాఁడనియు మోసము చే నెందఱినో చంపె ననియు వింగ్లీషు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కాని చరిత్రమువలన శివాజీకి మోసము నేర్పినవారు తురుష్కులే యనియు నతనిప్రాణములు దీయవలయు నని యెందఱోతురుష్కులు ఎందఱో తురుష్కులలోఁ గలసిన మహారాష్ట్రులు మాయోపాయములచే యత్నింపఁగా దుదకు శివాజి యాత్మరక్ష

కార్తమై మాయోపాయములు పన్నవలసినవాఁ డాయెననియు చరిత్రము వలన స్పష్టపడఁగలదు.

క్రీ. శ. ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమున ఆదిల్ షహా శహాజీని కర్ణాట కములోని యతని జాగీరునకుఁ బంపెను. కర్ణాటకమునకుఁ బోవుచు శహాజీ తన కొమారుఁడగు శివాజీ కిట్లువార్త పంపెను “నీవు నానిజమైన కుమారుఁడ వైన నన్ను నమ్మించి భంగపఱిచి చెఱఁబట్టిన బాజీఘోర పదేను భంగపఱిచి నాపగ తీర్పుము.”

శహాజీ కర్ణాటకమునకుఁ బోయినతరువాతఁ గనకగిరిలో గొప్ప యుద్ధములు జరిగెను. ఆ యుద్ధములో అఫజులిఖాన్ అనువాని మోసము వలన శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీ యన్నయు నగు సంభాజీ మృత్యుఁడయ్యెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

పునాదిని బలపఱచుకొనుట

శివాజి మహారాజు యొక్క తండ్రియైన శహాజిని కైదురేకుండఁజేసి యతనిని బీజాపూరు సుల్తాను కర్ణాట (ద్రవిడ) దేశములోని యతని సొంత జాగీరునకుఁ బంపెనని వెనుకటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి. ఇట్లు తన తండ్రి బంధవిముక్తుడై నవాబు చేతిలో లేకుండా బీజాపూరు వదలి కర్ణాటకమునకుఁ బోయెనని తెలిసికొని శివాజి తన యవన విచారణమును నంగీకృత కార్యమును మరలఁ బ్రారంభించెను. బీజాపూర రాజ్యములో మరల మహారాష్ట్రవీరులు తమ ధౌర్త్యమును జూపసాగిరి. శహాజి కొఱకు నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు బయటఁ బడక లోలోపల రవులుకొనుచున్న శివాజి శౌర్యాగ్ని తండ్రి బంధ విముక్తతతోఁ బ్రబుద్ధులై లించెను. ఇట్లు నేనమయమునందేపని మానవలయునో యేకాలమున నే కార్యము ప్రారంభింపవలయునో తెలిసి ప్రవర్తించుటయే సారాసార విచారము.

శివాజి యాటు సంవత్సరముల క్రిందట సంపాదించిన రాజ్యము నకు సమీపముగాఁ జంద్రరావు మోరేయను మరాటి జాగీరుదారుఁ డుండెను. అతఁడు జావళియను గ్రామము తన రాజధానిగా నేర్పఱచుకొనెను. అతఁడు శివాజి కులస్తుడే. సమానజాతి వాడయివందున నత

† నవాబు శబ్దమును సుల్తాను గించిచ్చిన్నార్థకము లయినను జనసామాన్యవ్యవహారము ననుసరించి యీ శబ్దమును పర్యాయపదములుగా వాడఁబడును. సుల్తాను పదమునకు నాంధ్రంబున సురతాను అనియు సంస్కృతమున సురత్రాణ అనియు రూపాంతరములు గలవు.

నిని తన పక్షమునకుఁ ద్రిప్పుటకు శివాజి యెంతయో ప్రయత్నించెను. కాని చంద్రరావు శివాజి ప్రారంభించిన క్రొత్తయుద్వ్యోగమునకు ననుకూలుఁడు కాకపోయెను. సీపక్షము నే నవలంబింప నని స్పష్టముగా శివాజితోఁ జెప్పక సగ మనుకూలముగాను సగము ప్రతికూలముగాను బ్రవర్తించుచుండెను. ఇంతియకాదు, పైకి మీరు పెద్దలన మీరు పెద్దలని సృగాల వినయములు బలుకుచుఁ గపటోపాయములచే † శివరాయనిఁ జంపయత్నించుచుండెను. బాజిశామరా వనువాఁడు మోసముచే శివాజిని జంపయత్నించి భంగపడెనని క్రిందటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి. ఆ మోసమున కీ చంద్రరావు మోరేయను జాగీరుదారుఁడును సహాయుఁడుగా నుండెను. ఇట్లు చంద్రరావు గొప్ప మోసగాఁడనియు నతఁడెప్పుడే యుపాయముచేఁ దన ప్రాణములకు మోసము తెచ్చి తన యంగీకృత కార్యంబయిన స్వరాజ్యస్థాపనమునకు భంగము కలిగించునో యనియుఁ దలచి యుక్తులపుట్టి నిల్లయిన శివాజి యతనిని యుక్తిచేఁదొలఁగింప నిశ్చయించెను.

చంద్రరావు బలవంతుఁడును గుయుక్తిపాఠీఁడు నయినందునఁ బ్రత్యక్షముగా యుద్ధముచేసి యతనిని గెలుచట దుర్భలమని తలంచి యతని మోసమునకుఁ బ్రతియగు మఱియొక మోసముశివాజి కల్పించెను. చంద్రరావు కుమార్తెను దన కిమ్మని శివాజి చంద్రరావునకు వర్తమాన మంపి యావివాహమును గురించి రాయబారము చేయుటకు రాఘోబల్లాలు సభాజికావజి యను తన సరదారులఁ జంద్రరావు నొద్దకుఁ బంపెను. ఆ మాయరాయబారులు తాము పిల్లను గుదుర్చుటకు వచ్చినారమని పైకిఁ జెప్పుచుఁ జంద్రరావు నొద్దకు మాటిమాటికి వెళ్ళుచుఁ దాము గుదుర్ప వచ్చినారమని చుట్టరికిము గురించి మాటలాడుచుఁ దాము వచ్చిన కార్య

† శివాజి శివునియవతార మని మహారాష్ట్రీల యభిప్రాయమైనందున శివాజికి శివరాయ శివరాజ శివచక్రవర్తి యని పదిము లన్నియుఁ బర్యాయ శబ్దములుగా వాడఁబడును

మెట్టుల నెఱవేర్చవలయునో యోజించుచుండిరి. అక్కడి లోకులలోఁ గలసి మెలసి వర్తించుచు వారిగుట్టంతయుఁ గనుఁగొని యచటివారిలోఁ బరస్పరకలహములు కలవనియు యుక్తిచేఁ జంద్రరావును జంపిన రాజ్య మంతయు శ్రమలేకయే మన స్వాధీనమగుననియు శివాజికిఁ దెలిపిరి. అందుపై శివాజి వారి సాహాయ్యమునకు గుప్తముగా సైన్యమంపి వెనుక నుండి తానును రాయగడము వదలి యెవరికిఁ దెలియకుండుటకై రాత్రి ప్రయాణముదేసి మహాబళేశ్వరమునకు వచ్చెను. చంద్రరావు మోరే యొక్క జావళి గ్రామము మహాబళేశ్వరము నొద్ద నుండెను.

ఇట్లు చేయవలసిన పూర్వప్రయత్నము లన్నియు సిద్ధముగా నుంచుకొని రాఘోబిల్లాకుఁడు (శివాజి జావళికిఁ బంపిన రాయబారులలోఁ నొకఁడు) ఒకనాఁడు చంద్రరావును నతని తమ్ముఁడగు సూర్యరావును రహస్యము మాటలాడుట కయి యేకాంతమునకుఁ బిలుచుకొనిపోయి విశ్వానఘాత మొనరించి వారిని జంపెను. ఈసంగతి తెలిసి చంద్రరావు సైన్యము వారిపైకి రాఁగా నా రాయబారు లిద్దరు నరణ్యమునోకిఁ జాటి పోయిరి. అక్కడ శివసైన్యములు వారికి సాయముచేయుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వా రొక్కపట్టున నలుప్రక్కలనుండి జావళి గ్రామమును ముట్టడించిరి. చంద్రరావు మంత్రియగు హిమ్మతరావును జంద్రరావు యొక్క యిరువురు పుత్రులును శివాజి సైన్యమును మిగుల శౌర్యముతో నెదిరించిరి. కాని తుదకాకృతజ్ఞతా భూషితుండగు మంత్రిపుంగవుండు యుద్ధమునోఁ దెగెను. చంద్రరావు పుత్రులు చెఱఁబట్టఁబడిరి. ఒక విముస మైనను వ్యర్థపుచ్చక శివాజి యాప్రాంతము నతిశీఘ్రకాలమునో స్వాధీన పఱచుకొనెను, ఈ రాజ్యమునోని వాసోటా సావతరేభోరేయను దుర్గములు శివాజికి విశేష లాభప్రదములయ్యెను. ఈ సమాచారము లన్నియు క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరమునో జరిగెను. శివాజియొద్ద చెఱలో నుండియుఁ జంద్రరావు కుమారులు బీజాపూరు నవాబునకు వార్త లంపుచు నతని సాయముచే శివాజిని నడంచుటకు యత్నించుచున్నందున

శివాజి వారినిగూడ వధింపవలసిన వాడాయెను గాని వారి భార్యా పుత్ర సేవకాదుల నందరును వదలిపెట్టెను.

పైని వర్ణింపఁబడిన చంద్రరావు ఘోరవృత్తాంత మంతయు శివాజి చరిత్రములో నొక గొప్ప కలంకమనియు నతడు నీతి విహీనుడని చూపుటకు గొప్ప విదర్శన మనియుఁ గొందఱు నవనీతివిశారదులగు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఈ యభిప్రాయము బొత్తిగా ననాదరణీయ మని చెప్పుటకు వీలులేదు కాని యానవనీతివిశారదు లారో పించునంత దోషమునకు శివాజి పాత్రుఁడు కాఁడని మఱికొందఱు అభిప్రాయ పడుచున్నారు. చంద్రరావు శివాజిని నాకస్మికముగాఁ జంప యత్నించిన వాఁడును సమయము దొరికినప్పు డెటులయినఁ జంప యత్నించుచుండిన వాఁడును నయి యుండె ననినమాట జ్ఞప్తినుంచు కొనిన యెడల నతనిఁ జంపినందులకు శివాజియం దారోపింపఁబడిన దోషములో ముప్పాతిక మూఁడువీసముల దోషము తగును. కథా సందర్భ మంతయుఁ జూడఁగా రాజ్యరోభముచేతఁ గాక తన ప్రాణరక్షణార్థమై శివాజి చంద్రరావును జంపవలసిన వాడాయె నని తోచుచున్నది. తన మోసపుచ్చిన వానిని మోసపుచ్చు నున్న వానిని మోసపుచ్చిన నెంతదోష ముండునో యంతదోషముకంటె నధికదోషము శివాజిపై నారోపింపరా దనుటకు సందేహము లేదు.

చంద్రరావును జంపి జావళీ గ్రామము సంపాదించిన తరువాత కొలఁదిరోజులకు శివాజి రోహిడా యను దుర్గమును నెకాయః రాత్రి ముట్టడించెను. ఆ కిల్లామీదనున్న దేశముఖ మిగుల శౌర్యముతోఁ బోరాడెను, గాని శివాజి సైన్య మధికమగుటచే నతఁ దోడిపోయి వీర శయనము నొందెను. అతని దివాన్ అగు బాజీపరభూ అనువాఁడా యుద్ధములో నత్యద్భుతముగా యుద్ధముచేసి తన యమితస్వామితక్తిని వెల్లడిఁపి చెను. యుద్ధము సమాప్తమయి దుర్గము చేతఁ జిక్కిన పదవ శివాజి

యాబాజి పరమాను మిగుల నాదరించి యతనిపూర్వాధికారము పూర్వపు జాగీరును నతని కిచ్చి యతనిని దనయొద్ద నుంచుకొనెను. అతని చేతి క్రిందఁ గొంతపైన్యము నుంచెను. ఈబాజీపరభు † తుదవరకు నద్వితీయ స్వామి భక్తితో శివాజి కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రింద నున్న ప్రాంతమునకు హిరడన యని పేరు.

ఇట్లు బావశీప్రాంతము హిరడన ప్రాంతము సంపాదించిన పిదప నాప్రాంతములను గాపాడుటకునై శివాజి కృష్ణానదియొక్క యుగమము నొద్ద (మహాబళేశ్వర సమీపమున) నొక నూతన దుర్గము నిర్మాణంప నెంచెను. ఈ దుర్గనిర్మాణకార్యము నిర్వహించుటకు మోరోత్రిమలిపింగళేశ్వరుని బ్రాహ్మణసరవారుని నియమించెను. ఈతఁడు నానూతన దుర్గమును శత్రువులకు నభేద్యముగా క్రీ. శ ౧౬౫౬ వ సంవత్సరములోఁ గట్టించెను. అప్పటినుండి మోరోత్రిమలిపింగళేశ్వర శివాజికరుణ శుక్లపక్ష చంద్రునివలె నభివృద్ధిజెందెను ఆ దుర్గమునకు ప్రతాపగడ్ అని నామ మిడిరి.

ఇట్లే తవటకు శివాజి బీజాపూరు నవాబుయొక్క రాజ్యములోను నారాజ్యములో నున్న యితర సంస్థానపతుల సంస్థానములలోను అల్లక ల్లోలము చేయుచుండెనేఁకాని డిల్లీశ్వరుని రాజ్యముగోనికిఁ గాలుపెట్టలేదు. డిల్లీశ్వరుఁడు సార్వభౌముఁడు. అమితబలమును అమితధనమును గల వాఁడు. అతనితో మొట్టమొదటనే పోరాటపెట్టుకొనిన నిలుమట దుస్తర మని యెంచి, శివాజి యంతవటకు డిల్లీశ్వరునిజోనికిఁ బోయిన వాఁడు కాఁడు ఇప్పుడు కొంతధనము సంపాదించి కొన్ని సంస్థానముల గెలిచి యనేకదుర్గముల నాక్రమించి ప్రబలినపిదప శివాజి డిల్లీశ్వరుని ప్రాంతం

† పరభు అనిన శబ్దము ప్రభు అనుసంస్కృత శబ్దమునకు మహారాష్ట్ర తదృశము. ఈ పదము మహారాష్ట్రముగోని యొకజాతిని దెలియఁ జేయును.

బుల్లపై దుండు పెడలుటకుఁ బ్రారంభించెను. ఈసమయమున + దిల్లీశ్వరుని స్థితియు దక్షిణములో నతనిక్రింద నున్న రాజ్యముయొక్క స్థితియు జక్కఁగఁ దెలిసినఁగాని తత్సంబంధమైన శివచరిత్రము బోధపడఁజాలదు గాన దానిని గురించి యిక్కడ సంక్షేపముగా వ్రాసెద.

అప్పటి దిల్లీబాదుషహా నామము షహాజహాన్ + దక్షిణములోని రాజు లందఱు పేరికైనను నతనికి సామంతులుగా నుండిరి. అయినను వీరందఱు మనసు వచ్చినప్పుడు దిల్లీశ్వరుని మాట వినుచు మనసురా నప్పు డతనిని ధిక్కరించుచుండిరి. గాన వీరి నందఱను దండించుట కును వీలయినయెడల వారిని రాజ్యమునుండి తొలఁగించుటకును దిల్లీశ్వరుఁడు యత్నించుచుండెను. దిల్లీశ్వరుఁడు శివాజి తండ్రియగు శహాజిచే రక్షింపఁబడుచుండిన యహమదనగర రాజ్యమును బాడుచేసెననియు నందులో కొంచెము భాగము వీజాపూరునవాబునకిచ్చి కడమ భాగమంతయుఁ దనక్రింద నుంచుకొనెననియు వెనుక (ప్రథమ భాగములో) వ్రాసియున్నాము. దక్షిణములోని తన రాజ్యమునకు సుబేదారుగాఁ దన మూఁడవ కుమారుఁడగు ఔరంగజేబును నియమించి యతనిని క్రీ. శ. ౧౬౫౦ సంవత్సరములో దక్షిణమునకుఁ బంపెను. ఔరంగజేబు విద్యావంతుఁడును బుద్ధికుశలతగలవాఁడును నయినందువలన నహమద నగర ప్రాంత మంతయు నతఁడు సుభిక్షముగఁ (ఆబాద్) జేసెను. కొంచెపాటి పన్ను లేర్పరించి భూమి యంతయుఁ బొందుపరిచెను. ఖదకీ యను

+ దిల్లీ దిల్లీ ఈయుభయరూపఁబులును వాడుకలో నున్నవి.

+ దక్షిణ మనఁగా నర్మదానదికి దక్షిణమున నున్న హిందూదేశమంతయునని యర్థము. వింధ్యపర్వతమునకు నుత్తరమున నున్నదంతయు నుత్తరమనియు దక్షిణమున నున్నదంతయు దక్షిణమనియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. దక్షిణమునకే తురకమున “దక్కన్”. దాని ననుసరించియే యింగ్లీషులో Deccan అనియెదరు.

గ్రామమును రాజధానిగా నేర్పరిచి దానికిఁ దన నామము ననుసరించి ఔరంగజేబుదని పేరుపెట్టెను.

ఔరంగజేబుయొక్క గొప్ప దుర్గుణము రాజ్యతృష్ణ. దక్షిణము నకు వచ్చినప్పటినుండియు గోలకొండ నెట్లు కూల్చివలయును, బీజాపూరు నెట్లు కేల్చివలయుననిన యాలోచనలే చేయుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో గోలకొండ నవాబునకు నతనిమంత్రి యగు మిర్జాపూ యను వానికిని వైరము నంభవింపఁగా ఔరంగజేబు మంత్రి పక్ష మవలంబించి గోలకొండమీఁదికి దండెత్తి పోయి నవాబు నోడించి యతని యొద్దనుండి కోట్లకొలది ధనము పుచ్చుకొని యతని కూతును దన కుమారుడగు సులతానుమహమ్మ దనువానికిఁ బెండ్లి చేసెను.

ఇట్లొకరాజ్యము నొంచి బీజాపూరు రాజ్యముపైకి నేదియో కారణ ముచే దండు వెడల యోజించుచుండెను. ఇంతలో విజాపూరు నవా బగు మహమ్మదు ఆదిల్ షహ్ క్రీ. శ. ౧౬౫౬ లో మృతిజెందెను. వాని కుమారుడగు రెండవ ఆల్లీఆదిల్ షహ్ రాజ్యాసనారూఢుడయ్యెను. అప్పుడాతని వశుస్సూ వందొమ్మిదివత్సరములు. అప్పుడాతని రాజ్యము సుస్థితిలో నుండి బొక్కసములోఁ జాలధన ముండెను. ఇవియన్నియుఁ జూచి యౌరంగజేబు దురాశ యధికమయ్యెను. దీర్ఘిశ్వరుని యనుజ్ఞ వడయకయే రాజ్యారూఢుఁ డయినాడనిన యపరాధ మొకటి క్రొత్త నవాబుపై మోపి ఔరంగజేబు బీజాపూరుపై ధాడిమి వెడల విశ్చయిం చెను. తాను సాయముచేసిన గోలకొండమంత్రి గొప్పసైన్యముతో వచ్చి తన్నుఁ గలిసికొనఁగా నాతఁడు దండయాత్ర వెడలెను. అప్పుడనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౫౭ వ మార్చినెలలో శివాజి ఔరంగజేబున కిటుల వార్త నంపెను. “మేము మొదటినుండియు దీర్ఘిశ్వరుని సేవకులము. ఇక ముందును నటులనే యుండెదము. మేము విజాపూర రాజ్యములో గెలిచిన రాజ్యమంతయు మాక్రిందనే యుంపవలసినది. అటులనే కొంకణ ప్రాంతములోని దాభూళ్ మొదలయిన తాజా లన్నియు మాయాధికారములోనే యుండునది.” ఔరంగజేబు మహాసంతోషముతో నీయుత్తరమును స్వీక

రించినవానివలె నటించి యందులోని యంశములన్నియుఁ దనకు సమ్మతములని సూచించెను. ఇంతియకాదు శివాజీని జూడఁదనకుఁ జాలినభిలాషమున్న దనియు నొకరి నొకరు కలిసినయెడల ననేక రహస్యములు మాటలాడవలసి యున్నవనియు బీజాపూరిరాజు నోడిచుట యిద్దఱకు వావశ్యకమే గనుక శివాజీహితమే తన హిత మనియుఁ దనహితమే శివాజీహితమనియు బకనీతు లపన్యసించెను. కాని ఔరంగజేబుకంటె జిత్తులలో శివాజీ రెండుకమ్మలధికము చదివినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు మాటలు నమ్మి యతని యొద్దకుఁ బోక “మేము మీకు సామంతులము. మీ యాజ్ఞామాకు శిరమున వంద్యము” అని శుష్క సమాచారములు పంపుచుఁ గాలము గడపెను.

ఔరంగజేబు బీజాపూరముపైఁ గత్తికట్టుకొని పోఁగా నచ్చటివారును జేతనయి నంతవఱకుఁ బోరాడిరి. కాని నవాబు చిన్నవాఁ డయినందునను పరదార్థము నొక్కచోట లేనందునను నొక్కమనసుగలవారు కానందున వజీరు స్వామిద్రోహియై ఔరంగజేబుతోఁ గలిసినందునను నవాబు జర్జరుడై కోటిరూపాయలును మఱియేపదార్థము లడిగిన నా పదార్థములు విచ్చి సందిచేసికొన సిద్ధుడయ్యెనుగాని వీరియన యెడల విజాపూరు విజాపూరు రాజ్యమంతయు డిల్లీరాజ్యములోఁ గలిపి నవాబును జేఱఁజేట్టవలయు నని యారంగజేబు చూచుచుండెను.

ఇచ్చట శివాజీ తియ్యనిమాటలతో నారంగజేబును విజాపూరము పైకిఁ బంపి తాను నతనిరాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడెను. డిల్లీవారికిని విజాపూరు వారికిని యుద్ధము జరుగుచున్నందున నదిబహుదినముల వఱకు జరగుననియు వారిరువ్వరును బోరాటములో ముగియుందురు గాన వారి రాజ్యములో యధేచ్ఛముగా విహరించి స్వరాజ్యాభివృద్ధియు ధనాదినం గ్రమును జేయవచ్చు నని తలఁచి శివాజీ యాకార్యమునకుఁ బ్రారంభించెను మోగలుల (ఔరంగజేబు మొదలయినవారు) విజాపూరమునకు వెళ్ళఁగానే శివాజీ డిల్లీకుని జున్నరనుగ్రామము దోచుకొనెను ఈదోపిడిలో నతనికి మూఁడులక్షల మొహరీలు రెండువందల గుఱ్ఱములు మఱి

కొంత ధనము దొరకెను. ఈ ధనమంతయు స్వయముగా పూనాపట్టణము వకుఁ డీవికొనిపోయి యచ్చటనుండి యాశ్వికులచేత రాయగడమునకుఁ బంపి అహమదునగర పట్టణము దోచుటకు వెడలెను. శివాజి దొంగత్రోవ నెకాయకి అహమదునగరముపైకి వచ్చినను గోటలోనివార కా వృత్తాంతము త్వరగాఁ దెలిసినందున వారు గుఱ్ఱపురౌతులఁ బంపిరి. అందు వలన శివాజికి విశేషధనము దొరకలేదు. అక్కడ 2000 గుఱ్ఱములు 4 ఏనుగులు మాత్రము దొరకెను. శివాజి భయము విడిచి స్వతంత్ర రాజువలె నిట్లు డిల్లీ రాజ్యములోను ధనమహారాష్ట్ర సాహసమును జూప సాగెను.

పూనాకు వచ్చినతరువాత శివాజి యొక గొప్ప యాశ్వికసైన్యమును నిర్మించుటకుఁ బ్రారంభించెను. ఇదియే ఓభ్యాతివడసిన మరాటగుఱ్ఱము నకుఁ గూటస్థము. జాన్నరు అహమదు నగరములనుండి తెచ్చిన గుఱ్ఱములను మూలాధారముగా నేర్పఱచుకొని అశ్వసైన్యము నిర్మింపసాగెను. అన్నిదిశలకును మనుష్యులఁ బంపి సైన్యమునకు నుపయోగకరము లగు నుత్తమాశ్వముల ననేకములఁ గొనితెప్పించెను. సైనికుల కందఱకు నశ్వారోహణముచేసి యుద్ధము చేయుపద్ధతి నేర్పెను. శిలేదారులను చిన్న చిన్న యశ్వసేనాధిపుల నియమించెను. ఇంతకుఁ బూర్వమతనియొద్ద మాణకొజీదు తొందే యని తండ్రికాలమువాడగు నొకవిశ్వాసపాత్రుఁ డయిన హవాః దారుండుండెను. అతని యొద్ద గుఱ్ఱపురౌతుల యొకచిన్న గుఱ్ఱమాత్ర ముండెను. అతనికి శివాజి “సర్ నొబత్” అనిన బిరుదు నొసంగి యుండెను. అతఁడు మృతి చెందఁగా నతనిపనిమీఁద శివాజి గొప్పవంశస్థుఁడును తెలివిగల శిలేదారుఁడు నయిన నేతాజిపాల్కర్ అను వాని నియమించెను. అటులనే బహుదినములనుండి తనదివాన్ గానున్న శామరావుపంతునకు “పేషవా” † యనుపదవి యొసంగెను. అతనికిరాజ్య

† “పేషవా” యనఁగా ప్రధానియనియర్థము “ప్రధానఃపేషవామతిః” అని రాజవ్యవహాంకోశము. ఈకోశము శివాజికాలములోనే నిర్మింపఁ బడినది

కార్యసంబంధమైనట్టియు (Administrative) కొంత యుద్ధసంబంధమైనట్టియు (Military) రెండు అధికారము లుండెను. బాలాజి విశ్వనాథుడు మొదటిపేషవా యని యన్ని యింగ్లీషు చరిత్రగ్రంథములలోను గొన్ని మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంథములలోను వ్రాయఁబడి యున్నది. కాని యాలాగు వ్రాయుట న్యాయముకాదు. బాలాజి విశ్వనాథునికాలము నుండి పేషవాలు ఇతరదేశములలో విశేషవిఖ్యాతు లయిరి. ఇంతయే. కాన శ్రీ శివాజీచే “పేషవా”పదవి ప్రప్రథమమున నెవ్వరి కీయఁబడెనో యాశామరావుపంతులే † మొదటిపేషవా యనుటకు సందేహము లేదు.

ఈ ప్రకారముగా ఔరంగజేబు విజాపూరు పట్టణముతో ఘోరముగాఁ జోరి దాసిని మ్రింగుచునా యని తలంచుచున్న సమయమునను ఒక యద్భుతమైన యశ్వసైన్యము నిర్మించి యిద్దలు తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడుచుండ నిద్దఱును స్వాహా చేయుచునా యని శివాజి యోజించుచున్న సమయమునను ఉత్తరహిందూస్థానములోన నొక్కగొప్ప రాజ్యక్రాంతి (Revolution) ప్రాప్తించెను. అది యేది యనఁ—

డిల్లీకుండును ఔరంగజేబుతండ్రియు నగు షహజహాన్ బాదుషహకు నాకస్మికముగా వ్యాధిసంభవించి జీవించియుండుట దుస్తరమయ్యెను. అతనికి నల్గురుకుమారు లుండిరి. పెద్దవాడు దారా. వాడు తండ్రియొద్దనే యుండి రాజ్యకార్యములను జూచుచుండెను. కడమముగ్గురిలో నొకడు బంగాళదేశములోను నొకడు గుజరాతదేశములోను ఒకడగు ఔరంగజేబు దక్షిణములోను నుండిరి. తండ్రిదేహస్థితి తెలిసినతోడనే పెద్దయన్న రాజ్య మంతయు నాక్రమించుకొనునేమోయని

† మహారాష్ట్రమున ఆదర్శమున వాడఁబడు “పంతు” శబ్దమును తదర్థముననే తెలుగు లుప్రత్యయముతోడ వాడఁబడు “పంతులు” శబ్దము భిన్నశబ్దములుగాక యొకశబ్దమే యైయున్నది గాన శామరావుపంతు అనుటకు మాటుగా “శామరావుపంతులు” అని వాడఁబడియే.

ముగ్గురు తమ్ములును దమతమ సైన్యములతో డిల్లీకిఁబోయిరి. ఇట్లు డిల్లీకిఁ బోవలసినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు బీజాపూరు యుద్ధము చాలించి నవాబు ఇచ్చెద నన్నధనము తీసికొని యాతనితో సంధిచేసి డిల్లీకిఁ బోయి యన్నదమ్ములఁ జంపి కొంచెము బాగయినతండ్రిని జెలు సాలిలో నుంచి క్రీ. శ. ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున డిల్లీతక్కు నెక్కి బాదుషహా యయ్యెను.

ఇట్లాఃస్మికకారణమువలన ఔరంగజేబు బీజాపూరు నవాబుతో సంధిచేసికొని డిల్లీకి వెళ్ళవలసినవాఁ డయినందున వీరిరువురకు బహు కాలమువఱకు యుద్ధము జరుగు ననియు వారి కలహమువలనఁ దన కేమో లాభము కలుగు ననియు శివాజి తలచినతలంపు లన్నియు నిరర్థ కంబు లయ్యె. ఔరంగజేబు సంధిచేసికొని తిరిగి రాఁగలఁడని విన్న తోడనే మిగుల నమ్రతతో నతనికి విజాపూరమునకు శివాజి యిట్లు వార్త పంపెను.—“నావలన తప్పయినది. అందునకు ఉమింపుఁడి. మేము బాదుషహా సామంతులము. మీరు చెప్పినపని చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము.” ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకు వెళ్ళనప్పుడు శివాజి తన రానుబారి యగు కృష్ణాజిభాస్కరు అనువాసిని నతనియొద్దకుఁ బంపి యిట్లు విన్నవించుకొనెను. “ఇదివరకు జరిగిన యపరాధమునకై మాకు బశ్చత్తాపము కలిగినది. ప్రస్తుతము మీకు సాహాయ్యము చేసి యిదివరకుఁ జేసిన యపరాధము లన్నియు లేకుండఁ జేసికొన దలఁచి మీ కొఱకు మేము గుఱ్ఱములదండను సిద్ధపఱచి యుంచినారము. మీయాజ్ఞయైన యెడల మీ సాహాయ్యార్థమై దానిను త్తరమునకుఁ బంపెదము దక్షిణమున నున్న మీరాజ్యమంతయు మేము కాపాడఁగలము. కాని డిల్లీబాదషాహి రాజ్యములో మాకుఁ బూర్వమునుండి వచ్చుచున్న దేశముఖీగిరిసంబంధ మైన హక్కులు మావి మా కిప్పింపఁగోరుచున్నాము. మా హక్కులు మా కిచ్చిన మీ సేవచేయుటకు మేము సిద్ధముగా నున్నాము ఇదియుఁగాక కొంకణప్రాంత మంతయు విజాపూరమువారి ప్రభుత్వముక్రిందఁ బాడయి పోయినది. ఆ ప్రాంతము మీరు మా కిచ్చినయెడల మీకు మే మధిక లాభము గనఁబఱిచెదము.

ఔరంగజేబున కీపర్తమానమానందలి యంతరార్థముతెలియకపోలేదు. కాని యుత్తరమునకు స్వకార్యార్థియై వెళ్ళవలసినవాఁ డయినందున నిప్పుడు దక్షిణములోఁ బోరాటపెట్టుకొని ఓ క్షేపకరము కాదని యెంచి యుక్తితో శివాజి కిట్లు ప్రత్యుత్తరమంపెను:—“నీవు రాయబారిద్వారా పంపినవార్త తెలిసినది. సీపూర్వాపరాధము లన్నియు క్షమింపఁబడియె. ఇఁకమీఁద మరల దప్పులు చేయవలదు. మారాజ్యములో నీకుఁ గల దేశముఖుహక్కులను గుఱించి సవిస్తరముగా విన్నవి చుటకు మా యొద్దకు సోనదేవపండితుని (అబాజీసోనదేవుఁ డనువానిని) పంపిన మేము దానిని గుఱించి యోజింపఁగలము. మీహక్కులు మీకుఁ బ్రాప్తము కాఁగానే మాసాహాయ్యమునకు నైదువందల గుఱ్ఱరౌతుల నుత్తరమునకుఁ బంపవలసినది. దక్షిణములోని మారాజ్యమును గాపాడు చుండునది” ఇట్లు తియ్యనిమాటలతో శివాజిని సమాధానపఱచి యుత్తరమునకుఁ బోయి రాజ్యము సంపాదించిన పిదప శివాజి గర్వమడఁప వచ్చును, అంతవఱకు వీనిని మంచిమాటలచే మనకు ననుకూలునిఁగానే యుంచుకొనవలెను, అని తలఁచి ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకుఁ బోయెను. ఔరంగజేబు చెప్పిన ప్రకారము శివాజి తన హక్కులను గుఱించి ఔరంగజేబు నొద్దకు వకీలును బంపను లేడు. గుఱ్ఱపుదండును బి.పి ఔరంగజేబునకు సాహాయ్యము చేయనులేదు. ఈ ప్రసంగము జరిగిన తరువాత నాలుగుసంవత్సరముల వఱకు ఈ విఖ్యాత వీరప్రతివీరులకు మరలఁ బ్రసంగము జరగలేదు:

ఔరంగజేబునకును విజాపురపు నవాబునకులు సంధి కలిగినందున నవాబు తన యొద్దనున్న సైన్యములో నేడువందల తురుష్కసైనికులఁ దగ్గించెను. నిరుద్యోగు లయిన యా శూరయవనులు శివాజి యొద్దకు నుద్యోగమునకై వచ్చిరి. శివాజి వారినందఱును దగినజీతముల నేర్పఱచి తనయొద్ద సైనికులఁగా నుంచుకొని వారిపైని రఘురాధిబల్లాలుఁ డను మహారాష్ట్రశూరుని నధికారిగా నేర్పఱచెను ప్రస్తుతము మనదొరతనము వారు హిందూశిపాయాలపై నిఁగ్గి ఘనధికారుల నుంచినటులనే శివాజి తన

తురకబంట్లకు మరాఠయధికారిని నియమించెను. ఇందువలన సతని దీర్ఘ దృష్టి స్పష్టమగుచున్నది. హిందూ సిపాయిలు ఇంగ్లీషువారి సేవ కృతజ్ఞతతో జేసినటులనే యా శూరయవనులు శివాజీకి ననేక యుద్ధములతో నమితసహాయము చేసిరి. ఇందువలన శివాజీయందుఁ దురకలను గూడ సంతోషపెట్టి తన భక్తులను జేసికొను కౌశల్యముండెనని చెప్పుటకు సందేహములేదు.

ఈ తురకబంట్ల సహాయముచేతను మఱికొందఱు సైనికులఁ బోగుచేసి వారి సాహాయ్యముచేతను శివాజీ కొంకణ ప్రాంతములో సముద్రపుబొడ్డున నున్న కొన్ని దుర్గములను సంపాదించెను.

కొంకణములో జింజిరా యను సముద్రదుర్గము కలదు. ఆదుర్గాది పతి యగు సిద్ధిపత్తేభానుని రాజ్యము కొంకణములోనే యాదుర్గము చుట్టుండెను. ఈపత్తేభానుఁడు సిద్ధియన వీగ్రో (Negro) జాతివాడు. మొదట వీఁడును వీనియాధిపత్యము క్రిందనున్న జింజిరా ప్రాంతమును అహమదనగర రాజ్యము క్రింద నుండెను. ఆ రాజ్యము నాశనమొందిన తరువాత వాఁడు విజాపూరు నవాబునకు సామంతుడయ్యెను. వానియొద్ద సముద్రముపై యుద్ధముచేయుటకుఁ దగినయోడ లనేకములుండెను. అందుచే సముద్రముమీఁద వానినెడిరించువాఁడెవ్వఁడు లేడయ్యెఁ గనుక వానిని గెలుచుటకు శివాజీ తన పేషవా యగు శామరావు పంతును సైన్యము లతోఁబంపెను. కాని శత్రువులరాక పత్తేభానునకుఁ ద్వరగాఁ దెలిసి నందున వాఁడే ప్రతివ్యూహము పన్నిపేషవాను క్రి. శ. ౧౬౫౯ లో నోడించెను. ఈసరాజయము నలన శివాజీకిఁజాల చింతగలిగి యకఁడు శామరావుపంతును పనినుండి చాలించి † మోరోత్రిమలపింగళే యను

† ఈ పేషవాపేరు మోరోపంతు, “మోరో” అనునది యీ శబ్దము యొక్క హ్రస్వస్వరూపము ఇతని తండ్రిపేరు త్రిమలపంతు. ఇంటి పేరు పింగళే. ఈ మూఁడుకూడి మోరోత్రిమలపింగళే యను పేరాయెను. మహారాష్ట్రంలో బ్రథమమునఁ దమ పేరు పదపతండ్రి

సరదారునకుఁ బేషవా యనువిరుదు నొసంగెను. ఇతఁడు రెండవ పేషవా. కొంత సైన్యము వెంటఁదీసికొని రఘునాథబిల్లాకుఁడను సరదారు జింజిరా సిద్ధిపైకిఁ బోయెను. కాని సిద్ధిని వంపలేకపోయెను. అందుపై శివాజీ గొప్పసైన్యమిచ్చి పేషవాయగు మోరోపంతుపింగళేను సరనోబతు పాలకులును వానకాలము అయినతోడనే జింజిరాకుఁ బంపెను గాని యింతలో విజాపూరమునుండి అఫజులఖాననువాఁడు ప్రచండ సైన్యముతోఁ దనమీఁదికిఁ వచ్చుచున్నాఁడని తెలిసినందున నా సైన్యముల నన్నింటిని దిరిగి పిలిపించుకొనవలసివచ్చిపోయెను.

పేరు తరువాత ఇంటిపేరు వ్రాయు నాచారముకలదు. ఇతని యింటి పేరును గుఱించి కొంత విచారింపవలసియున్నది. మహారాష్ట్రము లోని పింగళేవారును ఆంధ్రదేశమునందలి పింగళివారును ఒకయింటి వారెయివి తోఁచెడివి “మోరోత్రిమలపింగళే” నామములోని “త్రిమల” శబ్దము “తిరుమల” శబ్దమే. ఈపేరు మహారాష్ట్రములో లేదు. తిరుమలయ్య, తిరుమలమ్మ, తిరుమలాచార్యులవారు మొదల యిన నామంబు లాంధ్రదేశంబున వాడుకలో నున్నవి. కాన మహారాష్ట్ర “పింగళే”లు ఆంధ్ర “పింగళి” వారే దేశాంతరంబునకుఁ బోయినందున అదేశాచారములనే గ్రహించియుండురు. తమయాచార ములను భాషను వదిలి పూర్ణముగా మహారాష్ట్రులైన యనేకాంధ్రులు ప్రస్తుతము మరాటాదేశములోఁ గానవచ్చెదరు. అటులనే యీ పింగళేలు స్వరూపము మాతిన పింగళివా రయ్యుండురు. ఆంధ్రంబున “పింగళి” యను పింటిపేరు గలవా రిద్దఱున్నారు. ఒకరు తర సర్కారులోనున్న పింగళివారు. వీరు ప్రఖ్యాతుడైన పింగళి సూరన్నకు జ్ఞాతులని చెప్పవచ్చును. రెండవవారు నైజామురాజ్యము లోని అనుమకొండ (హనుమకొండ) వైపుననున్న పింగళి వారు. తాము అక్కన్నమాదన్నగారి సంతకువార మని వీరు చెప్పెదరు. వీరిరువురలో నెవరిలోనుండి “పింగళే”లు చీలినవారో కనుఁగొన వలసియున్నది.

11/6/46
6184

విదవ ప్రకరణము

గు రూ ప దేశ ము

పైశ్చిరికఁ జదివినతోడనే చదువరులు వీరరసప్రధానమైన శివాజి చరితమునందు శాంతరసపూరిత మగు మతగురువుల వారి సమాచార మేల వచ్చెనని యాశ్చర్యము నొందుదురు. కాని శివాజి చూపిన శౌర్యము వక్రమ స్వదేశాభిమానమునకును స్వమత సంరక్షణమునకును బ్రథమ ప్రేరకుఁడు గాకపోయినను ముఖ్యప్రేరకుఁ డయిన రామదాసస్వామి యొక్క సంపూర్ణ చరిత్రము గాకపోయినను, శివాజితో సంబంధించినంత మట్టున కయినను విచ్ఛట నియ్యకుండిన సమ్మహానుభావుని యెడల నగౌరవముఁ జూపినవాఁడ నగుదు న యు, శివాజిచరిత్రము అనం పూర్తిగా వ్రాసినవాఁడ నగుదుననియు విచ్ఛట సంగ్రహముగా శివాజి రామదాససంబంధమును వర్ణించుచున్నాను.

మతజ్ఞజ్ఞానయు మతోపదేశంబును మానవులకు సంసారమునందు విరక్తిగలుగునట్లులఁ జేయు ననియు జ్ఞానోపదేశము యొక్క పరమోద్దేశము సర్వసంగపరిత్యాగమే యనియు జనసామాన్యంబు దలఁచుచుండ గురూపదేశమువలన మఱింత కూరుఁడయ్యె ననియు నైహికరాజ్యము సంపాదించుటయందు నధికోత్సాహి యయ్యెననియు నేను వ్రాయుట చదువరులకు వింతగానుండును. కాని వివిధదేశముల చరిత్రములను జక్కఁగా నభ్యసించిన వారికి, స్వమతాభిమానము, స్వదేశాభిమానముగాఁ బరిణమించు ననినసంగతి వింతగా నుండఁజాలదు. మతాభిమానమును మతశ్రద్ధయుఁ బూర్వము దేశాభిమానమునకుఁ బ్రబల పోషకులుగా నుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౪౯ నుండి ౧౬౬౦ వఱకు వింగ్లండు దేశ సంరక్షకుఁడు (Protector)గా నుండిన క్రాంవేల్ గెలిచినయుద్ధంబు లన్నియు మత ప్రేరకులగు కూరులపైన్యంబుల వ ననే యని తద్దేశచరిత్ర చదివిన

వారికి విశదమే. ఏవానినైనను సైన్యములోకిఁ జేర్చుకొనుటకుఁ బూర్వ మాతఁడు నమిత మతాభిమానము కలఁవాఁడా కాఁడా యని క్రాంపెల్ ఆలోచించుచుండెను. మతాభిమానులు కానివారల నతఁడు సైన్యములోఁ జేర్చనేలేదు. కనుకనే సార్థకనాము లగునతని తోహకాయలు (Ironsides) ఎచ్చటను బరాభూతు లయినవారు కారు. ఇక రెండవ యుద్ధాహారణము హాండు దేశములో స్థాపింపఁబడిన ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్య మంతయుఁ బ్రాబెస్టంటు మతాభిమానముయొక్క ఫలమే యని. “డచ్ ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్యముయొక్క యభ్యుదయము” Rise of the Dutch Republic అను చరిత్రరాజముఁ జదివినవారికిఁ దెలిసిన విషయమే. అంతదూరము పోనేల? సాంఖ్యంబును యోగంబును నమన్వయించి సాంఖ్యయోగం బనుశాస్త్రంబు నిర్మించి కర్మ బ్రహ్మమీమాంసా ప్రతిపాదితంబు లగు కర్మయోగ జ్ఞానయోగముల నన్వయించి యర్జునువకుఁ గృష్ణునిదే నుపదేశింపబడిన గీతా శాస్త్రంబు గొప్ప వేదాంత గ్రంథంబని హిందువులందఱును బఠించుచున్నారు. కాని యీ వేదాంత శాస్త్రంబు అర్జునునఁ గర్తవ్యచరణంబునకుఁ బ్రేరేపించి యతనిచే న్వధ ర్మము ననుష్ఠింపఁజేయలేదా? ఇట్లు నిజమైన మతంబు మనుజుని సంసార పరాజ్ఞునిం జేయుటలేదు. కర్తవ్యనిష్ఠునే చేయును. కాన శివాజి రామదాసచరిత్రము సాంసారికులకును సన్న్యాసులకును ననుకరణీయమే.

మహారాష్ట్రదేశములో జన్మించిన భగవద్భక్తులగు సాధువులలో రామదా పొక గొప్పసాధువు. మహారాష్ట్రమున ఏకనాథస్వామి, ముక్తేశ్వరుఁడు, నాదోపంతులు, ఆనందతనయుఁడు, వామనస్వామి, తుకారామ్ రామదాసు, మొదలయిన సాధువు లనేకులు జన్మించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు శివాజి కంటెఁ బూర్వపువారు, మఱి కొందఱు శివాజీ సమకాలికులు వీరిలో తుకారామ్ అనునతఁడు కోమటికొలమువాఁడు. ఈ సాధువులును వీరి పూర్వపువారును, తరువాతి సాధువులును మహారాష్ట్రమునందుఁ జేసిన మహాకార్యంబులు మూఁడు:—

1. సంఘసంస్కరణము:—జాతిభేదము లేక భక్తి జ్ఞానవైరాగ్యము లన్నిజాతుల వారికిని వీసాధువులు బోధించిరి. జ్ఞానసంపన్నుండు వీచజాతి వాఁ డయినను వానిని బ్రాహ్మణసాధువువలెనే సన్మానించిరి. తుకారాము అనుసాధువు వైశ్యుఁడు; నామదేవు శూద్రుఁడు; చోభామేశా యనువాఁ డంత్యజుఁడు. ఈ సాధువు లందఱును బ్రాహ్మణసాధువు లయిన ఏక నాథ, రామదాసు, మొదలయినవారితో సమానమైన గౌరవమును జెందిరి. నేటివఱకును బ్రాహ్మణులచే వందనములను గైకొనుచున్న పాండురంగ భక్తుఁ డగు తుకారాము అభంగము లనఁబడు తనపద్యములలో విప్పటి మననవనాగరకులవలెనే పాషాణపూజానిషేధము, జాతిభేదవింద మొదల యిన సంగతుల నత్యుత్తమముగా నుపదేశించియున్నాఁడు. † రామదాస స్వామి భూతప్రేతములయందలి పిచ్చినమ్మికలను దైర్యముతో ధిక్క రించియున్నాఁడు. ఇట్టిసాధువులు మానవులందఱును సమామలవియు జ్ఞానమే ప్రధానము కాని జన్మము కాదనియు వేర్పిరి.

2. భాషాభివృద్ధి:—ఆంధ్రదేశంబున రాజసాహాయ్యముచే భాషాభి వృద్ధియయ్యెను గాని మహారాష్ట్రమున సాధుసాహాయ్యముచే భాష యభి వృద్ధిఁ జెందెను. కేవల బ్రాజ్ఞులకే కాక జ్ఞానమన్నిజాతులవారికి నొసంగ వలయు నని సాధువుల యుద్దేశ మైనందున సంస్కృతభాషలో గ్రంథ రచనచేసినందున లాభము లేదని తలఁచి వారు మహారాష్ట్రభాషలోని కావ్యముల రచించిరి. ఇందువలననే మహారాష్ట్రకావ్యము లన్నియు

† తెలుఁగువారిలోఁ దుకారామువంటివాఁడు వేమన. వేమన పద్యములలో నున్న సంఘసంస్కరణోపదేశమును మనమింకను నెఱుంగక యుండుటయు మహారాష్ట్రఁ సాధువుల సంస్కరణ వాక్యములను న్యాయ మూర్తి రానడేవంటి వారును నభినందించుటయుఁ జూచిన నిప్పటి యాంధ్రులకును, మహారాష్ట్రులకును గలభేదంబును, వారిభాషాభివృద్ధి కిని మనభాషా వనతికిని గల కారణంబులు తేటపడఁగలవు.

భక్తిరసప్రధానములు. ఆదిరసప్రధానకావ్యం బొక్కటలు నను నా భాషలో లేదు. మన యాంధ్ర పురాతన కవులలో నొక్క బమ్మెరపోత రాజు భగవద్భక్తుడు. మహారాష్ట్రములోఁ బ్రతికవియు భగవద్భక్తుడే. భక్తిప్రేరణచేఁ గాక మఱి యన్యప్రేరణచేఁ గావ్యము చెప్పినవాఁడు లేఁడు. ఇట్లు మహారాష్ట్రములోఁ గవిత చెప్పినందున వీరిని సంస్కృత పండితులు నవ్విరి. తురుష్కరాజులు ప్రతిబంధపెట్టిరి, కాని యీశ్వర భగవద్భక్తు లా బాధల కన్నింటికి నోర్చి యుత్తమ నీతిపూరితంబు లయిన భక్యకావ్యంబుల నిర్మించిరి. ఈ సాధువులు నిర్మించిన కావ్యంబు లను గుఱించి న్యాయమూతున్ లయిన మహాదేవగోవిందరానడేగా రిట్లు వ్రాసిరి:—“తురకల మతదుర్భిమానంబును సంస్కృతపండితుల పరి హాసంబులను లక్ష్యపెట్టక విద్యాప్రీతిచేతను నజ్ఞానులకు నీశ్వరజ్ఞానము సులభముగా లభించునటులఁ చేయవలయు ననిన నిరపేక్షపరోపకార బుద్ధిచేతను బ్రేరితమై మహారాష్ట్రకవులపరంపర దేశభాషా వాఙ్మయం బును నభివృద్ధిచేసెను పవిత్రరచన గలిగినట్టియు, నున్నతనీత్యుపదేశ పూరితంబయినట్టియు, భక్తిమయ మయినట్టియు నిట్టివాఙ్మయంబు భూతలంబుపై నేదేశంబున కయినను భూషణాస్పదంబై”†

† A succession of Marathi poets, inspired with the love of letters, or with the benevolent and disinterested object of placing the knowledge of God within the reach of the ignorance, cultivated, in spite of the Mahomadan bigotry and the sneers of Sanskrit Pandits, a literature which can well meet the ordinary wants of any people and which for its purity and high line of morality and devotion would do credit to any nation on the surface of the earth.

Justice M. G. RANADE.

౪. గాజకీయసంస్కరణ:- ఈసామెలు భగవద్భక్తద్వారా హిందువుల నందఱను నొక్కచోటఁ జేర్చి వారిలో నైకమత్యమును వృద్ధిపఱచుచుండిరి. ఐకమత్యము లేక యెవ్వరికి వారు విడివిడిగా నున్నప్పుడు హిందువులు తురుష్కులుపెట్టినబాధల సహించుటకును దైర్యముతో వాని నెదిరించుటకును నసమర్థులుగా నుండిరి. కాని భగవద్భక్తుల సాహాయ్యముచే నైకమత్యము గలిగినప్పుడు జను లందఱును స్వమత సంరక్షణమునకు నధికోత్సాహంబు లైరి.

ఇట్టి సాధుపుంగవులలో రామదానస్వామి శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. గోదావరీతీరమం దున్నజాంబ్ అనుగ్రామములో నీతఁడు శ్రీ. శ. ౧౬౦౮ వ సంవత్సరములో జన్మించెను. ఇతని ప్రథమ నామము నారాయణుఁడు. రామభక్తుఁ డయినందున నితనిని లోకులు రామదాసు అని పిలువసాగిరి. † అతనితో సమకాలికులయిన సామెవులలో నీతఁడు శ్రేష్ఠుఁ డయినందున నితనికి “సమర్థు” అని బిరుదు గలిగెను; గనుకనే మహారాష్ట్రమున నీతనికి “సమర్థరామదానస్వామి” యని

† ఆంధ్రదేశములో జన్మించిన రామదాసు చరిత్రములోను ఈ రామదాసు చరిత్రములోను గొన్నిసామ్యము (Similarities) లున్నవి. ఈ యిద్దఱు రామదాసులును సమకాలికులు. ఇద్దఱకును రామదాసు అనిననామము రామభజనవలనఁ గలిగినదేకానీ నామకరణమునాఁడు పెట్టఁబడిన పేరుకాదు. మహారాష్ట్రరామదాసు తెలుఁగుదేశమునకుఁ జోయినాఁ డనియుఁ దెలుఁగుకవిత్వము చెప్పినాఁ డనియు నొకకిం వదంతి కలదు. ఇందువలన నిద్దఱు రామదాసు లొక్కరేనా యని కొందఱు సంశయించిరి. కాని యిద్దఱచరిత్రములలో గొన్ని భేదములు గూడఁ గలవు. తెలుఁగు రామదాసుని మూలనామము గోపన్న, మహారాష్ట్రరామదాసుని మూలనామము నారాయణుఁడు. ఒక్కఁడు భార్యా పుత్రులు గలసంసారి. మఱియొకఁడు వివాహములేనిసన్న్యాసి.

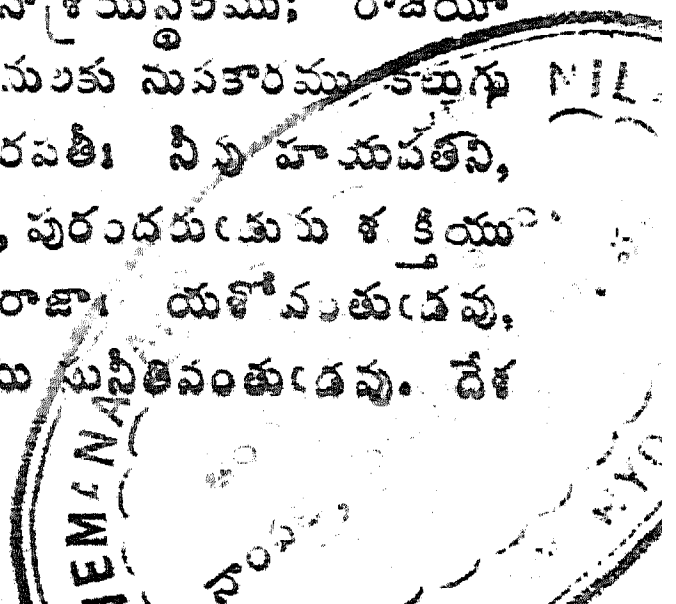
నామము గలదు. ఇత నీతఁడు మనకథానాయకుఁ డగు శివాజీకి గురు వయినరీతిఁ గనుఁగొందము.

చిన్ననాఁటనుండియు శివాజీకి పురాణశ్రవణమునందు నమితాసక్తి యుండె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. ఆకాలమున తుకారామ్ అను వైశ్య సాధువు హరికీర్తన మను భక్తివిశేషమును మహారాష్ట్రములోఁ గ్రొత్తగాఁ బ్రారంభించెను. అతఁడు స్వయముగా నసామాన్య భగవద్భక్తుం డయినందునను సహజకవత్వ ధోరణి గలవాఁ డయినందునను † అతనిహరికీర్తనలు మిగుల శ్రావ్యములయి వినువారి చిత్తముల నాకర్షించి, వారిని విరాగులఁ జేయుచుండెను. ఇట్టి భగవత్కథా శ్రవణంబు నందు నత్యాదరము కలవాఁడయి శివాజి యెల్లప్పుడును తుకారామ్ కీర్తన లనేవినుచుండెను. తుకారామ్ కీర్తనలనే వినివిని యైహికమునందువిరక్తికల వాఁడయియాసాధుతుకారామువలననేగురూపదేశమునుబొందనిశ్చయించెను. ఇట్లునిశ్చయించియొకనాఁడు శివాజి తుకారామును దనయెద్దకుఁదీసికొనివచ్చుటకుఁ దనయుద్యోగస్థులను ధనధాన్య వస్తువాహనాదికములతోఁ బంపెను. కాని భక్తిభాండారము సంపూర్ణముగా లభించిన యా పరమభాగవతోత్తమునికి ఆవస్తువాహనాదికములతోను భక్త్రవామరాదికములతోను రాజసన్మానముతోను నేమి ప్రయోజనము? ఆ విరపేక్ష పొందురంగభక్తుఁడా వస్తువాహనాదికముల నన్నింటినిఁ ద్రిప్పి రాజునొద్దకు బంపి యుద్యోగస్థులతో శివాజిపేర నొకయుత్తరము నభంగము లను వృత్తంబుల వ్రాసి పంపెను. అందులో తాత్పర్య మేమనఁగా “మావంటి యరణ్యవాసుల వలన నీకు నేమియు లాభము కలుగనేరదు. నీవలనఁ జెందవలసిన

† తుకారాము కవిత్వము చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించిన కొన్ని దినముల పిదప విత్యవ్యవహారములోఁగూడ నభంగ మను పద్యములలోనే మాటలాడు చుండె నని చెప్పెదరు.

లాభము మాకును నేమియులేదు. నీవు గామదాసులను గురువు చేసికొన
వలసినది. అతనికి శరణుఁ జొచ్చిన నీకార్యసిద్ధి కాఁగలదు.” ఇది తుకా
రాము వ్రాసిన యిరువదిరెం డభంగముల సారాంశము. తుకారాము
కేవల వైరాగ్యమూర్తి యైవందునఁ దాను రాజగురువగుటకుఁ దగిన
వాఁడను గానని యెంచి రామదాసును గొలుపుమని శివాజికి నుపదేశించెను.
తుకారాము ఉత్తరము చదివి నప్పటినుండియు శివాజి రామదాసును
వెదకఁ జొచ్చెను.

ఇట్లు శివాజి రామదాసును వెతకుచున్న నమయముననే యటు
రామదాసు శివాజి ప్రారంభించిన స్వమతస్థాపన యను సత్కార్యమునకుఁ
దానును దోడుపడుటకును తన యుపదేశముచే నాతని దేశాభిమానాగ్నిం
బ్రజ్యలింపఁజేయుటకును ఇచ్చగించి యోగ్యసమయమును విరీక్షించుచుం
డెను. ఒకదినము శివాజి వేటమార్గమునకై యరణ్యములోనికిఁబోఁగా
నక్కడ వృక్షములమీఁది యాకులపై దేశాభిమానమును బుట్టించుకొన్ని
శ్లోకములు వ్రాయఁబడియుండెను. వానిని జూచి యట్టిప్రాసాదిక శ్లోక
ములు వ్రాసిన కవిపుంగవుఁ డెక్కడనున్నాఁడా యని శివాజి వెదకి
చూచెను గాని యాశ్లోకములచే శివాజి మనసుపై నేమి పరిణామ మగునో
యని చూడఁదలంచి తాఁగియున్న రామదాసు అతనికిఁ గానిపించినవాఁడు
కాఁడు. తరువాత శివాజి యెల్లప్పుడును నదే ధ్యానమునో నుండఁగా
నొకరోజుతనికి రామదాసు నొద్దనుండి యిట్లు శ్లోకమయ మయిన జాబు
వచ్చెను:—“ఓ మహారాజా! ని నిశ్చయము మేరువువలె నచలమైనది.
నీవు ధైర్యమున కాధారము; అనేక జనులకు నాశ్రయస్థలము; రాజయో
గివి. ఎవనివలన నహోరాత్రములు అనంఖ్యజనులకు నుపకారము కలుగు
చున్నదో నుతని ఘనతకు సాటికలవా? ఓనరపతి! నీవు హయపతిని,
గజపతిని, దుర్గాధిపతిని, మణియు వనాధిపతిని, పురందరుఁడును శక్తియు
నీవృష్ట భాగంబుననుండి రిక్షించుచుందురు. రాజా! యశోవంతుఁడవు,
కీర్తిమంతుఁడవు, పుణ్యమంతుఁడవు, మణియు సునీతివంతుఁడవు. దేశ

దేశాంతరములలోని సమాచారములు తెలిసికొనుటలో నీకుఁ గలయనువ
మేయ చాతుర్యమును నీ సువివేచితయు దానసీలతయు, సుశీలతయు
సుప్రసిద్ధములు.

“మాతీర్థ క్షేత్రము లన్నియు విధ్వస్తము లయినవి. బ్రాహ్మణుల
యాదాన భూము లన్నియు నపవిత్రీకృతంబుల అయ్యె. మతంబు విలుప్త
మయ్యె. పృథ్వియంతయు విప్లవపూర్ణంబయ్యె. మీ హృదయములోఁ
జొరఁబడి భగవంతుఁడు గోబ్రాహ్మణ సంరక్షణ చేయుటకు మిమ్ముఁ
బ్రేరేపించుఁగాతః మతసంరక్షణము చేయుటకుఁ బ్రస్తుతము భూమండల
ములో నీవంటిరాజు లేఁడు. కేవలము నీప్రయత్నమువలననే హిందూ
మతము కొంచెమైనను సకీవముగా నున్నది. నీసహాయమువలననే యనేక
మతకార్యము లనుష్ఠింపఁబడుచున్నవి. కల్యాణప్రదుఁడ వగు నో శివ
రాజా! నీవనేక దుష్టుల సంహరించితివి. అనేకుల భయమును నివారించి
యభయదాన మొసంగితిమి. మేమిన్ని రోజులు నీరాజ్యములో నున్నను
నీకు జ్ఞాపకము వచ్చిన వారము కాము. చింతలేదు. నీవు సకలము తెలి
సినవాఁడవు; దార్మికుఁడవు. నీకు నధిక మేమి వ్రాయవలెను? మతసంస్థా
పననము చేసినాఁ డనిన కీర్తి నీవే సంపాదించవలయును జిమా! వివిధ
రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడవయి యుండఁగాఁ బిలువని పేరంటము
వలె ఈయుత్తరము నీకుఁ బంపినందులకు క్షమింపవలయును.”

ఈయుత్తరము చదివి శివాజీకి శరీరము పులికాంకితంబయ్యె. తాను
జేసిన కార్యములను స్తుతింతి చేయవలసిన కార్యములను సూచించు విశే
షణంబులఁ జూచి యత్సాహ పూర్వక స్ఫూర్తియు దేశముయొక్క
దీనదశను వర్ణించిన వాక్యములు చదివి యుద్వేగ పూర్వకస్వదేశాభిమాన
మును “మతసంస్థాపనకీర్తి నీవే సంపాదించవలయు”ననినయర్థపూరిత
వాక్యమువలన నంగీకృతకార్యము నెఱవేర్చుటకు ధృఢనిశ్చయము శివాజీ
మనమునందుద్భవించెను. ఈపద్యములధోరణియు, నరణ్యముతోనాకులపైన
జూచిన నొక్కటయినందున అపద్యములును రామదాస కృతములే యని
యొంచియతనినిరస్పించుటకు నొకవినయపూర్వక పత్రికతో నుద్యోగస్థులఁ

జంపెను. అప్పుడు రామదాసు వచ్చి క్రీ. శ. ౧౬౪౯ లో † శివాజీకి జ్ఞానోపదేశము చేసెను. ఉపదేశనమయమన గురుక్షిణగా శివాజీ తన రాజ్యమంతయు రామదాసున కిచ్చివేసెను. కాని సర్వసంగపరిత్యాగము చేసిన యాసన్నాసికి నా రాజ్యమేమిదులకు? అతడు దీరిగి యారాజ్యమంతయు శివాజీ కిచ్చివేసి తనకొక కయి రాజ్యమేలు మని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటి నుండియు రాజ్యము సన్నాసిది యని చూపుటకు శివాజీ తన రాజ్యముయొక్క పతాకము కాషాయాంబరముతో సుశోభితము చేసెను. ఇదియే మహారాష్ట్రుల “భగవాయోదా” (కాషాయాంబరపతాకా) యొక్క యుత్పత్తి. అమితగురుభక్తి గల రాజును, రాజ్యమును వదలి వేసిన విఠ్ఠోభి యగు గురువును ఒకరికంటె నొక రధిక సంస్తవనీయులు గదా ?

ఏకాంతవాసము నిర్వయించు రామదాసు శివాజీకి గురు వయినప్పటి నుండియు పాతరామొద్ద పరశీ యను పర్వత దుర్గముపై నేకాంతముగా వాసము చేయు చుండెను. అక్కడ కా నుండుటవలన ననేకసాధువులు వచ్చుచు బోవుచుండిరి. అందుచే నా దుర్గమువకు పజ్జనగడ మని పార్థక వామము ప్రాప్తించెను.

గురుపదేశ మైనప్పటినుండియు శివాజీ గురువును విడువలేక యతఁ డెక్కడికి వెళ్ళినను దాను నక్కడికిఁ బోవుచుఁ గాలమంతయు పతనమయిందనే పుచ్చుచు రాజ్యకార్యముల యందు నశ్రద్ధ చేయుఁదొడఁగె. అప్పుడు రాజకర్మకుశలుఁడగు రామదాసు శివాజీకిఁ గృష్ణబోధిత మగు కర్మయోగము నుపదేశించి కర్తవ్యదక్షతయు, దుష్టనిగ్రహమును, శిష్ట పరిపాలనమును రాజధర్మములు గాని యరణ్యములోఁ దిరుగుట కా దని బోధించి యతనికిఁ దాను రచించిన “దాసబోధ” యను గ్రంథం బొసంగి దానినిఁ దనకు మాటుగాఁ బారాయణము చేసికొమ్మని చెప్పి

† క్రీ. శ. ౧౬౯౧ వ సంవత్సరమున శివాజీ రామదాసువలన నుపదేశము బొందె నని మఱికొందఱు వ్రాసియున్నారు.

వంపెను. ఆ సమయమున రామదాసు శివాజీః జేసినబోధ “శివదిగ్విజయ” మను గ్రంథంబున నిట్లు వర్ణింపఁబడియె:—“యవనులు బహుదినముల వజకు యథేచ్ఛగా విహరించిరి. వారిని దండించుటకు హిందువులలో నీవంటివాఁ డెవ్వఁడను లేఁడు. దుష్టుల యత్యాచారమువలన దేవబ్రాహ్మణుల యుద్బేద మయ్యెను. సమస్తధర్మములును భ్రష్టములయినవి. దేవభక్తి విలుప్తమయ్యెను. ఈ సంగటకాలమందు నందఱ సుఖము లోపించినది. యవనులు బహుదర్భాషలను వ్యవహరించుచున్నారు. అనేక ప్రకారముల బాధలు పెట్టుచున్నారు. వీని నన్నింటిని సహింపలేక రఘుపతి నిన్నఁ బంపినఁడు. నీ వీశ్వరాఁశ సఁభూతుఁడవు. నీవు ప్రజలకు హితము చేయవలయును. ఈ సమయమునకు ననురూప మైన మతస్థాపనము చేయఁట నీ కర్తవ్యము. మతస్థాపనకౌఠికే జీవితమును విసర్జింపుము. నిజప్రాణము లర్పించియైనను శత్రునాశము చేయుము. వారినిఁ బ్రహారముచే జర్జరభూతులఁ జేసి వారియొద్దనుండి స్వరాజ్యము తీసికొనుమా. మతనీతు లను పునాదిపై రాజ్యము స్థాపించి యది నిర్భయముగాఁ జిరకాల ముండునటులఁజేయుము. మతమును నీతియు వదిలిన నేమి లాభ ముండదు. తన మానరక్షణార్థమై ఖడ్గము ధరించి వైరికులము సంహరించిన వానికీర్తి జగత్తంతయుఁ బ్రసరించును. (సహాయకులు) అందఱతో మిత్రభావముగా నుండి కూరుల నందఱను బోగు చేయుము. కట్లయిక్క భావమువలన సుఖము కలుగును.

శివదిగ్విజయము శిశిః పుటము.

“నీవు క్షత్రియుఁడవు గాన క్షత్రధర్మము ననుసరించి రాజ్యరక్షణము ప్రజాపాలనము దేవబ్రాహ్మణులసేవ † మత సంస్థాపనము

† “బ్రాహ్మణుల సేవ” యనినతోడనే నవనాగరకులు నవ్వెదరు గాఁబోలు. కాని పూర్వము విద్యల్పయు బ్రాహ్మణుల స్వాధీనములో నున్నందున బ్రాహ్మణ సేవయన “విద్యాభాండార సేవ” యని పూర్వమర్థమిచ్చుచుఁడెనన మాట జ్ఞాపకముంచుకొనినఁ బూర్వము బ్రాహ్మణ సేవ యెంతియావశ్యమో తెలియఁగలదు.

(యవనాభావము) చేయుము. యవనుల గెలిచి నీవు రాజ్యభారమును గ్రహించుటయే రఘుపతియిచ్చు.”

(రామదాసస్వామి బిఖరు)

ఇట్టి యుపదేశమువలన శివాజికి నమితోత్సాహముగలిగి యతఁడు నంగీకృతస్వరాజ్యసంప్రాప్తిన కొరకము మిగుల శ్రద్ధతోఁ జేయసాగెను.

రామదాసు రాజ్యధర్మముల సంపూర్ణముగా నెఱిగిన వాఁడు గావునఁ దనదాసబోధ యను గ్రంథమునందలి రాజ్యప్రకరణములో రాజ్యమును నడుపువిధము, రాజధర్మములు, ప్రజలు సుఖులై రాజభక్తి గలవారుగా నుండునటులఁ జేయు నుపాయములు, సామదాసభేదదండము లచే నరివి గెలువవలసిన విధమును జితశత్రువుల నాదరించి ప్రేమ భావముతో వారిని వశపఱచుకొను మార్గములును మొదలయిన శకకర్త లకుఁ గావలసిన ధర్మములను కడునేర్పుతో నాతఁడు వర్ణించి యున్నాడు. ఈ గ్రంథముయొక్క యీ యొకభాగమే కాక కడమ గ్రంథమంతయు ననుభవపూర్ణమును, ఇమృతము చిప్పిలునట్లుగ నుండును. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నందలిభాగముల భాషాంతరము వ్రాయనొల్ల.

ఉచ్చుంఖలత్వము మదోన్మాదము, కారణములేనిది రక్తపాతము చేయుట, శత్రుత్వీల నవమానించుట మొదలయిన దుర్గుణములు వీర పురుషులకు సామాన్యములుకాని రామదాసుస్వామియొక్క యోగ్యరాజ ధర్మోపదేశమువలన కూరుడైన శివాజియందు నిరదలి యే దుర్గుణంబు లును గానరాకయుండెను. శివాజిచేసిన యుద్ధములన్నియు ధర్మకల్పనల తోడను దేశాభిమానముతోడను విండియుండినను ఆరౌద్రరససమయము నందును శాంతరసమును విడిచినవాఁడు కాఁడు. కొందఱింగ్లీషు చరిత్ర కారులు వ్రాసివట్టును మఱికొందఱు తురుష్కులు వ్రాసినటులను శివాజి యుద్ధములు బందిపోటులుకావు. సిడ్నీ ఓవెన్ (Sydney owen) అను గ్రంథకారుఁడు తన “యాంగ్లేయ విజయప్రభాత సమయమునందలి హిందూదేశము” [India on the Eve of British conquest

అను గ్రంథమునందు శివాజీయొక్క యుద్ధములను గుఱించి అట్లు వ్రాసియున్నాడు. “శివాజీయు నతనిసైన్యంబులను జేయు యుద్ధములలో వారు కేవలము బండిపోటువారివలె వర్తింపలేదు. శౌర్యవ్రథయు స్వదేశాభిమానమును స్వమత శ్రద్ధయువారుచేయు కార్యములయందు గానవచ్చుచుండెను. ఈ గుణములుచూచియే వారు [మరాఠా సైనికులు] శహాజీకొమారుని [శివాజీని] ఈశ్వరసంకేతముచేతను ఈశ్వరప్రేరణచేతను తమ్ము పరబాధనుండి విముక్తులఁ జేయవచ్చిన యవతారపురుషునిగా నెంచిరి. శివాజీయు నతని ప్రథమసహచరులను దామటు తురకలతోఁ బోరాడుటవలనఁ దాము మతహితమును లోకహితమును జేయుచున్నామని నమ్మిరి. అట్లు వారనుకొనుట పయుక్తికమే”†

ఇట్లేకమీఁద శివాజీయొక్క జీవితములో నెచ్చటఁజూచినను రామ దాసుచిహ్నాలు గానపించును. ఈ సాధుపుంగవుని చరిత్ర యత్యంతరమ్యమైనది. కాని యెచ్చట నధికము వ్రాయుటకు నీలులేదు. ఆయన చేసిన యుపదేశములలో నొకటి రెండు ఈ క్రింద విచ్చి యీ భాగము ముగించెదము.

“ఇక దుర్లభమైన క్షేత్రధర్మమెట్టిదో వినుము, మృత్యువునకు భయపడువాఁడు క్షేత్రధర్మమును అవలంబింపఁగూడదు. ఇట్టివాఁడవ్య

† Shivaji and his people even in their warfare by no means were mere bandits. A halo of heroism, patriotism and religious zeal invested their proceedings and induced them to regard the son of Shahaji as a predestined, divinely favoured, indeed as an inspired deliverer. † † † Both Shivaji and his original followers might well hold and did hold that in waging war after their own fashion with the Mosalmans, they were doing both God and man good service.”

India on the Eve of British Conquest pp 129-130.

మార్గములవలనఁ బొట్టనింపుకొనుటయే మేలు. పగఱకువెన్నిచ్చువానికి విహమునందు దుష్కర్తయుఁ బరమునందు నరకంబును గలదు. యుద్ధములో శత్రువులఁ జంపుచుఁ జంపుచు మృతుడైన వానికి సద్గతిగలదు. శత్రుహననముచేసి యింటికి వచ్చిన పీరుడే సౌభాగ్యముల ననుభవించుటకు యోగ్యుడు. పిరంగిలోని యినుపగుండు నిర్భయముగా శత్రు సైన్యమధ్యమునకుఁ బోయినట్లు శత్రువులలోనికి భయమువిడిచి పోవలయును. పురుషుడు సాహసమును బరిత్యజింపఁగూడదు. కాని దేశకాల పాత్రవివేచన చేసి సాహసము ప్రకటింపవలయును ”

“అనేకజనుల నొక్కచోటికిఁ గూర్పవలయును. వారికి సువిచారము నేర్పవలయును. మిక్కిలి సాహసముతో శత్రువులమీఁకి దండు వెడలవలయును. సంపాదించిన రాజ్యమును రక్షించుకొనవలయును. తరువాత అధికరాజ్యము సంపాదింపవలయును. ఇట్లు జగత్తంతయు మహారాష్ట్రరాజ్యము స్థాపించవలయును.” అని శివాజితో జెప్పెను.

“శివరాజు [శివాజి] యొక్క రూపమును, దీర్ఘాలోచనలును, ప్రతాపమును జ్ఞాపకముంచుకొనుము.” †

ఇట్లొకమీద శివాజి చేసినయన్ని కార్యములకును ముఖ్య సూత్ర ధారుడైన రామదాసునకును శివాజికిని గలిగిన గురుశిష్యసంబంధము వర్ణించి మూలచరిత్రమునకుఁ బోయెదము.

† ఈ వాక్యము శివాజి కొమారుడైన సంభాజికి రామదాసు చేసిన యువ దేశములోనిది.

ఆటవ ప్రకరణము

అఫజల్ ఖానుని వధ

శివాజి విజాపూరు రాజ్యములోని కోటలను స్వాధీన పఱచుకొను చున్నాఁడనియుఁ దిన్నతిన్నఁగా రాజ్యమంతయు దోచుకొనుచున్నాఁడనియుఁ దనయొద్ద సైన్యమును భండారమును దినదినమును వృద్ధిపఱచుచున్నాఁడనియుఁ దండ్రిచేసిన యురదేశములను లక్ష్యపెట్టక యవన ప్రభుత్వమును నాశముచేయుఁ దలంచినాఁడనియు శివాజిచర్యలను గుఱించి వెంటవెంట వచ్చు సమాచారముల వలన విజాపూరు నవాబును అతని భార్యయు నక్కడి సరదార్లును విశ్చయముగాఁ దెలిసికొనిరి. ఇఁకమీఁద శివాజిచర్యలయెడ నుపేక్షభావముతో నుండిన రాజ్యమునకు మోసము వచ్చునని తలఁచి నవాబు శివాజిని నోడించుటకయి యొక గొప్ప సైన్యముఁ బంపవిశ్చయించెను. అప్పుడు అఫజల్ ఖాన్ అను నొక వృద్ధామాత్యుఁడు “శివాజి యన మన కొక లక్ష్యమా? మీయాజ్ఞ యైన యెడల నాదొంగతేనిఁ బెడతెక్కలు కట్టి యేలినవారి యెరుటకుఁ దేఁగలను ” అని గర్వవాక్యములను బలికెను, అప్పుడు నవా బామాటలకు సంతసించి యతనివెంట నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులను, ఏడు వేల కాల్బలమును, మంచిఫిరంగులను, గావలసినంత సామగ్రియు విచ్చి యారుప్ జాల్ ఖానుని శివాజి పైకి దండుపంపెను. అతఁడు వరాకాలము ముగియఁ గనే క్రీ. శ. ౧౬౫౯వ నెప్టెంబరు నెలలో మహమ్మదీ భవముతో దండయాత్ర వెడలెను, పూనాపట్టణమునకుఁ దిన్నఁగాఁ బోక యఫజల్ ఖానుఁడు త్రోవలోనున్న పట్టణములను దోచుకొనసాగెను. తుఘజాపూరు పండరపూరు మొదలయిన హిందూక్షేత్రములను గొల్లగొట్టి, యచ్చటి దేవాలయముల నన్నింటిని బాదుచేసెను.

శివాజి రాజగడ మనుకోటలో నుండెను. ఆప్జల్ ఖానుడు ప్రచండ సైన్యముతో వచ్చుచున్నాఁ డని విని శివాజి రాజగడము నుండి బయలుదేరి ప్రతాపగడ మను బలవంతమైన దుర్గమునకుఁ బోయెను. ప్రతాపగడ మనుకోటకుఁ జొట్టు వరణ్యముండుటవలన నది శత్రువులకు దుస్పార్థ్యమై యుండె. శివాజి తనసరదారుల నందఱను బిలిపించి సభ చేసి భయంకర శత్రువును నెదిరించు నుపాయంబుల విశ్చయించెను. చుట్టుపట్ల నుండు సైన్యంబుల నన్నింటినిఁ బోగుచేసెను. జింజిరామీఁ దికిఁ బంపిన సైన్యంబులఁ బిలిపించుకొనెను. దుర్గముల నన్నింటిని బాగు చేయించెను. శివాజి యరణ్యములోని ప్రతాపగడమునకుఁ బోయినఁ డని విని ఆప్జల్ ఖాను పునాపట్టణమునకుఁ బోవుటమాని ప్రతాపగడము నకుఁ బోవసాగెను. అతఁడు వాయీ యను క్షేత్రమునకుఁ బోయి యక్కడి దేవాలయాదులను, జనులను దోచుకొనెను శివాజి చొచ్చి యున్న యరణ్యప్రదేశము బహుమర్లుట మైనది యని యవృటఁ బూర్వము సుబేదారుగానున్న ఆప్జల్ ఖానునికిఁ దెలిసి యున్నందున యుద్ధము చేసి శివాజిని గెలుచుట యసాధ్యం బని యెంచి యాతఁడు యుక్తిచేతను మోసమాచేతను శత్రుని గెలువ నిశ్చయించెను. ఇటు నమ్మించి శివాజిని భంగవటుపఁదలఁచి యాయవనవీరుడు దత్తాజీ గోపి నాథుఁడను †తనరాయబాని శివాజియొద్దకుఁ బంపెను.

అటు ఖానుడు మోసము చేయఁదలఁచిరటులనే యిటు శివాజియు ఖానుని మోసపుచ్చ నిశ్చయించెను. అతఁడు ఖానున కిట్లు వార్త లంపుచు వచ్చెను “మీవంటి శూర సేనానితోఁ బోరునంత సామర్థ్యంబు మాకు

† నానాఫడవివీసునకు సమకాలికుఁడును అతనికిఁ బ్రబలప్రతిస్పర్ధియు మహారాష్ట్ర దేశమునందు జన్మించిన రాజ్యకార్యమరంధరులలో నొక్కఁడును నగునఖారాము పంతులీకీలునకు నీదత్తాజీగోపి నాథుఁడు మూలపురుషుఁడు.

లేదు. మే మనేకాపరాధములఁ జేసినందున నవాబుగారికి మాయెడ మిక్కిలి కోపము కలిగియున్నది. అయినను మీవంటివారు నాయెడల ననుగ్రహము పుట్టునటుల నవాబుతోఁ జెప్పినయెడల నా యపరాధము లన్నియు వారు క్షమింపఁగలరు. మీరు నాయందనుగ్రహము కలుగు నటుల నవాబుతోఁ జెప్పెడి యెడల నే నీ రాజ్యమంతయు దేవరవారి స్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాను." ఇట్టివార్త లంపుచుఁ దాను జేయవలసిన సన్నాహము చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో ఖానునియొద్ద నుండి మరాటరాయచారి వచ్చినఁ దిని వివిశివాజి వాని నెదుర్కొనుటకై మరము దిగి పాడ్ అను గ్రామమునకు వచ్చెను. ఇద్దఱు కుశలప్రశ్న లయిన తరువాత రాయచారి ఖానుఁడు నీ కిట్లు చెప్పుమనె నని శివాజితో విట్లనియెః—“మితండ్రి యైన శహాజీకిని నాకును అనేక సంవత్సరముల నుండి స్నేహమయినందున నీ యెడల నాకు స్నేహభావమే కాని పైర భావము లేదు నీ కనుకూలముగా సులతానుతోఁ జెప్పి నేను నీవు గెలిచిన కొన్ని యాళ్ళు నీకు జాగీరుగా విప్పించఁగలను." అందుపై శివాజి యిట్లు ప్రత్యుత్తర ముచ్చెను. “ఖానుసాహెబుకు నాపైఁ బ్రేమయున్న దనియు వారు నాకునహిత మెన్నఁడును చేసు రనియునాకుఁ దెలియును. ఖానుసాహేబుగారు చెప్పినటుల మాకు జాగీరులు దొరుకునెడల నవాబు యొక్క యాజ్ఞతో నుండుటకు నాకు నే యభ్యంతరము లేదు. నేను మొదటనుండియు నవాబుయొక్క యాజ్ఞాధారకసామంతుఁడను గనుకనే యనేక రాజద్రోహులగుపాకేగారుల రాజ్యములనునవాబునకై నేనుసంపాదించినఁడను. ఆ రాజ్యమంతయు నవాబున కియ్యఁగలను." మొదటి రో జిట్లు సంభాషణ జరిగి యా రాయచారి బసకు వెళ్ళెను.

రాయచారి వెళ్ళిన తరువాత శివాజీ తనమీదికి వచ్చిన మహాసంకటము నెట్లు తప్పించుకొనవలయునో యని విశేష చింతాక్రాంతుఁడయి యుండెను. అప్పు డాతఁడు తన యిష్టదేవత యగుభవానినిఁ బ్రార్థింపఁ దొడఁగె. ప్రార్థింపఁగా నతని దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి “వత్సా! నీకింత చింతయేల? నీకు నా వరప్రసాదము గలదు. నీసంకటముల

వచ్చింటిని దూరము చేయఁగలదాన"నని పలికెనఁట † దేవదాసములు
 యిట్లు తోడనే సరదారులఁదఱును మఱింత దైర్యముగలవా రయిరి. శివా
 జీయు నదికోత్సాహముతో ఆ రాత్రి హిందువును బ్రాహ్మణుఁడును నైన
 రాయబారి బసకుఁ బోయెను. అదివఱకు రాయబారి యొక్కయు, రాయ
 బారి వెంట వచ్చినవారియొక్కయుఁ బరామర్శ బహుశ్రద్ధతోఁ జేయుచుం
 డిరి. కాని రాయబారియొక్క బస యతవివెంట వచ్చిన మనుష్యులు దిగిన
 చోటికి దూరముగా మఁడునటుల నేర్పాటు చేసి యుండిరి. అట్టి రహస్య
 వలమునకుఁబోయి రాయబారికిఁ దియ్యనిమాటలుచెప్పి యుక్తిప్రయుక్తిచే
 అపజూర్ఖానుని మనసులో మున్న ద్రోహాచ్చ యతవివలనఁ దెలిసి
 కొనెను. కుయుక్తిచే మోసపుచ్చి శివాజీనిఁ బట్టుకొని పోవలయు ననియు,
 నీ రయినయెడఁ జంపవలయు ననియు అపజూర్ఖానునికి విచ్చక్కఁదవి
 యా రాయబారివలన శివాజీ తెలిసికొనెను. అప్పుడు శివాజీ యా రాయ
 బారి మనసు తనకు వనుకూలముగాఁ గరఁగింపవలయు నని యతనితో
 విట్లవియె:—“ఖానువిమనసు నిర్మలముగా లేదు. మీరు బ్రాహ్మణులు;
 మాకు దేవతలు. గోవులుబ్రాహ్మణులు అతివఁద్యులు. యవనుల బాధ
 మండి గోబ్రాహ్మణుల సందక్షణ చేయుటయు, హిందూ మతమునకుఁ
 బ్రాప్తమైన దుర్దశను వివారించుటయు, హిందూ స్వరాజ్యము స్థాపించు
 టయు, మా ముఖ్యోద్దేశములు గనుక మీరీ సత్కార్యమందు నాకు సహా
 యంబు చేయవలయును. ఈ కార్యమునకై “హివరే” యనుగ్రామము
 వంశపరంపరగా జాగీ రియ్యఁగలము.” ఇట్లు చెప్పినమాటలు విని

† శివాజీ దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి దైర్యపుమాటలు చెప్పినసంగతి
 యన్ని మహారాష్ట్రబిఖరీలలోను వ్రాసియున్నది. ఇది శివాజీయొక్క
 యుక్తులలో నొక యుక్తియని తోచెడిది. అప్పటి సైనికులందఱును
 సరదార్లందఱును పిచ్చినమ్మకములు గలవా రయినందున మహాసంకట
 సమయములందు వారికి దైర్యము కలుగుటకై తనయందు భవాని
 ప్రవేశించి బవిష్యము చెప్పునని తెలుపుచుండెను. ఇట్టి సంగతులకు
 రామదాసస్వామివారును సమ్మతించు చుండిరని తోచెడిది.

కొంత మతాభిమానమువలనను, గొంత యాశచేతను, ఆ రాయబారి మనసు కరగెను. అప్పుడు శివాజీకిని, ఆ రాయబారికిని, గొంతసంభాషణ జరిగి రాయబారి యిట్లనియె. “అఫజల్ ఖాన్ మహాదుర్గార్గుఁడును, గవటియు అయినను దనతో బుద్ధివై భవమున సమానుఁడు లేఁడని యతనికి మిక్కిలి గర్వము కలదు. కాన నతనిని నమ్మించి భంగపఱుపవచ్చును. అతనినిఁ గోటక్రిందికి రమ్మవినను వచ్చును.” ఇట్లాతఁడు నెప్పఁగా శివాజీ తనకు షిక్వాసపాత్రుఁ డగు కృష్ణాజిభాస్కరుఁ డనువానిని బిలిపించి ముగ్గురును యోజించి, మోసపుచ్చి వచ్చిన ఖానుని కోటక్రిందికి యుక్తిచేఁ బిలిపించి మోసపుచ్చి పంపవలయు నని శ్చయించిరి. ఇట్లు విశ్చయించి వారు తమతమ బసలకుఁ బోయిరి.

రెండవనాఁ డందఱు చూచుటకునై శివాజీయు రాయబారియు నొకరినొకరు కలసి ని రాయబారపుమాటలు మాటలాడినటుల నటించిరి. తరువాత రాయబారి యక్కడనుండి వెడలెను. అతనివెంట శివాజీ తనరాయబారి యని కృష్ణాజి భాస్కరునిఁ బంపెను. వారిద్దఱు వాయీ యనుపట్టణములో అఫజల్ ఖానుని కలిసికొనిరి. పంతాజీగోపీనాథుఁడు (ఖానుని రాయబారి) ఖానునకు శివాజీని గుఱించి కొన్ని సంగతులుచెప్పి యిట్లనియె. “శివాజీ సామర్థ్య మెంత! మననైన్యమును, బరాక్రమమును, జూచి యాతఁడు భయపడి పోయినాఁడు. గాన నతనికి నభయ మొసంగినయెడల నాతఁడు తనంతటఁదాను మనస్వార్థిన మగును. మిమ్మును స్వయముగావచ్చి చూడవలయు నని యతనికి నిచ్చగలదు. కాని యాతఁడు పిఱికి యైనందున నమ్మి యిక్కడికి రాఁజాలకున్నాఁడు. మీరే కోట క్రిందికి వెళ్ళినయెడల నాతఁడు దప్పక తమదర్శనమునకు రాఁగలఁడు. ఒకసారి మీరొకరినొకరు చూచుకొనువఱకే యతనికిఁ గొంచెము భయము కలిగియుండును. ఒకసారి యాతఁడు మిమ్మును జూచి మాట లాడినయెడల నాతనికి మీయెడల నమ్మిక కలుగును. అందు నై నాతఁడు మనశిబిరములోనికిఁ గూడ రాఁగలఁడు.” అఫజల్ ఖానునికిఁ దన తెలివికేటరను గుఱించియు, చాకచక్యములను గుఱించియు, మొద

ఓనే యధికగర్వముండెను అందువలన వకీలు (రాయబారి) చెప్పినమాట లన్నియు నాతఁడు నమ్మెను. ఇదియుఁ గాక యామోసగాఁడు తనమనం బున నిట్లు తలంచెను:—“శివాజీ పంపిన వత్తమానము చూడఁగా నాతఁడు వచ్చి స్వయముగా నాస్వాధీన మగునటులఁ దోచుచున్నది. తనంతట తానే నాచేతిలోఁ జిక్కినియెడల నొకసారి నమ్మి నాయొద్దకు వచ్చిన యా పొట్టిమరాట సరదారును నేను పోవెత్తునా? దీర్ఘ దెహఁడను, దీర్ఘ బాహుఁ డనగు నా కౌఁగిలింతలోఁ జిక్కినియెడల నాతఁ డెక్కడికిఁ జోఁగల వాఁడు?” ఖానుఁ డిట్లుతలంచెనేగాని తానుపంపిన రాయబారియే శివాజిలోఁ గలసియున్నాఁ డనిన సంశయము గర్వవిమగ్నుఁ డగునాతనికిఁ గలిగి నదేకాదు, ఇట్లు తలంచి ఖానుఁడు దుర్గముక్రింద శివాజిని గలిసికొనుటకు సిద్ధుఁ డయ్యెను. మిగుల కష్టముతోఁ దనపైన్యమంతయు జావళియను పర్వతప్రదేశమునకు నెక్కించి యక్కడ మహావైభవముతో విడిసెను. అంతకుఁ బూర్వమే శివాజి ఖానుని యేనుగులకును గుఱ్ఱములకును బంటులకును కావలసిన వస్తువులన్నియు దొరకునటుల నేర్పాటులుచేసి యుండెను అందునకు ఖానుం డెంతయు సంతసించెను.

ఇటు శివాజి ప్రతాపగడముక్రిందఁ గొన్ని వృక్షములు కొట్టించి గొప్పయంగణము చేసి యందు ఖానునిఁ గలియుటకై యొక్క భవ్య మైన మండపము నిర్మించెను. ఆ మండప మంతయుఁ జిత్రవిచిత్రము లైన చక్కవి పదార్థములతో వలంకరింపఁబడెను. సైనికులు, సైన్యాధి పతులు సరదారులు మొదలయినవారు వారివారి యధికారముల ప్రకారము గూర్చుండుటకై వేలువేలుస్థలములు నిర్మింపబడియె. ఖానుని సైనికులు కొందఱు వచ్చి యద్వితీయముగా నలంకృతంబైన యామండపంబుఁ జూచి మిగులసంతసించి యజమానియొద్ద శివాజిని మిక్కిలి కొనియాడిరి.

ఇట్లు పైకి ఖానునియనుగ్రహము గోరువానివలె నటించుచు నతనిని మోసపుచ్చుటకు శివాజి కొన్ని యుక్తులు పన్నెను. చుట్టు నున్నయడవిలో నక్కడక్కడఁ దనసైనికుల నుంచెను. అపజాల్ ఖానుఁడు వచ్చుటకుఁ గొన్ని చెట్లకొట్టి చేసిన త్రోవ తప్ప యితరత్రోవ లన్నియు మూసి

వేయించెను. కొంకణదేశమునుండి వచ్చిన నేతాజీపాలకరువి నతని ప్రచండ సైన్యముతో దుర్గమునకుఁ దూర్పుదిక్కున నువిచి విజయసూచకంబగు శృంగద్వవి వినినతోడనే యడవిలో నుండి వెడలి సమీపమున నున్న తురకల సైన్యముపై నెకాయకి పడి నాశము చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. పేషవా యగు మోరోపంతును బిలిపించి సైన్యముతో నరణ్యములో దాగియుండు నట్టును, కోటపై నైదుఫిరంగులద్వవి యైన తోడనే జానశీయొద్ద నున్న యవన సైన్యమును జెండాడునటుల నియమించెను.

ఇటుల శత్రు సైన్యములను నొక్కసారి చెండాడు నుపాయంబులు చేసియు రాజ్యకార్యకుళలుండగుటచే శివాజీ తనకే యొకవేళ మోసము పంభించినయెడలఁ దన సైనికులు చేయవలసిన కార్యములను గూడ విర్ణయించెను. తాను బడినప్పటికిఁ దాను బ్రారంభించిన కార్యమునకు భంగము కలుగకుండ మహారాష్ట్ర రాజ్యము నడుచునటుల నేర్పాటులఁ జేపెను. దుర్గముయొక్క ప్రతిద్వారమునందును దగిన సైనికుల నుంచెను. పింహద్వారములో గొప్పగొప్ప సరదార్లను రెండువేల సిబ్బందియు విరిపెను. పేషవాను ఇతర సరదారులను బిలిపించి తనతలియగు జిజాబాయిని, కొమారుఁ డగు సంభాజిని వారికి స్వాధీనపఱచి యిటులఁ జెప్పెను. — “మే మీజాదము ప్రారంభించినారము. ఇటుగునో యటుగునో శ్రీకృపచే యశంబు గలుగును. ఒకవేళ నాకేమైన మోసముకలిగినేవి మీరు దైర్యము వదలక నేను వియమించిన ప్రకారము శత్రుమథనము చేయవలయును.

ఖానునిఁ గలియఁ బోవలసిన దినము వచ్చెను. ఆ దినము ప్రౌద్ధున లేచి శివాజీ మంగళస్నానము చేసి దేవబ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, తల్లియగు జిజాబాయికి నమస్కరించెను. అప్పు డాయమ కుమారుని దీవించి యిట్లనియె. “ఈడుష్టుఁ డగు ఖానుఁడు నీయన్నయగు సంభాజిని మోసపుచ్చి చంపెను. ఆ పగ తీర్చికొనుము. దేవీభవాని నీకు యశంబు నొనంగునుగాక” ఇట్లావీరమాతవచనంబులు విని యావీరపుత్రుండు పులకాంకితాంగుఁ డాయెను.

తరువాత శివాజీ కవచమును ధరించి దానిపై నంగీ మొదలయినవి తొడుగుకొనెను. శిరమున శిరస్రాజము ధరించి యందుపైని పాగా పెట్టి కొనెను. కుడిచేతిలో నంగీచాటునఁ జిన్నకత్తి దాచికొని యెడమ చేతిలోఁ బులిగోళ్ళు దాచియుంచెను. ఇట్లు కోటదిగి వెళ్లుటకు సిద్ధుడై శివాజీ ఖానునకిట్లు వర్తమాన మంపెను. “మీ మిక్కడినుండి సభాస్థలమునకు బయలుదేలు చున్నాము. మీ రక్కడినుండి బయలుదేలి రావలసినది.”

ఇట్లు వార్త వచ్చినతోడనే ఖానుఁడు పదునేనువందల గుఱ్ఱపు రౌతులఁ దీసికొని శివాజీని గలసికొన బయలుదేఱెను. అతఁడు కోటకొక యరమైలు దూరమున నుండఁగా నతనిరాయబారి యగు పంతాజిగోపీ నాథుఁడు వచ్చి “ఇంత గొప్ప సైన్యముతో వెళ్ళినయెడల శివాజీ బెదరఁ గలఁడు; అతఁడు భయముచే మిమ్మును గలసికొనఁడు. కాన మీ రీసైన్యం బంతయు విక్కడనేయుంచి యొక సశస్త్రుడైన భటుని వెంటదీసికొని పల్లకిలోఁ గూర్చుండి సభాస్థలమునకు వెళ్ళవలయు నని నా యభిప్రాయంబు” అని చెప్పెను. ఖానునకుఁ దనసామర్థ్యంబునందపరిమితమైన విశ్వాసముండెను. తన కత్యంతశక్తి గలదనియుఁ దనకంటె మోసమునందు గట్టివా రెవరును లేరనియు నతనికి గర్వముండెను. గానఁ దాను మోసపుచ్చుటకు మాటుగాఁ దన్నేశత్రువు మోసపుచ్చు నవినమాటయే యతనికిఁ దోచినదికాదు. శత్రువుచేతఁ జిక్కుచున్నాఁడనినయాశచే నందుండయిన యాయవనుఁడు అపనమ్మక మన్నమాట యెఱుంగక, స్వరక్షణమునకై సాధారణముగానందఱు చేసికొను నేర్పాటుల నైనను లక్ష్యపెట్టక, తన రాయబారియేశత్రునిచే భేదింపఁబడియే నవిన సంశయందైనను లేక, యారాయబారి చెప్పినటుల నాతఁడు నడచుకొనుచుండెను.

రాయబారి చెప్పినటుల నొకభటునితో అఫజుల్ ఖానుఁడు సభాస్థలమునకుఁ బోయెను. కాని యదివఱకు శివాజీ యక్కడికి రానందున ఖానుఁ డధైర్యపడి శివాజీ యొక్కడ నెక్కడ నని యడుగఁజొచ్చెను.

ఇంతలోఁ గోటక్రిందికి నొక్కబంటుతో దిగుచునున్న శివాజీని జూచెను. అతనివెంట నున్నవాఁడు తానాజీమాలసురే యను ఖూరవీరాగ్రేసరుఁడు. ఈ తానాజీ నడుమునకున్న రెండుబద్ధములు తప్ప శివాజీవెంట నేమియు శత్రువు లేనటుల ఖానునకుఁ గానిపించెను. శివాజీ సభాస్థలమునకు వచ్చియు ఖానునికి మిక్కిలి భయపడి యతని యొద్దకు వచ్చుటకు నందే హించు చున్నటుల నటించెను. అదియే యొకకారణముగాఁ గైగొని రాయ బారి యగు పంతాజీ గోపీనాథుఁడు మీయొద్ద శత్రుదరుఁడై యున్నభటు విఁజూచి శివాజీ మీ యొద్దకు వచ్చుటకు సంశయించుచున్నాఁడని అఫ జుల్ ఖానునితోఁ జెప్పి యాభటుఁడు కొంతదూరముగా వెళ్ళునటులఁ జేసెను. తన యాజానుబాహు శరీరము ముందట శివాజీయొక్క వామన మూర్తి యొక లెక్కలోనిది కాదని తలంచుచుఁ దనయొద్దకు రా వెఱచు చున్న శివాజీయొక్క పిఠికితనమునకు నవ్వుచు ఆయననుఁడు తనరాయ బారి చెప్పినటులెల్ల నడచుచుండెను. బంటు తొలఁగినవెంటనే శివాజీ ఖానుని యొద్దకు రా దొడంగెను. అఫజుల్ ఖానుఁడు ప్రత్యుత్థానం బాచ రించి రెండుమూఁ డడుగులు ముందునకుఁ బోయి శివాజీని గలిసికొనెను. ఒకరినొకరు కుశలప్రశ్న లడుగుకొని మిత్రభావమును వెల్లడించుటకై వా రొకరినొకరు కొఁగిలింపుకొనిరి. ఇంతలో అఫజుల్ ఖానుఁడు దన్నుఁ జేతితో ముందునకుఁ దీసి యెడమ చేతిక్రింద నొత్తిపట్టినాఁడనియు విఁక కొంచె మాలస్యము చేసినయెడల ఖానుఁడు దన్ను బాకుచేఁ బొడుచు ననియు చూచి శివాజీ తనయంగచాపల్యముచేతఁ దనశరీరమును వాఁకొఁ గిటనుండి తప్పించుకొని తన చేతిలో దాచికొనిన పులిగోళ్ళు కానుని పొట్టలో గ్రుచ్చెను. ఖానుఁడు వెంటనే పెద్దపెట్టున, మోసమురామోసము అని యఱచెను; తన యొఱనుండి కత్తితీసి శివాజీ శిరస్సుపై దెబ్బ వేసెను. కాని శిరస్సుపై శిరస్త్రాణమున్నందున గోధుమగింజ త కాటు పడునంత దెబ్బయే శివాజీకిఁ దగిలెను. ఇట్లాదెబ్బ తప్పించుకొని శివాజీ తన కత్తిదూసి కానుని భుజముపై దెబ్బతీయగా నాతనిశరీరమునందుఁ

గవచము లేనందున నా కత్తి యాయవనుని గర్భమువలకు దిగెను. వెంటనే అఫజుల్ ఖానుడు గతప్రాణుఁ డయ్యెను. ఈ మోసమును గని పట్టి ఖానుని వెంటనున్న సయ్యద్ బందు అనుభటుఁడు శివాజిపైకిఁ దఱుముకొనివచ్చెను. కొంతవఱ కా స్వామిభక్తుండు శివాజితోను తానాజితోను బోరాడి స్వామినిమిత్తంబు దేహంబు సమర్పించెను. ఈ భటు నితో వీరద్దఱుఁ బోరాడునపుడు పాలకి మోసికొని వచ్చిన బోయీలు అఫజుల్ ఖానుని ప్రేతమును పల్లకిలో వేసికొని తీసికొనిపోవసాగిరి. కాని దానికిఁ గొందఱు మరాటసరదాదు లడ్డపడి ఖానునిశిరస్సుఁ గోసి కొని కోటపైకిఁ దీసికొని పోయిరి.

ఇన్ని కార్యములు జరుగువలకు మూఁడుజాములవేళ యయ్యెను. శివాజి సుఖముగాఁ గోటపైకిఁ బోయినతరువాత సంకేతప్రకారము ఫిరంగులు వేయించిరి. శృంగములు నూఁదించిరి. ఈ శబ్దముల వినినతోడనే నలుదిక్కుల నుండియు మరాటావీరు లడవినుండి బయలుదేటి ఖానుని సైన్యముపైఁ బడిరి. ఖానునిసైనికులకు గుఱ్ఱముల నెక్కుటకుఁగాని, శస్త్రముల సవరించుకొనుటకుఁగాని, వ్యవధి చిక్కినదికాదు. అన్ని దిక్కుల నుండి మరాట సైనికులు చెండాడుట వలన భయభ్రాంతులై యవనవీరులు పాటిపోవఁజొచ్చిరి. కోటకు సమీపమునందున్న పదునైదువందల సైన్యమును నేతాజి పాలకరుఁ డనువీరుఁడు ఘోరముగా సంహరించెను. కాని “శస్త్రంబులు మన కప్పగించి శరణుచొచ్చిన శత్రుసైనికులఁ జంపక రక్షింపవలయును; అనావశ్యముగా రక్తపాతము చేయవలదు” అని శివాజి వార్త యంపినందున జాషీవైపున నున్న ఖానుని సైన్యమును మోరో పంతు పింగళే యంతగాఁ జెండాడినవాఁడు కాఁడు. విజాపూరము నుండి వచ్చిన ప్రవంధసైన్యం బిట్లు చెల్లాచెరు రైనందున శివాజికి అసంఖ్య ద్రవ్యంబును, యద్ధసామగ్రియు, నాలుగువేల గుఱ్ఱంబులును, అటువది యేనుఁగులును, వెయ్యి లొట్టిపిట్టలును, ఎడ్లబిందల్లతో ననేల ఫిరంగులును దొరకెను.

శత్రునైనికులలో నందఱకును ఆ యరణ్యప్రదేశంబు క్రొత్తది యగుటచే వారందఱును ద్రోవలు దొరకక యన్నాహారంబులు లేకయే యరణ్యంబులోఁ దిరుగుచుండిరి. వారికి నభయదానం బిచ్చి వారిని తన యొద్దకుఁ బిలిపించుకొని యన్నవస్త్రాదు లిచ్చి తనయొద్ద నుండుట కొప్పుకొనిన వాండ్రకుఁ దగినపను లిచ్చి యితరులను వారివారి దేశంబు లకుఁబంపెను. వారిలో యుంఝారరావుఘటగే యను మరాఠాసరదారుం డొకఁ డుండెను. అతనితండ్రియు, శివాజితండ్రి యగు షహాజీయు మిత్రులుగా నుండిరి గాన శివాజి యతనిని మిగుల గౌరవించెను. విజా పురములోని యుద్యోగము వడలుకొని తనయొద్ద నుండుమని యతనికి శివాజి యెంతయో చెప్పెను. కాని యాతండ్రిపినవాఁడుకాఁడు. అయినను నతనికిఁ దగినట్లు కానుకలిచ్చి శివాజి యాతనిఁ బంపెను.

ఖండోజీ కాకడే యను నొకమరాఠాసరదారుఁడు ద్రవ్యలోభము చేత శత్రువులకు వశుఁడై, శివాజికిఁ దెలియకుండ అఫజల్ ఖానుని భార్యాపుత్రాదులను దొంగత్రోవలఁ దీసికొనిపోయి సురక్షితముగా కరా డలోఁ జేర్చెను. ఈ సమాచారము శివాజికిఁ దెలిసినతోడనే వానినిఁ బిలి పించి శిరచ్ఛేదము చేయించెను.

శివాజి యిట్టిమహానంకటము నుండి తప్పించుకొని సుఖముగ దిరిగి వచ్చినాఁడని సంతసించి జిజ్ఞాసాయి తన కుమారునికి దృష్టితీసి “నాయనా! నీయన్నయైన సంఖాజినిజంపిన అఫజల్ ఖానుని పగతీర్చి కొంటివి. నేను నిన్ను మరలఁ జూడఁగలిగితినీ; ఇదియే మనకు సువర్ణ దినంబు” అని గద్గదస్వరముతోఁ బలికెను. తరువాత శివాజి విశేషముగా దానధర్మములు చేసెను. తమ పరాక్రమముఁ జూపిన సరదారులను బంటు లను గౌరవించి, కొందఱకుఁ బల్లకీలు, కొందఱకు చత్త్రవామరములు, కొందఱకు సువర్ణకంకణములు, ఇట్లు వారివారికిఁ దగిన బహుమానంబు లొసంగెను గాయపడిన వీరులకు నొషధోపచారంబులు చేయించె. యుద్ధ ములో మృతులైన వారికుమారులఁ బిలిపించి వారికి వారితండ్రులయుద్యో గంబు లిచ్చెను. మృతులైనవీరుల కొడుకులు చిన్నవయస్సుగల వాం

ప్రత్యక్షయేదల వాద్ర భార్యకు వర్తకనంబు లేర్పిడిచెను. ఇట్లు శివాజీ తమ సైనికులందఱును నంతసిఁచునటులఁ జేసి శత్రు సైనికులను బొగరు నటుల జేసెను. రాయబారి యగుపంకాజిగోపినాథ బోకీలునకు హివరే యను గ్రామంబు వంశపరంపరగా కహమతి యిచ్చెను. (౧౬౫౯)

అఫజల్ ఖానుడు చచ్చిపప్పుత్తాంతంబును, సైన్యంబు లన్నియు మోరంబుగా నశము జేందిన సమాచారంబును నల్లవరోజు విజాపురంబు లోఁ దెలిపెను. ఆ వార్త వినినతోడనే యచట వారందఱును మిక్కిలి చింతాక్రాంతులై రి.నవాబు నవాబుకలియు దుఃఖపరవకులై రి. నవాబుబిద్దు మూఁడురోజుల వఱకు భోజనమే చేసినది కాదట! సరదా ర్థందఱు దుఃఖితులై రి. కావి వాఁలో వారికిఁ బరస్పరమత్సరంబులును వైరంబు లును నున్నందున శత్రుపరాభవమునకు నెవ్వఁడును వెళ్ళ విశ్చయించిన వాఁడు కాఁడు.

ఈ ప్రకరణము ముగించుటకుఁ బూర్వము, అఫజల్ ఖానుని జంపుటకు శివాజీ యుపయోగించిన కుట్రను గుఱించి కొంత వ్రాయ వలసియున్నది. దీనిని గుఱించి మరాఠచరిత్రకారులు శివాజీని స్తుతి యించి యున్నారు. యవన చరిత్రకారు లత్యంతపీడముగాఁ దీట్టి యున్నారు. గ్రాండ్ డిప్లమంటి యింగ్లీషు చరిత్రకారుడు ఈ కార్యము చెడదనియు లేక మంచి దనియుఁ జెప్పతి మూకభావముతో నూరకుం దెను. ఇట్లు వివిధజనులు వివిధ రీతులుగా వర్ణించుచున్న కార్యముగుఱించి మనము ఆలోచన చేయునపుడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండవలయును. అట్లుండి విచారించినయెడల వీతిని మన్నించువా రెవరును నెట్టిమోసమై నను నెట్టికుట్రయైనను మంచిది యని చెప్పుటకు వీలులేదు. రెండుకాసులు సంపాదించుటకుఁ జేసిన దొంగతనం బయిన నేమి జ్ఞానభాండారము సం పాదించుటకుఁ బుస్తకాలయంబును మాయముచేయు దొంగతనంబైననేమి వీతివికారదులకొక్కటియే. అటులనే మోసం బెక్కడఁ గాన్పించినను దోషార్హంబే. ఇట్లు కేవల తత్త్వనీతిజ్ఞులు (Theoretical mora-
lists) చెప్పెదరు. కాని లోకకనీతిజ్ఞులు (Practical moralists)

కొన్ని దోషములను వచ్చించెదరు. ఇప్పుడు మన దివాణములందును సుజ్ఞానిచేయు తప్పిదముకంటె సజ్జాని చేయు తప్పిదమునకుఁ దక్కువ శిక్ష విధించెదరు. ధనవంతుఁ డయినవాఁడు దొంగతనము చేసినయెడల నన్నములేక దొంగిలించిన వారికంటె నధికదండనము విధింపఁబడును గదా! భయాంధ్రుడైగాని క్రోధాంధ్రుడైగాని స్వసంరక్షణవిమితమై కాని చేసిన యపరాధ మంతగా శిక్షారము కాదు. అనఁగా దేశకాలపాత్రములను బాగుగా విచారించి యపరాధమునకు శిక్ష విధింపవలయు నని యాధునిక న్యాయ సిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి శివాజీయం దెంత యపరాధ ముండునో చూచెదము.

1. శివాజీ కాలములోని నీతికల్పన (Moral ideal) యిప్పటి మన నీతికల్పనవంటిది కాదు. సామాన్యమైన నీతి వేటనియు రాజనీతి వేటనియు నెప్పటివారి యభిప్రాయమై యుండెను.† కత్తువును మోసము చేత నైనను జంపవచ్చు ననియు నటులఁ జంపిన దోషంబు లేదనియు వారి యభిప్రాయంబై యుండె. శ్రీరాములవారు చాటుననుండి వారివిఁ గూలవేసె ననియుఁ దొడ చూపి శ్రీకృష్ణుఁడు భీమునిచే దుర్యోధనునిఁ జంపించెననియు మొదలయిన పౌరాణికకథ లన్నియుఁ జిన్ననాట ముండియు వినుచున్న వారికి సత్కృత్యంబు నెరవేర్చుటకు నన్యాయంబై నను జేయవచ్చు ననితోఁచుట యాశ్చర్యంబు కాదు.

† ఇప్పటికైనను నాగరకత హెచ్చైన యూరోపుఖండమునందుఁ గూడఁ గొందఱు రాజనీతియు, లోకనీతియు, భిన్నంబు లని వాదించెదరు. మనము చేయఁదలఁచిన కార్యంబు మంచిదియైన నది సాధించుటకు నెట్టి యనీతికరము లయిన మార్గములైన నవలంబింప వచ్చునని జర్మనీ రాష్ట్రముయొక్క జగద్విఖ్యాత మంత్రియగు ఫ్రీన్సుబిస్మార్క్ దుక్కుగారి యభిప్రాయమై యుండెనట! ఇక్కలంబుననే యింత గొప్పవారి కిట్టియభిప్రాయం బుండఁగా నక్కలంబు వారికిట్టియభిప్రాయం బుండుట యొకనింత గాదు.

. శివాజి కాలములో నిట్టిమోసములు తఱచుగా జరుగుచుండెను. వీజాపూరు గోలకొండ మొదలైన రాజధానులలో నెల్లప్పుడును సరదారు తొకరినొకరు భంగపఱచి చంపుచుండిరి. శత్రువినాశము చేయుటకు నా కాలములో మోసమొక విధోష మైన సాధనమై యుండె.

1. శివాజి యున్నయైన వంశాజిని మోసముచే అఫజల్ ఖానుఁడు చంపెను. అందుచే నాతఁని నెట్టులైనఁ జంపవలయునని శివాజికి నుండుట వహాము. కోపావేశ పరవశులైనవారును దుఃఖపూరితులైన యున్నవారును జేయు సాహస కార్యములు కొంతవఱకు క్షంతవ్యములు కదా !

. అఫజల్ ఖానుఁడు దండయాత్రకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మన్నహిందూక్షేత్రములను బాదుచేపెను అందుచే హిందూమతాభిమానియైన శివాజికి నధిక సంతాపంబు గలుగుట వింత కాదు. జనులకుఁ దమ మత మును విందించినహరియందే యసూయ కలుగుచుండఁగా మతమును బాదుచేసినవానిని నెట్టులైనఁ జంపవలయునని యిచ్చ గలుగుట యాశ్చర్యంబు కాదుగదా!

2. అఫజల్ ఖానుఁడు గూడ శివాజిని మోసము చేయవలయునని తలఁచి యుండెను. ఈ సంగతి రాయబారివలన శివాజికిఁ దెలిసినందున వతఁడును నాత్మరక్షణమునకై తన శత్రువునే మోసపుచ్చ యత్నించెను. ఇట్లు వీర ప్రతివీరు లిద్దఱును నొండొరుల మోసపుచ్చ యత్నించి వారిలో నధికప్రజ్ఞ గలవాఁడు కడతేటెను. హీనప్రజ్ఞుఁ డీలెను! ఇందుల రహస్యం బింతిము. సత్యం బిట్లుండ మోసమునకై యొక్క శివాజిని దూషించుట న్యాయంబు కాదు. శివాజిని దూషించువారు పై కారణంబుల నన్నింటిని యోజించి తమ యభిప్రాయంబును స్థిరపఱచు నవలయును.

ఏడవ ప్రకరణము

దండయాత్రలు

అపజుల్ ఖానుని వధియించిన తరువాత శివాజి యూరకుండక మఱి కొన్ని సైన్యములను బోగుచేసికొని జిజిరా పట్టణములోనున్న సిద్ధివాని పైకి దండెడు వెడల చున్నటుల నడించి యెవరికిఁ దెలియకుండ నెకాయెకి కోలాపూరు ప్రాంతమున విడిసెను. సన్తాళాయను నొక దుర్గము విజాపూరు రాజులయై యుండెను. ఆ దుర్గాధిపతి ధనాశచే నా దుర్గమును శివాజికి విచ్చివేసెను. శివాజి తన యొద్దనున్న విశ్వాసపాత్రుఁడును తెలివి గలవాఁడును అయిన అణ్ణాజీదత్తో యను బ్రాహ్మణుని నా దుర్గమునకు వదిపతిగా నేర్పఱచెను. ఈ దుర్గమును సంపాదించిన కొలఁది రోజులలోనే పావనగడ్, వసంతగడ్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించి కృష్ణా వది యొడ్డుననున్న గ్రామాదులలో పేష్కాషు (Tribute) వసూలు చేయుచు నక్కడక్కడఁ దన పుట్టకుటములను (రాజాలను) శివాజి స్థాపించెను. సన్తాళా మీఁదనున్న సైన్యములను బంపి సహ్యాద్రి పర్వత పాద ప్రదేశములందును శిఖర ప్రదేశములందును గల దుర్గముల వన్నింటిని సంపాదించెను. ఆ దుర్గములలో రాంగణా భిళణా దుర్గములు విశేష పరిశ్రమచే సాధింపఁ బడియె. భిళణా యను దుర్గముపేరు మార్చి దానికి వికాలగడమని పేరు పెట్టిరి.

శివాజి కోలాపూరు ప్రాంతమునకు వచ్చి దేశమంతయుఁ గొల్ల కొట్టుచున్నాఁడని విని యచ్చటి యధికారియైన తుస్తుంఖానుఁడు కొంత సైన్యముఁ గూర్చుకొని యుద్ధమునకు వచ్చెను. కాని వానియొద్ద మూఁడు నాలుగువేల సైన్యముకంటె నెక్కువ లేనందున శివాజి చురుకైనగా వాని వోడించి వాఁడు కృష్ణ దాటి పాటిపోవునటులఁ జేసెను. (క్రీ. శ. ౧౬౫౯ డిశంబరు) శివాజి యాళ్ళు దోచుకొనుచు పేష్కాషు వసూలు

జేయుచు, విజాపురమువఱకు వెళ్లెను గాని శత్రువుల చేతఁ జిక్కఁ
యక్కఱమౌచి త్వరగాఁ దిరిగివచ్చెను శివాజి తిరిగివచ్చువఱకు విశాల
గడముపై అజ్ఞాజిదత్తో యనువాఁడు గొప్ప సైన్యముఁ గూర్చియుండెను.
ఆ సైన్యమును వెంటఁ దీసికొని శివాజి సముద్రతీర ప్రాంతములపై
దండు వెడలెను. రాజాపూరు, దాభోళు మొదలయిన స్థలముల గెలిచి,
యచ్చటివారినుండి కప్పములఁ గొని సంపాదించిన ధనమంతయు రాజ
గడమునకుఁ బంపెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౦ జనవరి)

ఇట్లు శివాజి రోజుకురోజు బలవంతుడై విజాపూరువారి దుర్గము
లను స్వాధీనపఱచుకొనుటయు, దేశము కొల్లగొట్టుటయు, సైన్యాధిపతుల
నోడించుటయు, రాజధానియైన విజాపూరు వఱకుఁ దఱుముకొని వచ్చు
టయుఁ జూచి విజాపూరు వారందఱును భయభ్రాంతులై శివాజి నెటులై న
నోడింపవలయునని నిశ్చయించిరి. వారొక ప్రచండ సైన్యమును సిద్ధము
చేసి సిద్ధి జోహార్ అనువానికి సైన్యాధిపత్య మిచ్చిరి. ఈతఁడు కర్నూలు
పట్టణములో నదివఱకు సుబేదారుగా నుండి నవాబు కార్యములెన్నియో
సాధించి ఘనతకెక్కెను. ఈతనికి నవాబ్జాన్ అను బిరుదు నొసంగి
పదివేల యశ్వ సైనికులతోను పదునాలుగువేల కల్పలములతోను శివా
జిని గెల్చుటకునై పంపిరి. వీనివెంట అఫజల్ ఖానుని కుమారుడైన
మహమ్మదుఖానుఁడును శివాజి తన తండ్రినిఁ జంపిన పగ తీర్చుకొన
వలయునని యుద్ధమునకు వెడలెను. విజాపూరు వారిట్లు దండువెడలుట
చూచి యిదియే సమయమని యెంచి జింజిరాధిపతియైన సిద్ధిఫత్తే ఖానుఁడు
శివాజి సంపాదించిన కొంకణముపై దుండెత్తెను. వాడీ ప్రాంతమునకు
దేశముఖువైన సావంత్ అనువాఁడును శివాజితోఁ బోర నారంభించెను.

ఇట్లు శత్రువులందఱ తొక్కసారి తనతోఁ బోరాడ ధైర్యము
యొక్క యపరాధతారమైన శివాజి యెంతమాత్రమును జంకక యా శత్రు
వుల నందఱును వేలువేలు యెదిరించుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు చేసెను.
జింజిరాసిద్ధి మీదికి రఘురాధిపతియనిఁ బంపెను. వాడీసావంతునితోఁ
పోరాడుటకు బాజీఫసల్ కర్ పర్ నోబత్ అనువాని నియమించెను. కొంకణ

ప్రాంతమును సంరక్షించుటకు ఆజాజీసోనదేవుని నాజ్ఞాపించెను. పురందర్, సింహగడ్, ప్రతాపగడ్ మొదలయిన ప్రాంతములను గాపాడుటకై పేషవయైన మోరోపంతు పింగళేను నియోగించెను. తాను స్వయముగా పన్నాళా దుర్గముమీద నుండి యుద్ధ సన్నాహము చేసెను.

శివాజీ పన్నాళా కోటమీద నున్నాడని విని సిద్ధి జోహారుడు మొట్టమొదట ఆ కోటనే ముట్టడించెను. ఈ దుర్గము శత్రువులకు ససాధ్యమని శివాజీ యనుకొని శత్రువులు దుర్గము సమీపమునకు వచ్చువఱకు శివాజీ వారి నడ్డగింపడయ్యె. వారి దుర్గము క్రిందికి వచ్చి విడిసిన తరువాత నేతాజీపాలకరుడు వారి చుట్టు ప్రదేశము దోచుకొని కాల్చి అక్కడక్కడ తానా లేర్పఱచి తురక సైన్యములకు ధాన్యము గడ్డి మొదలైనవి దొరకకుండఁ జేసెను. ఇదియుఁగాక రాత్రులయందు శత్రు సైన్యమును బాధ పెట్టుచుండెను. ఇటు దుర్గములోనుండి మావళే సైన్యములు క్రిందికి దిగి ఐర్వత దుర్గములలో దాగియుండి శిబిరములలో శత్రువులు నిద్రించి యున్నప్పుడు వారి శిబిరములను నాశము చేయుచుండిరి. శత్రువులు లేచి యుద్ధమునకు సిద్ధముకాఁగానే వారిపై దూరమునుండి బాణములు వేసి గుహలోనికిఁ బాటిపోవుచుండిరి. ఇట్లు మరాఠాలు విజాపూరు సైన్యమును లోపలినుండియు బైటనుండియు బాధపెట్టుచుండిరి. కాని దుర్గము శివాజీ యనుకొనినంత బలవంతమైనది కానందున సిద్ధిజోహారు కోటను ముట్టడించి వెలుపలనుండి కోటలోనికి నొక్క మనుష్యునిఁగాని పదార్థముఁగాని పోకుండఁ జేసెను. ఇందుచే లోపలి సమాచారము వెలుపలను వెలుపలి సమాచారము లోపలను దెలియకుండెను. తుదకుఁ దా నా దుర్గము లోనే యుండుట తప్పని తెలిసికొని శివాజీ యీక్రింద వర్ణింపబడిన యుక్తిచే నా కోటలోనుండి వెలువడెను. (క్రి. శ. ౧౬౬౦)

నందు లేకుండ మనము కొటను ముట్టడించి వెలుపలినుండి శివాజీకి నే సహాయము దొరకకుండఁ జేసినందున నాతఁడు మనచేత నిక చిక్కఁగఁగఁడని విజాపూరు సైన్యములు తలంపసాగెను. ఇట్టి యాసతో నున్నప్పుడే శత్రువులను మోసపుచ్చువచ్చునని తలచి శివాజీ "ఈదుర్గము

మీ స్వాధీన పఱచెదము." అని సిద్ధిజోహారునకు వార్తపంపెను. సందిని గుఱించిన మాట లన్నియు మాట లాడుటకుఁ దాను క్రిందికి వచ్చెద ననియు మోసము గలుగ దని యభయము మాత్ర మిశ్యువలయు ననియు నేర్పాటులు చేసికొని శివాజియు సిద్ధిజోహారుఁడును దుర్గముక్రిందఁ గలిసిరి. అక్కడ పెక్కుసంగతులను గుఱించి మాటలాడి "రేపు మేము ఈ కోట స్వాధీనము చేసెదము; కాని కొన్నిసంగతు లింకను మాటలాడవలసి యున్నవి. ఇప్పుడు సాయంకాలమయినందున అందును గుఱించి రేపు మాటలాడుదము" అని చెప్పి శివాజి కోటపైకిఁ బోయెను.

సందియైన దని తలచి విజాపూరసైనికు లారాత్రి నిశ్చింతగా నిద్రపోయిరి. మధ్యరాత్రి శివాజి విశ్వానపాత్రులైన కొందఱు సైనికు లతోఁ గోటదిగి శత్రువులను దప్పించుకొని రాంగజా యను దుర్గము నకుఁ బోవుచుండెను కొంతకాలము వఱకు విజాపూర సైనికులకు శివాజి వెళ్ళిన సంగతియే తెలియలేదు. తెలిసినతోడనే సిద్ధిజోహారుని కుమారుఁడు వెంట సైన్యములను దీసికొని శివాజిని బట్టుకొన వెడలెను. ప్రొద్దున జాముప్రొద్దుకువఱకు శివాజి సైన్యముయొక్క వెనుక పార్శ్వము సైనికులకుఁ గావచ్చినదికాదు. రాంగజాయను దుర్గమింక మూడుక్రోసు లున్న దనఁగా శివాజిని విజాపూరసైనికులు చూచిరి. శత్రువులు వేగముగా వెనుకనుండి వచ్చుచున్నారని తెలిసిన తోడనే శివాజి బాజీవరభూ అను సేనాధిపతిని శత్రువుల నెదుర్కొనుట కక్కడ నిలిపి "నేను కోటమీదికి సైనికులతో జేరువఱకు నీ విక్కడనే శత్రువుల వడ్డగించి యుపవలసింది. నేను కోటమీదికిఁ జేరఁగానే గుర్తు కొఱకు ఫిరంగిశబ్దము అయిదు సారులు చేయనగును. ఆ శబ్దములు వినినతోడనే నీవు నీ సైనికులతో గుట్టలవాటునఁ కోటమీదికి రావలసినది" యని యజ్ఞాపించి తాను గొంత సేనతోఁ గదలి వెళ్లెను.

విజాపూరు సైన్యము మహావేగముతో గుట్ట యెక్క సాగెను. బాజీవరభూ నిలిచియున్న స్థలము రెండుకొండల నడుమ నున్న యిటుకు

త్రోవ యైనందున నచ్చట నిలిచి కొలఁది సైనికులను ప్రచండ సైన్యము తోఁ బోరాడుటకు పీలుగా నుండెను. విజాపూరు సైన్యములు ఆత్రోవను బోవునప్పుడు బాజీపరభూ వారిని బ్రాణములతో నొప్పించి మరలిక్రిందికిఁ బోవునటులఁ జేసెను. కాని యింతలో విజాపూరము వారి కాలృలమునచ్చి చేరినందున వాండ్లు రెండు పర్యాయములు మరాటావారిని నెదిరించి పైకి నెక్కుఁబోయిరి. కాని రెండు పర్యాయములను వారు విజాపూరు సైన్యములను వెనుకకు నెట్టిరి. విజాపూరువారు క్రొత్త సైనికులఁ దెచ్చి మూఁడవసారి పైకి నెక్కుటకుఁ బ్రయత్నము చేసిరి. మరాఠ సైనికులు కొలఁదిమండియుఁ దురుష్క సైనికు లనేకులును అయినందున నిదివఱకు సగముకంటె నెక్కుడు మహారాష్ట్రపీరులు పీరశయనము నొందిరి. అయినను బ్రాణములపై నాశవదలి బాజీపరభూ అసమాన దైర్యముతోఁ దురకలను నెదిరించి స్వామి కార్యమనకై ప్రాణముల సమర్పించెను. ప్రాణములు విడుచుటకుఁ బూర్వము కోటమీఁదినుండి వచ్చిన ఫిరంగుల ధ్వని విని శివాజీ తేజముగాఁ కోటమీఁదికి జేరినాఁడని తెలిసికొని సమాధానముతో "నేను నా కర్తవ్యమును జేసితిని" అని పలికెను. బాజీపరభూ యొక్క ప్రేతము శత్రువులచేతిలోఁ బడకుండఁ దద్బటులు మహాప్రయాసతోఁ గొండమీఁదికి జేర్చిరి. శివాజీ చరిత్రములోని యీ భాగము చదివిన వారికిగ్రీసుదేశముయొక్క చరిత్రములోని థర్మాపొలీ (Thermopylae) యుద్ధము జ్ఞాపకము రాకమానదు. అచ్చట మూడువందల స్పార్టనులు ప్రచండ పారసీక సైన్యముతోఁ బోరాడి తమలోఁ బ్రతివీరుఁడు హతుఁ డగువఱకు శత్రువులను థర్మాపొలీ యనుపర్వతద్వారమును చొరసీయ నైరి. అటులనే యిచ్చట మహారాష్ట్రపీరుల సంఖ్య స్వల్పమైనను అసంఖ్యులైన తురకలతోఁ బోరాడి శివాజీ దుర్గము నెక్కువఱకు వారిని ద్రోవదాఁట పీయరైరి. ఇట్టిస్వామిభక్తి పరాయణశిరోమణి యైన బాజీపరభూనామమము మహారాష్ట్రులందఱు మిక్కిలి గౌరవింతురు.

బాజీపరభూ తనసేనలో గతించినందున నాతనికొమారుఁడైన

బాలాజీబాబీ యనువానిఁ బిలిపించి శివాజి వానికిఁ దండ్రీ యధికార మొసంగెను. వానితమ్ము లందఱకు నాందోళనాది పన్నానంటుల నొసఁగి సబనవీసు† అను పనులపై వారిని నియుక్తులఁ జేసెను.

ఇట్లు తురక సైన్యములు శివాజియున్న తాంగణాయను పర్వతదుర్గమును ముట్టడించిరి. కాని యప్పుడు నర్హకాల మైనందునఁ దురుష్కులు కొండక్రింద నుండలేక తిరిగి పన్నాళా దుర్గమునకుఁ బోయిరి. తురకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దిజోహారుఁడు శివాజి యే దుర్గమునుండి పాటిపోయెనో యా పన్నాళాదుర్గమును సాధించుట మేలా లేక శివాజి యే దుర్గమునకుఁ బాటిపోయెనో యా తాంగణాదుర్గమును సాధింపవలయునా యని యోచించుచు నేమియుఁ దోచక త్రొక్కులాడు చుండెను. శివాజి నేఁడో రేపో చేతఁ జిక్కునన్న యాశతో నున్న విజాపూరునవాబు అతఁడు తప్పించుకొని పోయినాఁడని విని మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. శివాజి యొద్దనుండి లంచము పుచ్చుకొని తన సైన్యాధిపతి యైన సిద్దిజోహారుఁడే పోవించెనని యాతనికి సంతయము గలిగెను. గాన నాతఁడు స్వయముగా సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించెను. ఇట్లు నవాబు తన్ను నవమావించినందున సిద్దిజోహారుఁడు కోపగించి తన వాగీరు అయిన కర్నూలుకు వెడలి పోయెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౧ జనవరి)

విజాపూరు సులతాను మహాకూరముగా మహారాష్ట్రుల పైకి దండువెడలి సహ్యాద్రిపర్వతము క్రిందను మీఁదను నున్నట్టి మహారాష్ట్రుల దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. పన్నాళా పావనగడము అను దుర్గములను సాధించెను. తాంగాణా విశాలగడము అనుదుర్గములు మాత్ర మతనిచేతఁ జిక్కినవి కావు.

ఇట్లు శివాజిచేతిలోఁ బడ్డ తన దుర్గము లన్నియు నవాబు మరల

† సబనవీసు అనఁగా సైన్యములకుఁ గావలసిన వెచ్చములు మొదలయిన వానిపై నధికారి.

సాధించుచుండఁగా శివాజీ యూరక కూరుచుండిన వాఁడు కాఁడు. రాజా పుర మనుపట్టణముపై దండెత్తి, దానిని దోచుకొని స్వాధీనపఱచు కొనెను. ఆ పట్టణములోఁ గొండలు ఇంగ్లీషు వర్తకులుండిరి. వాండ్లు తరకల నైన్యాధిపతియైన సిద్దిజోహారునకుఁ దుపాకిమందు, గుండు మొదలయిన సాధనముల నిచ్చియుండిరి. ఈ సంగతి శివాజీకిఁ దెలిసి నందున నాతఁడావర్తకులఁ జెఱఁబట్టి యొకదుర్గముపైఁ జెఱసాలలో నుంచెను. ఆ ప్రాంతమున దవలీ యను స్వతంత్రసంస్థానాధిపుఁడుండెను. అతని రాజధాని శృంగారపురము. యుద్ధములో నాతనిని జంపి శివాజీ యా పట్టణమును సాధించెను. కాని జనులందఱు భయపడి పాటిపో సాగిరి. అప్పుడు శివాజీ పూర్వపు సంస్థానపుని మంత్రిని బిలిపించి పూర్వ మెవ్వరెవ్వ రేయేపని మీఁద నుండిరో వారివారిని ఆయాఁజనులపై నిలిపి లోకులందఱకుఁ బూర్వపుహక్కు లిచ్చి వారఁలు నిర్భయులై యుండు నటులఁ జేసెను.

ఇంతలో, గర్జాటకములోని జమీదారులు రాజద్రోహులయి తిరుగఁ బడుచున్నారనినవార్త విజాపురమునకు వచ్చి చేరెను. మొదట శివాజితోఁ జోరాడవలయునా లేక కర్జాటకములోని జమీదార్లను దండించుటకుఁ జోవలయునా యని విజాపుర రాజసభలోఁ జర్చ జరిగెను. ఇంతలో వాడీ యను గ్రామము రాజధానిగాఁగల సావంత్ అను సంస్థానాధీశుఁడు విజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. మీరు నాకు సహాయము చేసిన యెడల నేను శివాజిని నోడించి కొంకణప్రాంత మంతయు సంపాదించెదను. బాజీ ఫసల్కర్ అను సరదారుని శివాజి యీసావంతుతోఁ జోరాడ బంపెనని వెనుక వ్రాసియున్నాము. వా రిద్దఱుకు ననేకపర్యాయ ములు పోరాట జరిగి యొకసారి వీరును నొకపారి వారును నోడుచు గెలుచుచు వచ్చిరి. ఇట్టిదరు సమాను లయినందున సావంతుఁడు విజా పూరునవాబును బైని వర్ణించినటుల సాహాయ్య మడిగెను.

ఇట్లు సావంతుడు శివాజిని గెలిచెద ననినందున నవాబు కొంత నైస్యమాతనికి సాహాయ్యము చేయుటకునై పంపి తాను స్వయముగాఁ

గర్జాటదేశమునకుఁ బోవ నిశ్చయించెను. సావంతునికి సాహాయ్యముగాఁ బంపినవారు బహిలోఁబఱచుఁడును బాజీఘోరపదేముధోళ్ కరుఁడును. వీరిద్దఱును నిటుఁబంపి నవాబు తన ప్రచండసైన్యముతోఁ గర్జాటకమునకుఁ దరిలిపోయెను. ఇట్లు శివాజీయదృష్టమువలన భయంకర మైన శత్రు సైన్య మంతయు మహారాష్ట్రదేశము వదలి వెళ్లెను.

నవాబు సావంతుని సాహాయ్యమునకుఁ బంపిన యిద్దఱు సరదారు లలో రెండవ వాఁ డగు బాజీఘోరపదేముధోళ్ కర్ అనువాఁడు తురకరి పేనలో నున్న మహారాష్ట్రవీరుఁడు, కర్జాటదేశములో శివాజితండ్రి యగు శహాజీ యుండఁగా నాతనిని మోసపుచ్చి చెఱఁబట్టి నవాబునొద్దకుఁబంపిన మిత్రద్రోహి యీతఁడే; 'వీవు నాపుత్రఁడవే యైనపక్షమున వీతఁడు చేసిన మోసమునకై పగ తీర్చుకొనవలయును' అని శహాజీ శివాజీకిఁ జెప్పియుండెను. ప్రస్తుత మాతఁడు శివాజీతోఁ బోరాడుటకై సైన్యము లను బోగుచేయునిమిత్తము తన యూరగు ముధోళ్ కు వెళ్లెను. విశాల గడముపై నున్న శివాజికి నీ వృత్తాంతము తెలియఁగానే పగతీర్చుకొనుట కిదియే మంచిసమయ, మని యెంచి సైన్యము దీసికొని యెవరికిని దెలియ కుండ ముధోళ్ గ్రామముపై నొక్కపెట్టునఁబడి బాజీ ఘోరపదేను, అతని నంధువుల వందఱును జంపి గ్రామ మంతయుఁ గాల్చి విశాలగడ మునకుఁ దిరిగి వెళ్లెను. ఇట్లే సరదారుఁడు నాశమొందినందున నవాబు కావసఖాన్ అనువాని సావంతునకు సహాయునిఁగాఁ బంపెను. బహిలోల్ ఖానుఁడును. కావసఖానుండును కొలఁదిదినములలో సహ్యాద్రిపర్వత పంబంధ మైన దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపరచుకొనిరి. అక్కడ నుండి కొంకణమునకు రాఁ దలంచిరి. ఇంతలో నవాబు వారి నిర్దఱును దనకు సహాయముచేయుటకై కర్జాటదేశమునకుఁ విలిపించుకొనెను. ఇటుల దుదకు సావంతుఁ డొక్కఁడే శివాజితోఁ బోరాడవలసినవాఁ డాయెను. కొలఁదిరోజులలోనే శివాజి సావంతునిరాజ్యమంతయుగెలిచెను. తరువాత సావంతుఁడును, శృంగారపురపు రామదళవి యవినవాఁడును గోవాకు వెళ్ళి బుడతకీచుల (Portuguese) సాయమువేడిరి. కాని బుడతకీచులు

భయపడునటుల వారికి శివాజీ వార్తపంపినందున వాండ్లు శివాజీతోఁ బోర నొల్లక, సావంతుని రామదశవీ యనువానికి దమరాజ్యములో నుండ వలదని వెడలఁగొట్టిరి. తుదకు విరాధారు లఱు వారిద్దఱు శివాజీకి శరణు చొచ్చిరి. అప్పుడు శివాజీ దయార్థహృదయుడై సావంతుఁడు దనవంశ మయిన ధోసలేవంశమునందే పుట్టినవాఁ డని తలఁచి యాతనికి నాతని రాజ్య మిచ్చి తన సావంతుఁఁ జేసికొనెను. సావంతుఁడును నప్పటినుండి మిగుల భక్తితో శివాజీ సేవ చేయుచుండెను. రామదశవీ యనువానికి వాని రాజ్యమిచ్చెను. ఈయిద్దఱు రాజ్యములలోఁ దన సైన్యము నుంచి వారిరాజ్య ములలోని ప్రబలికాయలను కూరులను దన సైన్యములోఁ జేర్చుకొను చుండెను. ఈ ప్రకార మిద్దఱు ప్రబలిశత్రులు శివాజీకిఁ బరమ మిత్రు లయిరి : వీరి యిద్దఱురాజ్యములలో శివాజీ రాయరీ మాలవణ యను దుర్గములను బాగుచేయించి యధికదుర్గములుగాఁ జేసెను.

జింజిరాకు నదిపతి యైన సిద్ధీకులస్థుఁ డగు ఫత్తేఖానునితోఁ బోరాడ శివాజీ రఘునాథబిల్లాలుని బంపె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. ఫత్తేఖానునియొద్ద యుద్ధమునకుఁ దగిన గొప్పయోడ లున్నందున వాఁడు కొంకణప్రాంతములో సముద్రపురేవున నున్న శివాజీరాజ్యమునకుఁ జాల బాధ కలిగించుచు రఘునాథబిల్లాలుని లక్ష్యపెట్టక పోయెను. కాని శివాజీ మఱింతసైన్యము కొంకణ ప్రాంతమునకుఁ బంపినందున రఘునాథబిల్లా లుఁడు సిద్ధీవాని నోడించి వాని గొప్ప యోడలరేవు అగు దుండీరాజపుర మును స్వాధీనపఱచుకొనెను. అందుచే వాని రాజ్యముయొక్క యితర స్థలములనుండి సాయముచేరుటకు వీలులేక వాఁడు జింజిరా యనుపట్టణములోనే చిక్కుపడెను. మరాఠావారు జింజిరాపైని ఫిరంగు లెక్క పెట్టి లోహనాశములను ప్రయోగింప పొగిరి. వారియొద్ద మంచి ఫిరంగులు లేనందున సిద్ధీ కొన్నిరోజులవఱకు వారిదెబ్బలకు నోరెఱుగు గాని విజాపురమునుండి గాని యితర స్థలములనుండి గాని తనకు సాయముచేయ నెవ్వరు పచ్చుజాడ కానక భయభ్రాంతుఁ డయి శివాజీకి శరణుఁజొచ్చి “ఇకమీద మీ రాజ్యమునకు నేను బాధగలిగింపను.

మీరు నారాజ్యములకు గలిగింపఁగూడదు" అనిసంధిచేసికొనెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౨)

సిద్ధి (పత్తేభానుఁడు) పైని వ్రాసినప్రకారము సంధిచేసినప్పటికి నప్పుడప్పుడు శివాజియొక్క సముద్రతీరమందలి (కొంకణమునందలి) గ్రామములపైఁ బడి కాల్చుచుఁ బేల్చుచునుండెను. అందుచే శివాజి యాప్రాంతమున నెప్పుడును అయిదువేల సైన్యము విలువ యుంచెను. ఇంతియకాక సిద్ధివాని నెదురించుటకునై తనకును సముద్రముపైఁ బోరాడునోడల నిర్మించెను. నా నా విధములయిన యైదువందల యోడలను గూర్చి వానినన్నిటికి "కులాబా" యనుగ్రామము ముఖ్యమైన రేవుగా నేర్పాటుచేసెను. సువర్ణదుర్గము విజయదుర్గము అనురేవుల లోను యుద్ధములకుఁ దగినయోడల నుంచెను. ఈ సముద్ర సైన్యమున కంతకు దర్వాసాగరుఁ డగువాని నధికారిగా నియమించెను. ఈ యోడలలోఁ గావలసిన ఫిరంగులు మొదలయిన సాధనము లన్నియుఁ జక్కఁగా సిద్ధపఱచి యధికారులు సముద్రములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగఁజొచ్చి నందున సిద్ధి పోర్చుగీజు మొదలయిన సముద్రమాయులందఱు శివాజిని నొక ప్రజలరాజుగా మన్నింపసాగిరి. పోర్చుగీజువారు కొలఁదిరోజుల లోనే యొకరాయబారిని శివాజియొద్దకుఁ బంపి శివాజి తమయోడల జోలికిఁ బోవకుండునటులను అందునిమిత్తమై తాము శివాజికిఁ దుపాకి మందు ఫిరంగీలకుఁ గావలసిన గోళములు మొదలయిన యుద్ధసామగ్రి యచ్చునటులను సంధిచేసికొనిరి.

విజాపూరునులతాను కర్ణాటదేశమునకు దిగ్విజయార్థము వెళ్ళి యుండె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. అక్కడ నవాబు రెండునంపత్సరములవఱకుండి కొందఱు బందిపోటువాండ్రను దండించి కొందఱును దండించుటకు వీలులేక యెట్టకేలకుఁ బై నన్ని కలహములను నణఁచి క్రీ. శ. ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమున విజాపూరమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఇట్లు నవాబు తిరిగివచ్చునఱకు శివాజి సావంతునిఁ బాదాక్రాంతునిఁ జేసెను. ఘోరపడేను యమనదనమున కంపెను. జింజీపతి యైనసిద్ధిని లోఁబఱచెను. బుడతకీచులతో సఖ్యముచేసెను. సముద్రసైన్యమునకు నాధిపత్యము

వహించెను, శివాజీ యిటుల నత్యంత ప్రభలుడై నందుననూ గర్జాటకము నుండి యిది వచ్చిన తనకు నతని నెదిరించు సామర్థ్యము లేనందునను విజాపూరునవాబులు శివాజితండ్రియగు శహాజీద్వారా శివాజితో సంది చేయవలయు నని యెంచెను

శహాజీరాజు తంజావూరిలో దనచిన్న కుమారుడైన వెంకోజీ యొద్ద నుండి ననియు అతడు విజాపూరునవాబునకు సావంతుడనియు వెనుక వ్రాసినసంగతి చదువరులకు జ్ఞాపకముండవచ్చును. తంజావూరి నుండి శహాజీని బిలిపించి నవాబు తనకిది దిన మనోరథముగా దెలుపఁగాఁ బుత్రుని జూడవలయుననినయిచ్చ యతనికిఁ గూడ నున్నందున నందు కాతడు నమ్మితిని “నాకుమారుడు నేను జెప్పినటుల వినఁడనిన సంగతి మీకుఁ దెలిసినదే అయినను వానికి బోధచేసి చూచెదను” అని చెప్పి తంజావూరుపోయి తన రెండవభార్య యగు తుకాబాయిని కుమారుడగు వెంకోజీని వెంటఁ దీసికొని శివాజీని జూడ వెడలెను. తాను వచ్చుచున్నా నని శహాజీ శివాజీకి వార్తయంపినందున శివాజీ యేనుఁగును గుఱ్ఱములు రిల్లకీలు మొదలయిన రాజచిహ్నములతోఁ దండ్రికి నెదురేగెను. ఒకరినొకరు చూచి యనేకసంవత్సరము లయినందున జేజూరీ యను గ్రామముయొక్క దేవాలయములో నొకరినొకరు చూచుకొనిరి. అక్కడినుండి శివాజీ యందఱను పైఠము దిగియున్న శి బిరములోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. శహాజీ పల్లకీతోఁ గూర్చుండఁగా శివాజీ యాపల్లకీఁ బట్టుకొని కాలికి నేమియు లేకుండ వినయముతో నడచెను. శిబిరము చేరినతరువాత శహాజీ కుమారుని నొద్దఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని “నాయనా శ్రీభవానిప్రసాదమువలనఁ గలిగినవాడవు. జగద్విఖ్యాతిమైన పరాక్రమముఁ జూపితివి. మతరక్షకుడ వనిపించుకొంటివి. మావంశము పవిత్రమాయె” ననియె. అక్కడ ననేకముగా దానధర్మము బ్రాహ్మణ భోజనము మొదలయిన ధర్మకృత్యములను జేసి తండ్రికుమారులందఱు పూనాపట్టణమునకుఁ బోయిరి. అక్కడ రెండు నెలలుండిన తరువాత శివాజీ తండ్రిని వెంటఁబెట్టుకొని రాజగడము, ప్రతాపగడము మొదలైన తన కోటలును అఫ్జల్ ఖానుని వధస్థలము నూతనరాజమండ్రిరములు

మొదలైన తన వైభవమంతయుఁజూపించెను. వారిద్దఱు రామదాసస్వామి
దర్శనము చేసికొని పన్నాశదుర్గముపైన గుటుంబములోని యితరబంధువుల
నందఱును గలిసికొనిరి. అక్కడఁ గొన్నిరోజులుండి శహాజి తంజా
పూరికిఁ బయనమై వెళ్ళునప్పుడు కుమారుని నేకాంతమునకుఁ బిలిచి నీవు
స్వరాజ్యము సంపాదించినందులకు నా కెంతయు సంతోషమే. కాని యిఁక
మీఁద నాబొందిలోఁ బ్రాణంబులుండు వఱకు నీకును నాయజమానుఁడైన
విజాపూరు నవాబునకును స్నేహ ముండవలయు నని నాయుచ్చ; నీవలన
నాతనికి నెంతమాత్రము బాధ కలుగఁ గూడదు. నీకాతఁడు ఈ చేతఁగాక
పోయినను ఆచేత నయినను (అనఁగా నేదో యొక మార్గముగా) ఏమైన
ముట్టఁజెప్పక మానఁడు. ఇందులకు శివాజి “నేను మీ ఆజ్ఞను మించు
వాఁడను గాను” అని యుత్తరముచెప్పి సులితానున కిచ్చుటకై రత్నములు
దుస్తులు గుఱ్ఱములు ఏనుఁగుల మొదలయినవి తండ్రితోఁ బంపెను.
శహాజి విజాపూరునకు వచ్చి కుమారుఁడు పంపిన వస్తువులన్నియు
నవాబునకిచ్చి శివాజికిని నవాబునకును సంతికుదిర్చి తంజాపూరికిఁబోయెను.
(క్రీ. శ. ౧౬౬౨) క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరములోఁ దోరణా
ద్వీపము గొని శివాజి మహారాష్ట్ర రాజ్యస్థాపన యను మహాకార్యము
నకుఁ దోరణము గట్టినప్పటినుండియు నేటి క్రీ. శ. ౧౬౬౨) వఱకుఁ
బదునాటు సంవత్సరము లయ్యెను. ఈ పదునాటు సంవత్సరములును
శివాజి విజాపూరు నవాబుతో నవ్యాహతముగాఁ బోరాడుచునే యుండి
సాధారణముగా నెల్లప్పుడును గెలుపొందుచుఁడుదకు నవాబు ప్రార్థనవల
ననే యాతనితో సంతి చేసికొనెను. ఈ కాలమువఱకుఁ గొంకణ
మంతయుఁ బర్వత ప్రదేశము లన్నియు తన స్వాధీనమయ్యెను. ఆయన
రాజ్యమునకు నిప్పటికి దక్షిణోత్తరసీమ గోవా కల్యాణములును బూర్వ

పశ్చిమసీమ సుపా జిండిరాలను అయియందెను. అతనియొద్ద నేఁబడి
 వేల కార్పలము ఏడువేల గుట్టపునైన్యము కూడియుండెను. రాయరీ
 యను కోట తానుండుటకుఁ దగినది యని తెలిసికొని కొండయొక్క
 మూలలన్నియుఁ జెక్కించి కొండయంతయు సునుపుగాను శత్రువు
 లెక్కుటకు దుస్సాధ్యముగాను జేయించి కోట పైని గొప్పరాజ్యభవన
 ములు మంత్రులకొఱకై మేడలును నైన్యాదులకునై శిబిరంబులను దీవా
 జుంబుల విమిత్తమై విశాల మందిరంబులును నిర్మించి యచ్చటఁ దానెల్ల
 ప్పరును నుండుచు నా దుర్గంబును రాజధానిగాఁ జేసెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

మోగలులతో యుద్ధము

క్రిందటి ప్రకరణములో వర్ణింపబడినటుల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుట మాని సంధిచేసికొని ఏదవ శివాజి దిల్లీశ్వరుడైన ఔరంగ జేబుతో యుద్ధమునకుఁ బూనుకొనెను. ఔరంగజేబుదక్షిణము(Deccan), నుండి దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు నాతనికిని శివాజికిని జరిగిన సంధిప్రసంగము వెనుక నొకప్రకరణములో వర్ణింపఁబడినది. ఒకరితో నొకరు సంధి చేయ విచ్ఛగల వారుగాఁ బైకి వారప్పుడు (క్రీ. శ. ౧౬౫౯ సంవత్సరములో) నటించుచున్నను బ్రనంగము వచ్చినప్పుడొకరిని నొకరు సాధింపవలయు నని యిద్దఱును దలంచుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౬౫౯ వ సంవత్సరము నుండి ౧౬౬౧ వఱకుఁ దనసార్వభౌమత్వమును స్థిర పఱచుకొను ప్రయత్నములో ముఁగియున్నందున ఔరంగజేబును విజాపూరు సుల్తానుతోను జింజీరాహబషీలతోను ఇంక నితరు తోను బోరాడు చున్నందున శివాజియు రమారమి నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు నొకరితో నొకరు వైరమును మానియుండిరి. కాని శివాజి దీక్షితగలుగుటకు నొక సంవత్సరము పూర్వము ఔరంగజేబు తనపన్నులన్నియుఁ దీర్చుకొని శివాజి పైని దనకుఁ గల కసి తీర్చుకొనుటకు విశ్చయించెను. ఎవరికిఁ దెలియకుండఁ దనసైన్యము నెకాయకి పంపి కాల్యాట్, కివండియను గ్రామములను దనస్వాధీన పఱచుకొనెను (క్రీ. శ. ౧౬౬౧ మేనెల). విజాపూరువారితో సంధియగువఱకు శివాజి యూరకయుండి ఔరంగజేబు చేయు దౌర్జన్యమంతయు నహించుచుండెను. ఇది నమయము కాదని కొన్ని రోజులు వేచియుండి యిటు సంధియైనతోడనే మోగలులతోఁ బోరాట సాగించెను. కాల్యలమంతయు మోరోపంతుపింగళేకును, గుఱ్ఱపు సైన్యమంతయు నేతాజిపాలకరునకు విచ్చి వారిని మోగలుల

రాజ్యములోనికి దండవంపెను. వారా రాజ్యమునంతను దోచుకొని కొల
గొట్ట సాగిరి. జున్నర్ అనుపట్టణమునకు ను తరమున నున్న యనేక
దర్గములను మోరొపంతుపింగళే సాధించెను. నేతాజిపాల్కర్ దేశము
నంతను గాల్చుచుఁ దేల్చుచుఁ గొల్లగొట్టుచు నప్పినంబులఁ గొనుచు
బెరఁగబడు పట్టణము నొకకుఁ దనపేరు గర్వనిర్భేద మగునటులఁజేయ
సాగెను. ఇట్లు సర్వదిశలయందుఁ తానేయై యసంఖ్యధనము నార్జించి
శత్రువులచేతఁ జిక్కక పూజే (పూనా) పట్టణమునకుఁ జేరెను. (౬౩౨)

ఇట్లు డిల్లీశ్వరునకును మహారాష్ట్రేశ్వరునకును మోరకలహము
నంపాప్తమైన సమయమున బెరంగజేబు బాదుషహాకు మేనమామ యైన
కాహిస్తేఖాన్ దక్షిణము (Deccan)నకు సుబేదార్ (Governor)గా
మందెను. అతనికి అమీర్ ఉల్ఉనురా (సామంతశ్రేష్ఠుడు) అను గొప్ప
పదవి యుండెను. అతనికి బెరంగజేబు “మీరు వెంటనే యీ మరాఠా
వారినిఁ గతినముగా దండించి వారు మరలఁ దలయెత్తకుండఁ జేసి
శివాజీ రాజ్యములోని కోట లన్నియు స్వాధీనపఱుచుకొనవలసినది.” అని
యాజ్ఞ పంపెను. వెంటనే కాహిస్తేఖానుడు గొప్పసైన్యము వెంటఁదీసి
కొని అహమ్మదునగరు పట్టణము మీఁదినుండి పూనాపట్టణమునకుఁ బోవ
సాగెను. పూనాకు వెళ్ళుచు నాతఁడు సింగభేడు దేశములు వైన జాధవ
రావును గొంతసైన్య మిచ్చి నుపే యనుగ్రామము సాధించుటకై పంపెను.
అగ్రామము సాధించిన తరువాత చుట్టుపట్టు గ్రామము లన్నియుఁ
గాఠోడుచు శత్రుసైన్యము రాకుండఁ జూచుచుండవలసినది యని యాత
నికి నాజ్ఞాపించెను. కాహిస్తేఖానుడు పూనాకుఁబోయి యాపట్టణమును
స్వాధీనపఱుచుకొని యచ్చట విడిచెను. పూనాకు వచ్చుటకు కాత్రజా
కనములు శివాపూరు అనురెండు త్రోవలు; అరెండు త్రోవలలోనుండి
శత్రులు రాకుండఁ గొంత సిబ్బందిని నచ్చట నుంచిచెను. ఆ ప్రాంతమున
నున్న కోటల రహస్యములను గనుఁగొనుటకై యనేకజారులఁ బంపెను.
ఖానుడు దండువచ్చిన సమాచారము తెలిసి శివాజీ రాజుగడము నుండి
బయలుదేలి సింహగడముమీఁదికిఁ బోయెను.

కాహిస్తేభానుడు మొట్టమొదట చాకట్ అనుదుర్గమును సాధింప నిశ్చయించెను. ఈ దుర్గము లటు జున్నరకను పూనాకను నడుమ నున్నదన ఈ రెండచోటల నున్న మోగలరైన్యములకు ఈ దుర్గము వారివలన మిగుల బాధలకిలగుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రీ.శ. ౧౬౪౬లో శివాజి ఫిరంగోజీ నరసాళా అను వానికిచ్చెను. అప్పటినుండి యదివరకు (16వ శతాబ్దము) వంద దుర్గములకు నధికారిగ నుండి శివాజీయజ్జలో నుండెను. కాహిస్తేభానుడు ప్రపంచరైన్యము తీసికొని దుర్గమును ముట్ట దించెను. ఇంక గొప్పసేనను జూచియే భయపడి దుర్గాధిపతి దుర్గమును దగస్వాధీన పఱచునని భానుడనుకొనెను. కాని ఫిరంగోజీనరసాళా మోగలల సేనకు భయపడిక రమరిమి రెండు నెలలవఱకును శత్రువు లతో బోరాడుచుండెను. మోగలలు దుర్గమును ముట్టదీచిన యేఁబది యాఱవ రోజున దుర్గమయొక్క యాశాన్యభాగమందలి బురుజుక్రంద నొసొరంగముచేసి మోగలు లెదులో దుపాకీమందు నింపి యగ్ని ముట్టించి కోటగోడను గొంత పడవైచి త్రోవ చేసికొనిరి. సొరంగము లోని మందువలన గోటలోని సైనికు లనేకులు హతలైరి. మోగలులు వెంటనే యా త్రోవనుండి లోపలికి బోవఁజొచ్చిరి. కాని దుర్గాధిపతి మిగిలిన సైనికులను వెంటదీసికొని మోగలులతో ఘోరముగా బోరాడి రాత్రియంతయు శత్రువులను లోపలికి జొరనియ్యఁడయ్యె. ఇంక బోరా డినఁ బ్రయోజనములేదని తెలిసికొని శివాజి ప్రాతఃకాలమున దుర్గాధిపతి యైవ ఫిరంగోజీనరసాళాకు దుర్గము శత్రుస్వాధీనము చేయు మని వాతన్ సంపదగా నాతడు తా నచ్చటినుండి వెడలి దుర్గము మోగలులకు విచ్చి వేసెను. ఫిరంగోజీయొక్క యమితపరాక్రమమును స్వామిభక్తియుఁ జూచి కాహిస్తేభానుఁ బాతని నెంతయుఁ గొనియాడి బొరంగజేబుతోఁ తెప్పి గొప్పయుద్వోగ మిప్పించెద నని యాశచూపి యాతనిని దగవైపు వకు రమ్మనెను. కాని యాతఁ డందునకు నొప్పుకొనక తన సైనికులతో శివాజీయొద్దకుఁ బోయెను. శివాజీయు నా యప్రతిమరాజభక్తుని మిగుల గౌరవించి భూపాలగడ మనుదుర్గమునకు నధిపతిఁ జేసెను.

చాళుక్యవంశీ యొకచిన్న దుర్గము సాధించుటకు ఖానుడు రమా రమి వేయిమంది సైనికులను కోలుపోయెను. కాన వాడు మిగులనరైర్య పడి మరాటవారి కోటను సాధించుట యాటలుకాదని తలచి వాడొసమా చారము ఔరంగజేబునకుఁ దెలిపి తనకుఁ దోడుగ నధిక సైన్యముఁ బంపు మని కోరెను. అందుపై నౌరంగజేబునకు వచ్చుటకు నాలస్య మైనందున నంతవఱకు శాహిస్తేఖానుడు పూనాలోనే విడిసియుండెను. ఇటు నేతాజి పార్కరుడు క్రిందటి సంవత్సరమువలెనే అహమ్మదనగరు ఔరంగా బాదు మొదలయిన ప్రాంతములు కొల్లగొట్టి యమితధనము పోగుచేసెను. (1663) ఇంతలో యశవంతసింగు ఉత్తరమునుండి వచ్చి చేరినందున శాహిస్తేఖానుడు నేతాజిపార్కరును నెడిరించుటకై కొంతసైన్యము పంపెను. ఆ సైన్యము నేతాజి వెంటఁ దగిలి యాతని సైనికులనునేకులఁ జంపి యాతనిని గాయపఱిసెను. ఇంతలో వానకాలము ప్రారంభమైనందున మోగలుల సైనికులు యుద్ధముల మాని విడుదలలోనికిఁ బోయిరి.

శాహిస్తేఖానుడు పూనాపట్టణమునందు శివాజీ కొఱకు గట్టఁబడిన మందిరములో నేమిక్కిరిజాగ్రత్తతో పడిసియుండెను. ఎంతమాత్రమును మోసము జరుగఁగూడ దని యాతడు తన సైన్యములో నదివఱకున్న మరాటవారినిఁ దప్ప వితర మరాఠాల నెవరిని సైన్యములోఁ జేర్చుకొన లేదు. గ్రామములో నే మరాటావారును దనయాజ్ఞలేక శత్రుమును ధరింపఁ గూడదని యాజ్ఞాపించెను. ఇన్ని కట్టుదిట్టము లేర్పఱుచుకొనినప్పటికి శివాజీ తన యప్రతిమయుక్తిచే నాతనిని మోసపుచ్చెను. శివాజీ తనయొద్ద నున్న యిద్దఱు గుమస్తాలను బంపి ఖానుని సైన్యములోని యొకమరాట సిపాయిని పశపఱుచుకొనెను. వాడు ఖానునితో “నాయంట నేడు వివాహకార్యమున్నది. కాన మంగళ వాద్యముతోఁ బట్టణములో నూరే గింపు చేయుటకు నాజ్ఞ కావలయుననిచెప్పి యట్టియనుజ్ఞవడ సెను. సాయం కాలి సమయమున శివాజీ కొంతసైన్యముతో సింహగడము దిగి క్రిందికి వచ్చెను. అక్కడ నుండి బయలుదేలి త్రోవలో నక్కడక్కడ కొందఱు సైనికుల నుంచుచు పూనాపట్టణమునకు వచ్చిచేరెను.

తాను జేయవలసిన పని చేసి తిరిగి వెళ్ళునప్పుడు శత్రుపైనికులు తనవెంటఁ దఱిమికొని రాకుండ నాతఁడు మొట్టమొదటనే యొకయేర్పాటు చేసియుండెను. సింహగడముత్రోవ కాక మఱియొక త్రోవను దానువన పైనికులును బోయిరని శత్రువులకు భ్రమ కలుగవలయు నని కాత్రజా పర్వతములకుఁ బోవుదారి వైపున నచ్చటచ్చట వృక్షములకును ఎద్దుల కొమ్ములకును గుడ్డలుకట్టి సిద్ధముగా నుంచి యేర్పాటుప్రకారము శార్ఙ్గ ద్వని కాఁగానే కొలఁదిపైనికు లాగుడ్డలకు విప్పుముట్టించి శంఖశార్ఙ్గనాద ములు చేయుచు దమతమతావులకుఁ బాటిపోవునటుల నేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు సిద్ధముచేసి శివాజి తన వెంట తానాజి మాలసురే ఏనాజికంక్ డాదాజీబాపూజీ దేశపాండే మొదలైన విశ్వాసపాత్రులును రణరంగభీము లును నైన యిరువదియైదుగురు సరదారులను వెంటఁ దీసికొని తాను వశ పఱుచుకొనిన సిపాయియొక్క యూరేగింపులోని పెండ్లివారివలెనటించుచు గ్రామములోనికిఁ జేరెను.

అర్థరాత్రివేళ గ్రామ మంతయు నిద్దురపోఁగా శివాజియు నాతని సరదార్లును పూనా పట్టణములోని దొంగత్రోవ లన్నియు నెఱిగినవారగుటచే కాహిస్తేఖానుఁ దేర్చుటచిన కావలివారి నందఱును దప్పించుకొని ఖానుఁడున్న మందిరముయొక్క యావరణములోనికిఁ జేరిరి. అక్కడ నొక గవాక్షముద్వారా పైయంతస్తుపైకి నెక్కిరి. కాని యింతలోఁ గొంచెము శబ్దమైనందున స్త్రీలు మేల్కొని యేమో మోస మున్నది యని భీతి నొంది ఖానుఁడు నిద్రించుచున్న గదిలోనికిఁబోయి యాతనిలేపిరి. ఇఁకఁ దాను దప్పక చచ్చెదనని తలఁచి ఖానుఁ డొక గవాక్షములో నుండి క్రిందికిదుమికి పాటిపోయెను. కాని యాతఁడు దుముకుసమయమున శివాజీ వెంటనున్న వారిలోని యొకవీరుఁడు కత్తితో వేయఁగా ఖానునిచేతివే లొకటి తెగెను. ప్రేయ పోయినను ఖానుఁడు ప్రాణమునక్కించుకొనెను. కాని యింకొకగదిలో నున్న యాతనికుమారుఁడు శివాజి చేతిలోఁ బడి

మృత్యుఁ దయ్యెను. విరములో నంతట శివాజీవచ్చెనన్న కలకలధ్వని పుట్టి సైనికులందఱు భయభ్రాంతు లైరి. ఇంతలో నంకేతానుసారము కాతజా గుట్టలపై పు నుండి గుడ్డల ముట్టించిన వెలుతురును † కొమ్ముల మ్రోతము రాఁగా మోగలులు శివాజీ యటుపోవుచున్నఁ దనుకొని సింహగడముత్రోవ విడిచి యటువైపులకే పోవసాగిరి. కాని కొంత దూరము వెళ్ళినపిదప శివాజీ చేసిన మోసము వారికి గోచర మయ్యెను.

ఇటు శివాజీ తనయు క్రిచేతను సాహసముచేతను శత్రువులను బూర్తిగాఁ బరాభవించి తన సైన్యముతో సింహగడమునకు వెళ్లెను (1663 ఏప్రిల్)

ప్రాతఃకాలమున మోగలుల సైన్యము మహాకోపముతో శంఖభేరి రవములు చేయుచు సింహగడముపైకి నెత్తినవచ్చెను. శివాజీ యాసైన్యముల వెంటనే యెదిరింపక వాని నన్నింటిని బూర్తిగా దుర్గముక్రిందికి రానిచ్చెను. తురకసైన్యములు ఫిరంగిదెబ్బ తగులునంత సమీపమునకు వచ్చిన తోడనే యొక్కసారి సైన్యములపై ఫిరంగుల వర్షము కురియింప సాగెను. సహింపలేని యా దెబ్బలకు శత్రువుల యేనుఁగులు పీనుఁగులయ్యె. పతాకాలు క్రిందఁగూలె. సైనికులు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదలైరి. ఇంతలో నచ్చటవాఁగియున్న కడతాజిగుజర్ నేతాజిసార్కార్ ఈమరాటా వీరులు తమసైన్యములతో మోగలులపైఁ బడి యెదిరఱకే భయభ్రాంత మయిన యా తురకసైన్యమును బూర్తిగా నోడించి పాఱఁ ద్రోలిరి. ఇట్లు మరాఠావారిచే మోగలులు సంపూర్తిగాఁ బరాభూతులయిరి.

† హ్యూవిబాల్ అను కార్టేజ్ సైన్యాధిశ్వరుఁ డిటులనే యెద్దుల కొమ్ములకు గుడ్డలుకట్టి ముట్టించి రోమన్ జనులను మోసపుచ్చెనని రోమక చరిత్రమునం దున్నది.

జరిగిన పాభవమువలనను పుత్రవధవలనను కాహిస్తేభానుఁ
డత్యంత విషాదహృదయుం డయ్యె. యశవంతసింగుని యొక్క పరాకు
వలన వింత పుట్టె నని యాతని నిందింపసాగె. “సైన్యములో నైక్య
భావము నాజ్ఞాధారకతయు లేదు; యశవంతసింగు శివాజీకి వశుఁడయి
యున్నాఁడు.” అని ఔరంగజేబునకు వ్రాసి పంపెను. ఔరంగజేబు
అప్పుడు గొప్పరుగ్గతమండి లేచి స్థానాంతరము చేయవలయు ననిన
యుద్దేశముతోఁ గాశ్మీరమునకు వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండెను. ఇంతలో
దక్షిణము నుండి యావార్తపోఁగానే యాతఁడు కాహిస్తేభానునిమాటలు
నమ్మక యాతఁడే చేతగానివాఁడని తలచి యాతని బంగళా సుబేదారుగా
మార్చి యాతనికి బదులుగాఁ దనపుత్రుఁడైన సుల్తాన్ మోఆజీమ్ అను
వాని దక్షిణమునకు సుబేదారుగాఁ బంపెను. కాహిస్తేభానుఁడు వెడలి
పోయినతరువాత యశవంతసింగు సైన్యములను దీసికొని ఔరంగా
బాదులో విడిసి యుండెను.

ఇట్లు శివాజి కల్యాణపట్టణమునొద్ద నొకటియు ధుండీ రాజపురము
నొద్ద నొకటియు, నిట్లు రెండు ప్రచండ సైన్యముల బోగుచే పెను. ఒక
సైన్యముతో పోర్చుగీజ్ వారి వసయీ పైని దండెత్తెద ననియు రెండవ
సైన్యముతో జింజిరా సిద్ధిని సాధించెదననియు వదంతులు శివాజి శత్రువు
లను మోసపుచ్చుటకు నై ప్రచురింపఁ జేసెను. కాని గుజరాతు దేశము
లోని పట్టణములలో నత్యంతధనముగలది యైన సురత్ (Surat)
పట్టణముపై దండెత్తిపోవుట శివాజియొక్క రహస్యోద్దేశ మై యుండెను.
బహిర్జీ సాయక్ అనువాని ముందుఁ బంపి యాపట్టణము కొల్లఁగొట్టు
నుపాయంబు లన్నియుఁ బూర్తిగా విచారించి యుండెను. కావలసిన
సిద్ధత యంతయు నైనపిదప నాసికపట్టణమునకు దేవదర్శనార్థ మనియు
పేషవాయైన మోరోవంతు పింగళేగారు అటువైపులఁ గ్రొత్తగా సంపా
దించిన దుర్గములను జూడవలననియు మిషి పెట్టుకొని శివాజి నాసికకుఁ

బోయెను. లోకులందఱు శివాజీ నాసికజేత్రములో నున్నఁ దనుకొను చుండ నాతఁడు సకస్మాత్ నాలుగువేల గుఱ్ఱములతో సూరతుపట్టణము పైఁబడెను. అటుపోతొలవఱకు నాపట్టణము యథేష్టముగాఁ గొల్లగొట్టి శివాజీ అచ్చటి నుజేదాచునకు వర్తమాన మంపి యాతఁడు వచ్చువఱకే యక్కడ సంపాదించిన యపారధనమంతయు రాయగడము చేర్చెను. ఈ కడప శివాజీకిఁ గోట్లకొలఁది ధనము దొరికినది యని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. అకాలమున సూరతుపట్టణములో డచ్ వారి యొక్కయు ఇంగ్లీషు వారి యొక్కయు దుకాణము లుండెను. కాని శివాజీ వాని బోలికఁ బోయినవాఁడు కాఁడు. (౫ వ జాన్యూఆరి ౧౬౬౪)

సూరతుపట్టణమునుండి తిరిగి వచ్చినతోడనే శివాజీ తనతండ్రి యైన శహాజీయొక్క మృత్యువార్త వినెను. శహాజీ వేటాడునప్పుడు గుఱ్ఱముమీఁది నుండి పడి బసవపట్టణములో మృతుడయ్యెను. తండ్రి మరణమునకు దుఃఖించి లక్షలకొలఁది ధనము ఖర్చుచేసి యాశనియు తరక్రియలు మహాపై ధనముతో సింహగడములోఁ జేసెను. శహాజీ మరణానంతరము శివాజీ “రాజా” యనుబిరుదు తను గైకొనెను. తన పేరిట నాణెములు పోయసాగెను.

క్రిందటి రెండు సంవత్సరములవఱే నీ సంవత్సరమును నేతాజీ పొల్కరుఁడు వర్షాకాలమునకుఁ బూర్వము మోగలుల రాజ్యము కల్పఁ బేల్చి దొడంగెఁ గాని వాని నెదుర్కొనువారు మోగలులలో నెవ్వరు లేరైరి. అటు సముద్రము మీఁదను మరాటావారి కౌర్యం బసహ్యం బయ్యె. మక్కా యాత్రకుఁ బోవు ననేకతురుష్కులతో నిండియున్న మోగలుల యోడలన్నియుఁ బట్టుకొని నా యాత్రికులయొద్దనుండి యప్ప నంబులు తీసికొని గాని వారిని మరాటావారు విడువరైరి. ఆగస్టు (౧౬౬౪) నెలలో శివాజీ స్వయముగా దాడిమిపోయి అహమ్మదు నగర మును దోచుకొని బెరంగబాదువఱకు దేశమునంతను జీకాకుపఱచెను. శివాజీ మోగలులతోఁ బోరాడుచున్నందునఁ దాము బోఁగొట్టుకొనిన కొంకణప్రాంతము మరల సంపాదించుకొనుట కదియే మంచినమయమని

తలంచి చేసిన పండికి విరుద్ధముగా విజాపూరునవాలు కొంతకణముపైకి సైన్యములఁ బంపెను. గాని శివాజి సవ్యసాచిత్వమును వహించి యెచ్చటఁ జూచినను దానె యై యుద్ధముశత్రువులను జర్జరితులఁ జేసెను. శివాజి యనువాఁ డొకఁడా, లేక పదిమందఁ యవి శత్రువులకు భయముకలుగు నటులఁ బ్రవర్తించె ఎవరికిఁ దెలియకుండ నొక్కసారి కొంతకణమునకు వచ్చి విజాపూరు సైన్యముల నెదిరించి వాని నోడించెను. ఆ యుద్ధమున నాటువేల సైనికులు నిహతులైరి. ఆ యుద్ధసమయమున వేంగురే యను గ్రామనివాసులు శివాజిని నెదిరించివందున నాతం దాగ్రామమును గార్చి వేసెను. ఇంతపని చేసి వెంటనే యాకూరుండు సింహగడమునకు మోగలుల నెదిరించుటకునై వచ్చెను గాని యిప్పుడు మోగలులు తమ రాజ్యములోనే యుండి యుగ్రేపరులై యుద్ధమునకు రాకపోయిరి.

ఇట్లు మోగలులు ప్రస్తుతము నిద్రించి యున్నారని చూచి శివాజి కొంత సైన్యము విజాపూరువారి రాజ్యములోనికిఁ బంపి కొంతభాగము కొల్లగొట్టించెను. తాను స్వయముగా మోగలుల సైన్యముపై నర్ధరాత్రమున పడెద నవినవదంతి యొకటి పుట్టించి యెవ్వరికి నంశయుము రాకుండ నముద్రములోఁ బడవల నన్నింటినిఁ బోగుచేసికొని సముద్రప్రయాణము చేసి యొక్కసారి బసనూర్ (బారసిలోర్) పట్టణముపైఁ బడెను. సురిత్ పట్టణమువలెనే యాపట్టణమును కొల్లగొట్టి యసంఖ్యధనము సంపాదించి శివాజి గోకర్ణమునకుఁ బోయెను. అక్కడఁ గొంత దానధర్మము చేసి చుట్టుపట్లనున్న గొప్పపట్టణములఁ గొల్లగొట్టెను. కార్వార్ పట్టణము వారు శివాజీని నెదిరించిరి; కాని తుదకు వారును కప్పమియ్యవలసిన వారైరి. ఆ పట్టణములో ఇంగ్లీషువారి దుకాణముండెను వారు శివాజికి వేయిరూపాయ లప్పన మిచ్చిరి. (౧౬౬౫ ఏప్రిల్ ౧౫) అక్కడినుండి భూమార్గమున సైన్యమునుబంపి తాను జలమార్గమున రాయగడమునకు బయలుదేరినను. కాని యెదురుగాలి యైనందున నోడలు మరల గ్రిందికి వచ్చి యాయానపడి కొంతనష్టము బొందెను. సముద్ర ప్రయాణమువలన లాభములేదని తలఁచి యా తరువాత శివాజి యెన్నఁడును స్వయముగా సముద్రప్రయాణము చేసినవాఁడుకాదు.

శివాజీ సముద్రయానమునకుఁ బోయినప్పుడు బొరంగజేబు యన వంతసింగును తనకుమారుఁ డయిన సుల్తాన్ మొఆజిమ్ అనువానిని (వీరిద్దఱును దక్షిణములోని సైన్యాధిపతులు) తనయొద్దకుఁ బిలిపించు కొని వారికి బదులుగా జయపూరురాజయిన జయసింగును దిలేర్ఖాన్ పరాన్ అను తురుష్కుని దక్షిణమునకు శివాజీపైకిఁ బంపెను.

రాజాజయసింగును దిలేర్ఖానుఁడును సర్వదానది దాటి శివాజీ సముద్రప్రవాసములో నున్నప్పుడు తమ సైన్యములతో దక్షిణమునకు వచ్చి చేరిరి. జయసింగు ఏప్రిల్ నెలలో పూనాపట్టణములో విడిపెను. ఆతఁడెంతమాత్రమును నాలస్యము చేయక వెంటనే పురందరదుర్గమును ముట్టడించి యాముట్టడి పనిని దిలేర్ఖానుని కప్పఁజెప్పి తానువ్యయముగా సింహగడమును ముట్టడించి విడిపెను; కొంతసైన్యమును రాయగడము వైపునకును బంపెను. శివాజీ నేతాజిపాల్కరును రాజ్యములో నుంచి పోయెను; గానివాఁడు శత్రువులతోఁ బోరాడక యితరదేశములు కొల్ల గొట్టుటకై పోయెను. కడతాజి యను గుఱ్ఱపురౌతుల యధిపతి యొక్కఁ డుండెను గాని మోగలుల ప్రచండసైన్యమును నెదుర్కొను నంతబలంబు వానియొద్ద లేదయ్యె. కాన మోగలులసైన్యము లడ్డములేక మరాటావారి కోటలను నుద్దండతతో నాక్రమింపఁ జొచ్చెను.

ఇట్లు పరసైన్యము లన్నియుఁ దనరాజ్యములో విచ్ఛలవిడిగాఁ దిరుగుచున్న సమయమున శివాజీ సముద్రయానము నుండి తిరిగివచ్చెను. వెంటనే రాయగడమునకుఁ బోయి తన సరదార్లందఱును బిలిపించి పెద్ద సభ చేసి మోగలుల నెదుర్కొను మార్గం బెయ్యది యని యాలోచింపఁ దొడఁగిరి. కాని శత్రుసైన్యమమిత మైనందునను జయసింగు అసమాన పరాక్రమవంతుడైనందునను నాతని నెదిరించు నుపాయంబేమియు నెవ్వరికిఁ దోవఁదయ్యె. ఆలోచన లనేకములు చేసిరి, కాని యొక్కటియుఁ గొనసాగు మార్గము లేకపోయెను. అప్పుడు సమయజ్ఞుడైన శివాజీ జయ సింగునితో యుద్ధము చేసిన లాభములేదని తెలిసికొని సంధిచేయుటయే హిత మని నిశ్చయించెను.

పురందరు దుర్గమును ముట్టడించిన దిలేర్ ఖాన్ అవి శ్రాంతముగా దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొను ప్రయత్నము చేయుచుండెను. కాని వీని ప్రయత్నము లన్నియు దుర్గాధిపతి యగు మురార్ బాజీదేశపాండే యను వాడు నిష్ఫలము చేయుచుండెను. మోగలు లే డిక్కునుండి పైకినెక్క ప్రయత్నించిన నా డిక్కునుండి వాపై బాజురంజరలు గురిపించి వారిని వెడలఁగొట్టుచుండెను. ఆ దుర్గములో నున్న రెండువేల వీరులు శత్రువులతో ఘోరముగాఁ బోరుచుండిరి. తుదికు దిలేర్ ఖాన్ కొందఱు మరాటా వీరులను వెనకికు నెట్టి దుర్గముయొక్క యొక బురుజుకింద సొరంగము చేయఁజొచ్చెను. మరాటావీరులుపెట్టు బాధ కెట్టులైనవోర్పు కొని యా సొరంగము పూర్తిచేసి యందు మందునింపి నిప్పు ముట్టించి కొంత భాగము కూల్చి మోగలుల సైన్యములు లోపలికిఁ జొరఁబడెను. చొరఁబడు సమయమున మోగలులు గొంత తొండరపాటుపడి యవ్యవస్థితు లయినందున నిదియే సమయమని తలచి మరాటావీరులు పైనుండి ఫిరంగి దెబ్బలతో శత్రువులను బెడరఁగొట్టిరి వాండ్లు పాటిపోవునప్పుడు వారివెంటఁ దగిలి దుర్గాధీకుఁడు రెండువేల మోగలు సైనికుల నటకెను. కడమ సైనికు లందఱుఁ బాటిపోయిరి. దిలేర్ ఖానుఁడు ఏనుఁగుమీద గూర్చుండి యుద్ధమంతయుఁ జూచుచుండెను తన సైనికులు పాటిపోవుట చూచి వారి నందఱు మరలఁబోగుచేసికొని పంపిన కోవముతో దుర్గాధిపతి యైన మురార్ బాజీ పోరాడుచున్నచోటికిఁ బోయెను గాని మరాటా (మావళా) వీరులు విజృంభించి పోరాడునప్పు డెట్టి శత్రువులనైన లక్ష్య పెట్టువారు కారు. ఇట్లు భయ సైన్యములు ఘోరముగాఁ బోరుచుండ దిలేర్ ఖానుఁడు సూటిగా బాణమువేసి దుర్గాధిపుఁడైన మురార్ బాజీని వధనె చేను. తమ నాయకుఁడు పడుట చూచి మావళే వీరులు భీతిఁజెంది పై కోటమీదికిఁ బోయిరి. మోగలులు మరలఁ గ్రింది బురుజును నాశ్రమించుకొనిరి కాని పైనుండి వచ్చు ఫిరంగి గుండుల కోర్వలేక యా బురుజునుగూడ వారు మరల విడువవలసినవారైరి.

ఇట్లు పురందరు దుర్గము ఉత్తర డిక్కునుండి సాధించుట యసాధ్యమని తలచి దిలేర్ ఖానుఁడు పురందరమునకుఁ నీశాన్యమున నున్న

వజీర్ గడ మను కోటను ముట్టడించి సాధించెను. కోటమీద ఫిరంగులుంచి యక్కడినుండి పురందరము యొక్క పై కోటమీద గుండ్లు వేయఁజొచ్చెను. కాని యప్పుడు వర్షాకాలము వచ్చినందునను మోగలుల యొద్ద యుద్ధ సామగ్రి పూర్తిగా లేనందునను ఆ గుండ్లవలన పురందరు కోటలోని వారి కేమియు హాని కలిగినది కాదు. అయినను పురందరులోని వీరు లండలు హతాశులై నందునఁ బోరాడినందున లాభములేదని తలచి వారు దుర్గమే శత్రుస్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధపడిరి. కాని తాను వర్తమాన మంపువఱకును దుర్గము వదలవలదని శివాజి యాజ్ఞాపించినందున ఆ యాజ్ఞకు లోబడవలసిన వారైరి.

ఇఁకఁ బురందరు కోట శత్రువుల చేతిలోఁ బడకుండ నుండ నేరదు, అది శత్రువులచేతఁ జిక్కెనేని కడమదుర్గము లన్నియు సులభముగాఁ జిక్కును. ఇఁక మోగలులతోఁ ద్వరగా సంధి చేయుటయే మేలు. కోట లన్నియు శత్రువుల చేతిలోఁ జిక్కిన తరువాత సంధికి నొడఁబడుట మేలుకాదు అని తలచి శివాజి సంధి మాటలు మాటలాడుటకై జయసింగు నొద్దకు రఘునాథ భట్ పండితరావ్ అనువావింపెను. జయసింగుఁ డా రాయబారిని మిగుల గౌరవించి యాతఁడు చెప్పు మాట లన్నియు శ్రద్ధతో వినెను శివాజి మనలను మోసపుచ్చవలయు నని యాయుక్తి చేసె నేమో యని మొట్టమొదట జయసింగుఁడు తలఁచెను గాని రాయబారి ప్రమాణపూర్వకముగా నిజస్థితిఁ దెలిపిన తరువాత జయసింగుఁడు సంధికి నిష్ఠపడి శివాజికి నిట్లు వర్తమాన మంపెను. “ఔరంగజేబు” బాదుషహ్ సార్వభౌముఁడు, బలవంతుఁడు; అతనితో సఖ్యము చేయుట నీకు మంచిది, అతనితోఁ గలహించి నీవు బ్రతుకనేరవు. నేను హిందూరాజును, నీవును గొప్ప వంశములోని వాఁడవు. నీవు హిందూమత సంస్థాపన చేయుచున్నావని నాకు సమ్మతమే. నీవు డిల్లీశ్వరుని శరణు దొచ్చిన నాతఁడు నిన్ను క్షమించునట్లును నీకుఁ గొంత జాగీరు ఇచ్చునట్లును నేను జేయఁగలను” ఇట్లు శివాజికి రాయబారివలన జయసింగు మనోభీష్టము తెలియఁగా నాతఁడు జయసింగును జూచి స్వయముగా

మాటలాడుటకు సింహగడమునొద్దకువచ్చెను. జయసింగుడు స్వయముగా శివాజీకి నెదురుగాఁ బోయి యాతనిని గొఁగిరించుకొని గౌరవించి తనకుఁ గుడిపై పునఁ గూర్చుండఁ దెట్టుకొని మిక్కిలి ప్రేమతో నుది మాటలు మువ్వటించెను. తరువాత శివాజీపెంటఁ దన మేనమామ యైన సుభాన సింగుచు నిచ్చి పురందరులో నున్న దీలేరుభానుని యొద్దకుఁ బంపెను. ఆ భానుఁడును శివాజీ వేఁడిన సంధికి నొప్పుకొనెను. వారందఱుఁ గూడి సింహగడమునకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. ఇట్లు కొన్ని రోజు లాలోచనలు జరిగి తుదకు రాజా జయసింగు భౌరంగజేబున కుత్తరము వ్రాసి తనకును శివాజీకిని జరిగిన యొడంబడిక లాతనికిఁ దెలుపవలయుననియు, ఆతనియొద్ద నుండి జవాబు వచ్చినతరువాత సంధి స్థిరపఱుపఁబడు ననియు నిర్ణయించిరి. ఆ యొడంబడిక లెవ్వియన :—“దిల్లీశ్వరుని రాజ్యములోనివి యై శివాజీచే నాక్రమింపఁ బడినవియు నాతనిచే నూతనముగా నిర్మింపఁబడి నవియు నయిన ముప్పదిరెండు దుర్గములలో పురందరు, సింహగడము, మఱి పదునెనిమిది దుర్గములు గలిసి ౨౦ దుర్గములను, వానిచుట్టుపట్టుల నున్న ప్రదేశమును శివాజీ జయసింగునకు స్వాధీనపరుపవలయును. కడమ పండ్రెండు దుర్గములును, వాని చుట్టునున్న లక్ష హోనుల ప్రాంతమును, నిదివఱకు నాతఁడు ప్రభుత్వము చేయుచున్న యితర ప్రాంతమును, శివాజీ తనకొఱకై యుంచుకొని యది బాదుషహా వలన వియ్యఁబడిన జాగీరుగా నెంచవలసినది. శివాజీ కుమారుఁడైన యెనిమిది యేండ్ల సంభాజీకి బాదు షహావలన నై దువేల గుఱ్ఱపు సవార్ల మనసబు దొరకవలయును. ప్రస్తు తము శివాజీ బాదుషహా కిచ్చుచున్న దుర్గములకు మాటుగాను, నిదివఱకా తనికి అహమ్మదు నగరము రాజ్యములో నున్న దేశములు హక్కులకుఁ గాను, విజాపూరు రాజ్యములో చౌధ్ (నాలుగవ వంతు) సర్ దేశముఖి హక్కులు బాదుషా శివాజీ కియ్యవలెను. ఈ హక్కుక్రిందవచ్చు ధనము స్వయముగా శివాజీ వనూలుచేసికో వచ్చును. ఈ హక్కు లిచ్చినందులకు భౌరంగజేబుకు శివాజీ పేష్కరు క్రింద ౪౦ లక్షల హోనులు, నంవత్స

రమునకు మూడు లక్షల చొప్పునఁ జెల్లింపవలయును. పని పడ్డప్పుడు పైన్యములఁ బంపి బాదుషహాకు సాయము చేయవలయును.”

పైని వర్ణింపఁబడిన యొడంబడిక లన్నియు నొప్పుకుని ఔరంగ జేబు శివాజీ యొక పెద్ద యుత్తరము పంపెను అందుపై వీరికిని వారికిని స్నేహభావము కుదిరి సంతి యయ్యెను అంతట జయసింగు, విజాపూరు నవాబు దిల్లీశ్వరుని దిక్కరించి కరఖార మియ్యనందున నాతనిపైకి దండెత్తి వెడలెను. ఈ యుద్ధమునందు శివాజీ రెండువేల యశ్వబలముతోను ఎనిమిదివేల కాల్బలముతోను, జయసింగునికి సాయము చేయుచుండెను. మరాటావారి సాయమువలన జయసింగుఁ డనేక గ్రామములను సాధించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

దిల్లీ ప్రయాణము

విజాపూరువారితోఁ బోరాడునపుడు తన సైన్యములకు శివాజీ సహాయము చేసినాఁ డనియుఁ దనకొఱకు ననేకదుర్గముల సాధించినాఁ డనియు వివి టరంగజేబు సంతసించి, తన సంతోషమును పెల్లడిచేయుటకై ప్రశంసించుచు శివాజీ కౌక యుత్తరము వ్రాసి యందుతోఁ గొన్ని కానుకలును బంపెను. తరువాతఁ గొన్నిరోజులకు మఱియొక జాబు పంపి యందు “నీవాకసారి దిల్లీకి వచ్చి మమ్మును జూచి పోవలసినది. నీ విక్కడికి వచ్చిన యెడల నిన్ను గొప్ప సరదానుజేసి గొప్పరాజకీయ కార్యములపై నియుక్తునిజేసెదము—” అని వ్రాసెను. ఈ యుత్తరము శివాజీ జయసింగునకుఁ జూపి యతని యభిప్రాయ మడుగఁగా వెళ్ళవలసినదియే యని యాతఁడు సలహా చెప్పెను. అందుపైఁదాను రాఁగలనని బాదుషాకుఁజెప్పుటకై తన వకీలగు రఘునాథబల్లాళకోండేయనువాని ముందుగా దిల్లీకిఁ బంపెను. అతఁడు దిల్లీకిఁబోయి, అక్కడి రాజకీయస్థితి యంతయు, అచ్చట సరదార్ల ప్రవర్తనము, మొదలయిన సంగతులన్నియు రహస్యముగాఁ గనుఁగొని తనకుఁ దెలియజేయ వలయునని యేర్పాటు చేసెను. తాను దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు తన రాజ్యముయొక్క పరిపాలన చక్కఁగా జరగవలయు నని రాజ్యతంత్రములన్నియు మోరో పంతు పింగళే, ఆవాజిసోనదేవుఁడు, అజ్ఞాశీదత్తో అను ముగ్గురు సరదారుల చేతికిచ్చి, వారియాజ్ఞను దనయాజ్ఞగాఁ జూచుచుండవలయు నని యందఱు నేవకులకు నాజ్ఞాపించెను. బయలుదేలుటకుఁ బూర్వము శివాజీ స్వయముగాఁ దనదుర్గముల నన్నింటిని బరీక్షించి చూసెను.

తనవెంట నైదునూర్ల యశ్వనైనికులను, వేయిమంది మావళే పీరులను దీసికొని, తన కుమారుడయిన సంభాజితోఁగూడ శివాజీ క్రీ. శ. ౧౬౬౩ వ సంవత్సరపు మార్చినెలలో దిల్లీకి బయలుదేఱెను. నర్మదానది దాటి మధురాబృందావన క్షేత్రములను దర్శించి వారందఱు దిల్లీచేరిరి. జయసింగు కుమారుడగు రామసింగును మఱికొందఱు చిన్న సరదార్లు తప్ప నెవఁడును శివాజీకి నెదురుగా వచ్చినవారుకారు. ఉత్తరమున వ్రాసి నన్నుఁ బిలిపించి గొప్పవారినెవరిని నాకు నెదురుగాఁ బంపక పోయెనని శివాజీకిఁ గొంత మనస్తాపము గలిగెను తరువాతఁ దేరోలగమున బెరంగజేబును చూడఁబోయినప్పుడును దగిన సన్మానంబు జరగదయ్యె. బెరంగజేబు నిండిన సభలోఁ గొలుపుండఁగా శివాజీ వెళ్లి, జోహారుచేసి తాను దెచ్చిన కానుక లొసంగఁగా “ఎప్పుడు వచ్చితి”రని యడిగి తన కుడిచైపున నిలువఁబడియున్న రాజపుత్రులలో నిలువఁబడు మని కనుసంజ్ఞ చేసెను. దిల్లీశ్వరుడు తన్ను గొప్పవరదార్లలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి గౌరవించు నని తలఁచి వెళ్ళిన శివాజీ యటులఁగాక తన్ను నిలువఁబెట్టినందులకు నెంతయుఁ గోపించి, బెరంగజేబు మనస్సు నకుఁ దగులునట్టి కొన్నిమాటలు యనెను. తరువాత శివాజీ తాను దిగిన బసకుఁ బోఁగా “రేపటినుండి నీవు పేరోలగమునకు రానక్కఱలేదు. ఏమి మాటలాడవలసియున్నను రాయబారి ద్వారా మాటలాడవచ్చును” అని బెరంగజేబు శివాజీకి వార్తపంపెను. అందుపై శివాజీ తాను దిల్లీకి వచ్చి మోనఖోయితిని తెలిసికొని యింక ముందు బాదుషా యేమి చేయఁ దలఁచి నాఁడో తెలిసికొనుటకై యాతనియొద్దకుఁ దనవక్తీలును బంపి “మీరు రమ్మని జాబు లంపినందున మేమిక్కడికి వచ్చినారము. మేము మా చేతనై నంత మీసేవ చేసినారము. అందులకు మీరు చౌథ్ (నాలుగవ భాగము) సర్దేశముఖి హక్కులను గుఱించి మాకు సనదులియ్యవలసి నది. దక్షిణములోని గోలకొండ వజ్రాపూరు రాజ్యములను సాధించుటకు మీకు మే మెంత యైన సాహాయ్యముచేయఁ గలవారము. అయినను ఆ సాహాయ్యము మీ కక్కఱ లేనియెడల మాదేశమునకుఁ బోవుటకు మాకు

సెరివిప్పింపవలసినది. ఇచ్చటి నీళ్ళు మాకును మా పరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెరివిప్పింప వలసినది" అని విన్నవించు కొనెను. అందులకుఁ దగిన పశ్చుత్తరం వియ్యక భౌరంగజేబు ఊరికొత్వా లగు పొలాద్ భానునిఁ బిలిచి "శివాజి దగిన బసకుఁజుట్టును పహారా లుంచి, ఆతఁ డెక్కడికివెళ్ళినను నాతనివెంట మనబంధ్రోతుల నుంచుచు నాతఁ డెక్కడికిని బాటిపోకుండఁ జూచుచుండవలయు"నని యాజ్ఞా పించెను.

ఇట్లు తన్ను కైచుచేసినందునఁ దన్నునౌరంగజేబు ఏవేళ నేమి చేయునో యవి చింతించు నామహాసంకటములో నుండి బయటఁబడు టకు సుపాయంబు యోజించుచుండెను. కొన్ని రోజులయిన తరువాత "మాదేశమునకుఁ బోవుటకు నాకు సెరివిచ్చుటకు వీలు లేదేని మాసెని కుల కై నను సెరివిప్పించునది. ఇక్కడివీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులై యున్నారు" అని శివాజి రామసింగుద్వారా భౌరంగజేబుతో విన్నవించెను. సైన్యము లన్నియు వెడలిపోయిన తరువాత శివాజి యొక్కఁడే తనచేతఁ జిక్కుననిన యాశచే స్వదేశమునకు వెళ్ళుటకు శివాజి సైన్యముల కన్నింటికి భౌరంగజేబు ఆజ్ఞయిచ్చెను. వెంటనే శివాజి సైన్యము లన్నింటిని నింటికిఁ బంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రు లయిన కొలఁదిసేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను. ఇట్లు సైన్యము లన్నింటిని బంపి తాము కొలఁదిమంది యున్నందున నక్కడినుండి యెట్లయినను దప్పించుకొని పోగల ననిన దైర్యము శివాజికిఁ గలిగెను.

చెఱురోనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు శివాజి వన్నిన యుక్తి యత్యద్భుతంబు. అందువలన నతని కల్పనాకౌశలంబును నద్భుత సాహ సంబును వ్యక్త మగును. దిల్లీ పట్టణములో నున్న సామంతరాజుల యొక్కయు సరదారులయొక్కయు గొప్ప రాజకీయోవ్యోగములలోనున్న వారియొక్కయు, స్నేహభావములు శివాజి క్రొత్తగా సంపాదించుకొను చుండెను. వారి యందఱయింటికి ఫలాదులును మిఠాయి మొదలయిన ద్రవ్య ములును బుట్టలలోనింపి బహుమతిగాఁ బంపుచుండెను. ఆ బుట్టలలో

నేమి యుండునో యని మొట్టమొదట పహరామీ(ది సంరక్షకభటు లాబుట్టలను విప్పించి చూచుచుండిరి. కాని యట్టిబుట్టలు రోజు ననేకము వచ్చుచుఁ బోవుచు నున్నందున భటులు నిశ్చంకులై పరీక్షింపకయే బుట్టలను బోనిచ్చుచుండిరి. అంతట శివాజీ తనయొద్ద నున్న విశ్వాసపాత్రులగు సేవకుల నందఱను నొక్కొక్క నెపముచేఁ దనయొద్దనుండి వెడలఁ గొల్పెను. వారు మారువేసములు వేసికొని యా పట్టణములోనె శివాజీ రాకకు నెదురుచూచు చుండిరి. ఇంత సిద్ధతయైన పిదపఁ దనకు శరీరము నెమ్మదిగా లేదని నటించుచుం గొన్నిరోజులు శివాజీ యిల్లు వెడలకుం దెను. ఒక్కరోజు సాయంకాలము శివాజీయు సంతాజీయు నొక్కొక బుట్టతోఁగూర్చుండి మిఠాయిబుట్ట లనునెపమున పహరాలోనుండి తప్పించుకొని పోయిరి.

తాము వెళ్ళినతోడనే యాసంగతి యచ్చటిభటులకుఁ దెలిసిన యెడల భటులు తమ్మువెంబడింతు రని తలఁచి యటులఁగాక పాటిపోవుటకుఁ దమకు వీలు చిక్కవలయు నని శిరీరము వెడలునపుడు శివాజీ యొకయుక్తి పన్ని పోయెను. తాను శయనించు మంచముపైఁ దనయొద్ద నున్న యొక సేవకుని బరుండఁబెట్టి తాను గప్పుకొనుకాలువ యాతనికిఁ గప్పి యొక్క కుఱ్ఱవానిని వానికిఁ(పాదము లొత్తుచుండునటుల నియమించెను. శివాజీ పాటిపోయిన కొంతకాలమునకు నొక సంరక్షకభటుఁడు వచ్చి శివాజీ నేఁడు శరీర మెట్లున్నది యని యడుగఁగా నాకుఱ్ఱవాఁడు “నేఁడు యజమానులవారికి శిరోబాధ యత్యధికముగా నున్నది గాన మీ రెవ్వరును విక్కిడికివచ్చి బాధఁ బెట్టవలదు” అని చెప్పెను. అందుపై ఆ రాత్రియంతయు నచ్చటి కెవ్వరు వచ్చినవారు కారు. తెల్లవాటిన తరువాత నా సేవకుఁడు యజమానికి మందు తెచ్చెదననియు నాకుఱ్ఱవాఁడు మఱియొక నెపమునను వెలువడిరి. ఇట్లు శివాజీకొంతతనచాతుర్యము వలనను గొంత మోగలుల తెలివితక్కువ వలనను బొరంగజేలు వలలో నుండి తప్పించుకొనెను.

రెండవరోజు రెండు జాములవఱకును వేచియుండి శిరీరములో

నెవ్వరున్న జాడ కానక భటులు శివరములోనిఁ జొచ్చిచూడఁగా శివాజి తమ్ము మోసపుచ్చి పాటిపోయినాఁడని వారికిఁ దెలిసెను. ఆ వార్త వారు కొత్తలునకుఁ దెలుపఁగాఁ వాఁడు భయపడుచు వా సంగతి బాదుషహాతోఁ జెప్పెను. అందువఱు నాతఁడు కొత్తలునిపై మిగులఁ గోపించి యాతని మనసలు తీసివేసి శివాజీని వెదకుటకయి గ్రామమునం దంతటను చారులను బంపెను. కాని శివాజి కానరానఁదున నాతనిఁ బట్టి కొనుటకుఁ దాలాకాదారుల కందఱకును నుత్తర్వు లంపెను.

శివాజి దిలీనుండి వెలువడిన తరువాత బైరాగిపేషము వేసికొని, వచ్చిన త్రోవనే మరలఁ దన దేశమునకుఁ బోయిన మొదల బాదుషహా యొక్క మనుష్యులు తన్నుఁ బట్టుకొని యెద రేమో యని తలఁచి కాశి గయ ప్రమాగ మొదలయిన క్షేత్రములనుఁ దినుండి వెళ్ళ విశ్చయించెను. మొట్టమొదట మధురాపట్టణమునకుఁ బోయి చిన్నవాఁడైన తన కుమారుఁడు తనవెంట నిడుమలు పడఁజాలఁ డని యచ్చట మోరో పంతు పింగళే యొక్క బావమఱఁది యుండఁగా నాతనియొద్ద సంభాజి నుంచి తీర్థయాత్రలు సేవించు నుచు నెవ్వరిచేతఁ బడకుండ బయలుదేరిన తొమ్మిది నెలలకు శివాజి రాయగడకోటఁజేరెను. (౧౬౬౬; డిసెంబరు) సురక్షితముగాఁ జేరినందులకు శివాజి గొప్ప యుత్సవము చేసెను. శర్కర పంచిపెట్టిరి; ఫిరంగులు కాల్చిరి. తాను జేరినతరువాత మనుష్యులనుబంపి శివాజి తన పుమారునిఁ బిలిపించుకొనెను.

శివాజి దిల్లీకిఁ బోయివచ్చు నప్పటికి దక్షిణమున శివాజికి ననుకూలము లయిన సంగతు లనేకము జరగెను. శివాజి వెళ్ళినతరువాత జయ సిం గొక్కఁడే విజాపూరు నవాబుతోఁబోరాడుచుండెను. విజాపూరువారికి సహాయముగా గోలకొండవారును సైన్యములు పంపిరి. వరములు తక్కువైనందున మోగల సైన్యమునకుఁ జాలినంత నీరు లేకపోయెను. జయ సింగునకు సహాయముచేయుటకు ఔరంగజేబు సైన్యము లేమియుఁబంపిన వాఁడు కాఁడు. ఇందువలన శత్రువులు జయసింగును మిగుల బాధపెట్టి సాగిరి. తాను హిందు వయినందునఁ దన సైన్యము లన్నియు సశించినను

బొరంగజేబున కెంతమాత్రమును జింతకలుగనేరదని తలచి, జయసింగు విజాపూరివారితో, బోరాట మాని అహమ్మదు నగరము చేరెను. తాను దిల్లీశ్వరుని కొఱకై సాధించిన కోటలనన్నింటిని రక్షించునంత సైన్యము జయసింగునొద్ద లేనందున నాతఁడు కొన్ని గొప్ప కోటలపై మాత్రము తన సైనికులనుంచి కడమకోటల నన్నింటిని, శత్రువులకుఁ బిరికిరాకుండ జేయివేసెను. ఇంతలో శివాజీ దిల్లీనుండి పాఠిపోఁగా జయసింగుకుమారుడైన రామసింగు సాహాయ్యమువలన నాతఁడు పారిపోయినాఁడని సంశయించి బొరంగజేబు రామసింగును రాజసభకురావలదని వియమించి ఆతని తండ్రియైన జయసింగును దక్షిణము సుబేదారినుండి తొలగించి, మరలఁ దన కుమారుడైన మొఱజిమ్ అనువానిని, యశవంతసింగును దక్షిణమునకుఁబెను. తన యోగ్యత బొరంగజేబు కనుఁగొనకపోయేనే యనిన చింతచేత జయసింగు ఉత్తరహిందూదేశమునకుఁ బోవుచుఁ ద్రోవలో మృతిఁజెందెను. జయసింగు మృతిఁజెందిన పిదప దిలేర్ఖానునిఁ గూడ బొరంగజేబు దక్షిణమునుండి మార్చి మాళవాకుఁ బెను. (౧౬౬౭)

ఇట్లు ఘనత వహించిన యిద్దరు సేనాధిపతులఁ బినినుండి తొలగించి బొరంగజేబు వారి స్థానమం దిద్దఱు సామాన్యులయిన సరదారుల వియమించినందున శివాజీకి లాభ మయ్యెను. ఇప్పుడు వచ్చిన యశవంతసింగు జోధపురపు రాజు. ఈతఁడు వయస్సునందుఁగొంత పెద్దవాఁడును సంభావిత ప్రవర్తన గలవాఁడును ఆయ యుండెను. శివాజీ దిల్లీలో నున్నప్పుడీతనితో స్నేహముచేసి యితని లోభ స్వభావమును గనుఁగొనియుండెను. ఈ రాజు హిందూధర్మమునం దత్యంతాభిమానము గలవాడై జిజియా యను హిందువులపై నున్న వస్తును గుఱించి యొక పెద్ద ఉత్తము బొరంగజేబునకు వ్రాసియుండెను. ఈ యుత్తరము శివాజీ ప్రేరణచేతనే వ్రాసెనని కొందఱు చెప్పెదరు. ప్రస్తుతము దక్షిణమునకు సుబేదారుగా వచ్చిన సుల్తాన్ మొఱజిమ్ అనువాడు బొరంగజేబునకు రెండవ కుమారుడు సున్యభావము గలవాఁడు. ఆతఁడు

శౌర్యాదాక్యములను గుఱించి విశేష విభ్యాతిజెందె. కౌండివలె నెవ్వరిని నమ్మకయుండువాఁడు కాఁడు. కాని వానియందు విలాసలోలుపత అమిత వ్యయము, పరీక్షింపక యందఱను నమ్ముట, అను మూఁడు దుర్గుణంబు లుండెను.

పీ రిరువురు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే మోరోపంతు పింగళే జయ సింగుచే విడువఁబడిన కోట లన్నింటిని నాక్రమించి మరల బాగుగాఁ గట్టించి తన సైన్యములను వానియందుంచెను శివాజి దిల్లీనుండి వచ్చు వఱకే యీ మంత్రశిఖామణి కల్యాణ ప్రాంతమంతయు మోగఁబరి యొద్ద నుండి సాధించియుండెను. కాని క్రొత్తగా వచ్చిన యిద్దఱు సేనాధిపతుల స్వభావమును శివాజియెఱిగి యున్నందునఁ బ్రస్తుతము సరాక్రమముకంటె ధనము వలననే యధిక లాభ మగునని విశ్వయించెను. రాజపుత్రునకును యశవంతసింగునకును గావలసినంత ధనం బొసంగి వారిని శివాజి వశ పఱచుకొనెను. శివాజి “మాకును బాదుషహాకును సంధి కుదర్పవలసినది. బాదుషహా మా వలన సేన తీసికొనినవాఁడు కాఁడు. అయినను వారి సేన చేయవలయురని మాకు నిచ్చ కలదు” అని రాజపుత్రుని కొక యర్జి పంపు కొనెను. అతండు తన యనుకూలాభిప్రాయముతో ఆ యర్జి బాదుషహా యొద్దకుఁ బంపఁగా నాతనికి నుత్తరమున విశేషాశ్చకములైన పను లున్నందున నాతఁడు శివాజితో నిప్పుడు పోరు పెట్టుకొనుట మంచిదికాదని తలఁచి యాతని విన్నపమును స్వీకరించి యాతనికి “రాజా” యను బిరు దొసంగి పూనా, చాకన్ సుపే మొదలైన ప్రాంతము లాతనిని యాతని కిచ్చివేసెను. సంభాజికి ౫౦౦౦ గుఱ్ఱపు రౌతుల మన్నబువారి యిచ్చెను. అహమ్మదునగరు రాజ్యములో శివాజికిఁ గల హక్కునకు మాటుగా నాతనికి వర్తాడు (Berars) ప్రాంతము జాగీరుగా నిచ్చెను. పూర్వ మొప్పుకొనినటుల విజాపూరు రాజ్యములోని చాద్, దేశముఖి హక్కులును శివాజికి నొసంగె. శివాజీ మనస్సులోనున్న కోపము పోవుటకై బెరంగజేబు తన కుమారునిద్వారా శివాజీకిట్లు వార్త పంపెను. “మిమ్మును చారి గౌరవించి మీ హక్కును గుఱించి మీకు ననదులు వ్రాసి యిచ్చి,

మహాకార్యంబులు చేయ మిమ్ము నియమించి మీకు నెల వియ్యవలయు నని మేము తలచి యుంటిమిగాని మీరు మాకుఁ జెప్పకయే వెడలిపోయి తిరి. అయినను జింత లేదు. ఇద్దఱుము స్నేహ భావముతో నుండ వచ్చును.

మోగలులకును విజాపురమువారికిని జరుగుచున్న యుద్ధము వలన నుభయులకును నెంతమాత్రము లాభము లేనందున వా రిద్దఱును విసివి ౧౬౬౮ సంవత్సరములో సంది చేసికొనిరి. వీరికిఁ దోడై తన్ను ఆ రాజ్యములోని దనచాథ్, సర్దేశముఖి హక్కులను రాఁబట్టుకొననియ్య రేమోయని భయపడి శివాజీ రాజపుత్రుని, యశవంతసింగును జూచి వారికిఁ గొంత ద్రవ్యమిచ్చి వారిని వశపఱచుకొని తన హక్కు వసూలు చేయుటకు విజాపూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తిపోయెను. అందులకు విజా పూరువాట భయపడి శివాజీకిఁ బ్రతి సంవత్సరము మూడు లక్షల రూపాయ లిచ్చునటుల నొప్పుకొని యాతనితో సందిచేసికొనిరి. విజా పూరు సవాబువలెనే గోలకొండ నవాబు గూడ శివాజీ తన రాజ్యము పైకి దండు రాకుండుటకై నాతనికి సంవత్సరమునకు నైదు లక్ష లిచ్చు నటుల నొప్పుకొనెను. (౧౬౬౮)

పదియవ ప్రకరణము

రాజ్యవ్యవస్థ

శివాజి మహారాష్ట్రరాజ్యము సంస్థాపించుటకునై యత్నము ప్రారంభించి క్రీ. శ. ౧౬౪౬లో మొట్టమొదట తోరణాద్దుము సాధించి నవ్పటి నుండియు నేటివఱ కనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౬౮ లో విజాపూరు గోలకొండ నవాబులు శివాజికి పేష్కారు చెల్లించుటకు నొప్పుకొనునప్ప టికి నిరువది రెండు సంవత్సరముల కాలము గడచెను. ఇంతకాలములో డిల్లీపతియు సార్వభౌముఁడును నగు ఔరంగజేబుతోనేమి తనకంటె నధికబలాధ్యుఁడైన విజాపూరునవాబుతో నేమి తనకు విరోధులైన యితర మరాఠాతో నేమి తురకలతోనేమి హోరాహోరిగాఁ బోరి శివాజి యనేకసీమలను సంపాదించెను. అతని రాజ్యము కొంకణ ప్రాంత మంతయు వ్యాపించి యుండి జున్నర్, చాకణ్ పట్టణముల వఱకును బ్రసరించి యుండెను. ఇదియుఁకాక బాదుషావలన శివాజికిఁ గ్రొత్తగా బర్హాడ్ (Berars) అనురాజ్యము ప్రాప్తమయ్యెను. దక్షిణములోని యిద్దలు బలవంతులైన నవాబులు కరభార మిచ్చుటకు నొప్పుకొనిరి. ఇంత గొప్పరాజ్యము సంపాదించిన మాత్రముచేత లాభము లే దనియు, సంపాదించిన దానిని కాపాడుటయు, స్వరాజ్యములోని పజలకు సుఖము కలుగునటులఁ జేయువలయు ననియుఁ దలచి శివాజి రెండు సంవత్సరముల (౧౬౬౮-౧౬౬౯) వఱకు నితరరాజులతో యుద్ధము లేంత మాత్రమును జేయక రాజ్యముయొక్క యంతర్వ్యవస్థ చేయుచుండెను. ఈ వ్యవస్థయంతయుఁ జూడఁగా శివాజియందు యుద్ధకౌశల్యమునకుఁ దోడుగా రాజ్యంబేలు చాతుర్యంబును నుండెనని తోఁపక మానదు. అతఁడు

స్వయముగా నేర్పఱచిన కట్టుదిట్టముల ననుసరించియే తరువాతి మరలా వారు గొప్పపరాక్రమవంతులై దిల్లీళ్వరులను గూడఁ దమచేతిలో నుంచు కొనఁగలవార లైరి. పట్టి యేర్పాటులు చేసిన నవి పుత్రపౌత్రపరంపరగా జరుగునో, తన రాజ్యములోని ప్రజలు సుఖులై పరరాజ్యముపైకిఁ బోవు నుపాయంబులు తమ కెట్లు సిద్ధించునో, మొదలైన సంగతులను గుఱించి పురాణాదులలో రాజ్యసీతులు చదివి యున్నవాఁడు. గావున నంతర్వ్యవస్థ చేయుటలో శివాజీ మిగుల దూరాలోచనపరుఁడై వర్తించెను. అట్టి వ్యవస్థ రాజ్యారంభకాలము నుండియు నాతఁడు చేయుచున్నను నది యీ రెండు సంవత్సరముల వ్యవధిలోఁ బూర్తియయ్యెను గాన నా రాజ్యవ్యవస్థ ఈ ప్రకరణమున సంగ్రహముగా వర్ణించెద.

రాజ్యము పాలించుట యందును యుద్ధములు చేయుటయందును దనకు సహాయకులుగా నుండుటకునై శివాజీ యష్ట ప్రధానుల నేర్పఱచెను వా రెవ్వరనినః—

1. పేషవా లేక ముఖ్యప్రధానుఁడు:—రాజ్యములో రాజు తర్వాత రాజంతవాఁ డీతఁడు. ఈతనికి సర్వాధికారములుండెను. ఈ యధికారము మీఁద మోరో తరుమల పింగళే యుండెను.

2. ముజుమ్దార్:—ఈ ప్రధాని రాజ్యముయొక్క యాదాయమునకు నుత్తరదాతయై యుండెను. వచ్చెడి యాదాయమున కంతటికిని నాతని యొద్ద లెక్కయుండును. అతనిచేతిక్రింద మున్నూఱుగురు గుమాస్తా లుండిరి. కల్యాణ ప్రాంతమునకు సుబేదారు (Governor)గా నున్న ఆబాజిసోనదేవుఁ డను సరదారును నియమించెను.

3. సుర్ సీస్:—రాజ్యసంబంధమైన యుత్తరప్రత్యుత్తరంబునును సర్కారు దస్తరంబును నీతని స్వాధీనతలో నుండెను. లోకులకు రాజు వలన నీయఁబడినయీనాము మొదలయిన హక్కులను గుఱించిన శాశన పత్రములు (సనదులు) చూచి, యవి తగిన రీతిని వ్రాయఁబడినవి యని

షరహా వ్రాసి దస్కతుచేయు నధికారమును వీతవిదే. ఈ యధికారముపై అజ్ఞాజిదత్తో యనువాఁడుండెను.

4. వాకనీస్:-రాజుగారి స్వకీయోత్తరప్రత్యుత్తరంబు లన్నియు వీతని స్వాధీనములో నుండెను. శివాజియొక్క దినచర్య యనఁగా నాతఁడు రోజు చేయు పనులన్నియు వీతఁడు వ్రాయుచుండెను. శివాజి యొక్క స్వంత సేవకుల జీతములు మొదలయిన స్వంత పనులన్నియు వీతఁడే చూచు చుండెను. ఇందులకు దత్తాజి యనువాని నధికారిగా నేర్పఱచెను.

5. సర్వోబత్:-ఈతఁడు సైన్యాధిపతి. కాల్యంబులకు ఏసాజి కంక్ అను వాఁడును, అశ్వపైవికులకు ప్రతాపరావుగుజర్ అనువాఁడును సర్వోబతులుగా నుండిరి.

6. డబీర్:-ఈతఁడు పరరాజ్యమును గుఱించిన ప్రతి వ్యవహారము నకు నధికారి. ఇతరరాజుల యొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తరములను వారికి వ్రాయఁబడిన ప్రత్యుత్తరములను బరరాజులతోఁ జేసిన సంధి పద్ధతులును వీతనికిఁ దప్ప వితరులకుఁ దెలియకుండ నుంచుభార మీతనిది. సోమనాథపంత్ అనువాఁడీయధికార పదస్థుఁడయి యుండెను.

7. న్యాయాధీశఁడు:-ప్రజలు తమలోఁ దాము పోరాడుకొనఁగా విదమిత్త మని చెప్పునధికారి యీతఁడు. ఇట్టి యధికారులు నిరాజీరావ్ జీ, గోమాజినాయక్ అను వార లిద్దఱుండిరి.

8. న్యాయశాస్త్రి:-ఈతఁడు ధర్మాధికారి. సా. బ ఉపాధ్యేఅను వాఁడు మొదటను, తరువాత రఘునాథపంత్ అనువాఁడును యీ యధికారా రూఢులైరి.

ఈ యష్టప్రధానులు గాక ఖజీన్ దార్ చిటణీస్ ఫడల్ వీస్ పారస్ వీస్ మొదలైన యధికారులు శివాజియొద్ద నుండిరి. ఈ యధికారములలో మొదట మూఁడింటి మీఁదను ననుక్రమముగ శామ్ జినాయక్ బాళాజీ ఆవ్ జీ బాళకృష్ణపంతుజు వంటే యనువా రుండిరి.

పైన వర్ణింపఁబడిన యష్టప్రధానులలోఁ దడ నున్న యిద్దఱకుఁ దప్ప కడమవారి కందఱకును సైన్యాధిపత్యము లుండెను. వీరు యుద్ధము లకుఁ బోయినప్పుడు వీరిపనులకు వీరి చేతిక్రింద నన్నముతాలీక్ అను నధికారు లుండిరి. ఈ ముతాలీకులు గాక ప్రతిప్రధాని చేతిక్రిందను మజిష్దార్, ఫడనసీస్, సబ్ నసీస్, కారఖాన్నీస్, చిటణీస్, జాముదార్, పౌత్నీస్ అను నేడుగురు అధికారులుండిరి. వీరందఱు నా యా ప్రధానికి మంత్రిగను, బొక్కనదారుగను ధస్తరము లుంచువాఁడు (Record-keeper) గను సహాయు లగుచుండిరి.

శివాజీయొక్క రాజ్యము క్రొత్తగా సంపాదించఁబడి నందున దాని రక్షణ యంతయు సైన్యముచేఁ గావలసి యుండెను. కాన శివాజీ తన సైన్యముల వ్యవస్థ యధికదక్షతతోఁ జేయుచుండెను. అతని సైన్యము నందుఁ గాల్చుటే విశేషముగా నుండి యాశ్వసైన్యము తక్కువగా నుండెను కాల్చులమును గుఱించి యాతఁడు చేసిన యేర్పాటులు పదిబంటుపై వధికారినాయకుఁడు; ఏఁబది మందిపైవాఁడు హవాల్ దారుఁడు; నూఱుగురమీఁది యధికారుఁడు జిమ్మెదార్, వేయివీరుల నాయకుఁడు హజారి, అయిదుగురు హజారీలకు వధిపతి పంచహజారీ, పంచహజారీల పైవాఁడు సర్నోబత్; ఈతఁడే పైని నైదివప్రధానిగా వర్ణింపఁబడియె. కాల్చులములోని శిపాయీ లిరుదెఱుగులవారై యుండిరి. ౧. మావళేలు ౨. హేటకరీ యనువాండ్రు; మావళే యనువారు పర్వతశిఖరములపై నుండువారు. హేటకరీ యనువాండ్రు కొంకణప్రాంతమున నుండువారు. పర్వతముల నెన్నఁదెఱుఁగక బూప్రదేశములయందే యుండువారివలెఁ గాక వీ రుభయమును పర్వతములపై వానరములవలె వధిక తత్పరతతో నెక్కుచుండిరి. వాలు, డాలు, కమటము (విల్లంబులు), చిన్నికత్తి, తుపాకీ ఇవి వారి శస్త్రాస్త్రంబులు. శత్రువులను సమీపించి వారిపైఁ బడి వాలును డాలును దీసికొని శత్రుసంహారము చేయుటయందు మావళేవారు దక్షులై యుండిరి. లక్ష్యము తప్పక తుపాకీదెబ్బ వేయుటలో హేటకరీ యను వాండ్రు ప్రవీణులై యుండిరి. పదిబంటులో నొక్కనియొద్దం దుపాకీ

యుండెను. కడమ తొమ్మిదిమందియొద్ద నితరశస్త్రంబులుండె. శస్త్రాస్త్రంబు లన్నియు బంటులవియే మందు గుండు మాత్రము పైన్యాధిపతు లిచ్చుచుండిరి. తలకు పాగా, శరీరమునకు అంగి, కాళ్ళకులాగు, నడుమునకు బిగియించు వస్త్రము ఇది యావీరుల వేషమై యుండెను. క్రొత్తగా వీరిని పైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొనునప్పుడు వీరికి జీతముక్రింద నెలకింత ధాన్య మని యేర్పాటు చేయుచుండిరి. కాపి వారి తెలివితేటలను ననుసరించి వారికి నొక హోను (రమారమి మూడున్నర రూపాయలు) మొదలుకొని మూడు హోనులవఱకును నెలకితము లేర్పఱచు చుండిరి. సంవత్సరమునకు జుమలేదారునకు నూలు హోనులు, హజారీకి నైదు వందల హోనులు జీతముండెను. పంచహజారీ యను నధికారికి సంవత్సరమునకు రెండువేల యైదువందలు జీతము ఇ. యుగ్రాక యాతనికి నాందోళికాది గౌరవవాహనములు సర్కారువారి ఖర్చుతోనే యిచ్చుచుండిరి.

గుఱ్ఱపు బలముయొక్క వ్యవస్థయుఁ గల్పలమువలెనే యుండును గని దానికిఁ దగునటులఁ గొన్ని మార్పులు గల్పింపఁబడియె. ఇరువది యైదుగురు గుఱ్ఱపురౌతులపై యధికారి హవార్దారుఁడు, నూట యిరువది యైదుగుర పైవాఁడు జుమలేదారుఁడు, అటువందల యిరువదియైదుగురపై మందు నధికారి సుబేదారుఁడు, పదిమంది సుబేదారులు చేతిక్రిందఁ గల వాఁడు పంచహజారీ, పంచహజారీ పైవాఁడు అష్ట ప్రధానులలో నైదవ వాఁడగు సర్నోబత్ అనునధికారి. ప్రతి సుబేదారుని చేతిక్రిందను నిద్దరు గుమస్తా లుండిరి. ఒకఁడు లెక్కలు వ్రాయుటకు, మఱియొకఁడా లెక్కను దిద్దుటకు, పంచహజారీ చేతిక్రిందఁ బై పనులు చేయుటకు నై ముజామ్ దార్ అనియు అమీన్ అనియు నిద్ద అధికారు లుండిరి. ఇట్టి వ్రాతఁపని చేయు గుమస్తా లందరును బ్రాహ్మణజాతివారును పరభూ జాతివారును నై యుండిరి. గుఱ్ఱపు పైవికులలోను రెండు దెఱుగులవారుండిరి. ౧. శిలేదారులు ౨. బార్గిరు. శిలేదారు మంచిస్థితి కలవారలు. వాండ్ర యొద్ద వారి సొంత గుఱ్ఱములు శస్త్రాస్త్రములు మందుగుండు నుండును. సంవత్సరమునకుఁ గొంత ధనము పుచ్చుకొని వీండ్రు యుద్ధమునకుఁ

బోవుచుండిరి. సంవత్సరమునకు నేర్పరఱచిన ధనము తక్కువీరికి మఱి యేమియు విచ్చుటలేదు. కొందఱు మాహాధనికులైన శిలేదారు వేలకొలది గుఱ్ఱముల వెంటఁ దీసికొని యుద్ధమునకుఁ బోవుచుండిరి. బార్ గీర్ అను వాండ్రు సైన్యమునం దెప్పుడుండునటుల శివాజీచే నేర్పఱుపఁబడిన సైనికులు. వారికి గుఱ్ఱములును శస్త్రాస్త్రములును శివాజీవలన దొరుకుచుండెను. ఇది శివాజీయొక్క సొంత సైన్యము. శివాజీ యీ సైన్యమునే విశేషముగా నమ్మియుండెను. శిలేదారుల సైన్యములోఁ గలిపి కొందఱు బార్ గీర్ లను శివాజీ యుంచుచుండెను. ఇందుచే శిలేదా ర్లేమైన దురుద్దేశముతో రాజద్రోహముఁ జేయ నెంచినయెడల వెంటనే యా సమాచారము శివాజీకిఁ దెలియుచుండెను. వారు డాలు బల్లెము—ఇవి వీరి యాయుధములు. కొందఱయొద్ద తుపాకులును ఉండెను. గుఱ్ఱపుసవారి చేయుటయందును బల్లెముతో దూరపు శత్రువునైన వేయుటయందును నీ యాశ్వ సైనికు లసమాన ప్రజ్ఞ గలవారు. వీరి వేషము కాల్యలములోని బంటుల వేషమువలెనే యుండెనుగాని తలకుఁ బాగా చుట్టినప్పుడు నది గుఱ్ఱము మీఁద గూర్చున్నప్పుడు గ్రిందఁ బడఁగూడదని గడ్డము క్రిందినుండి త్రిప్పి కట్టుచుండిరి నడు మొక వస్త్రముచే బిగియించి కట్టి కత్తి నడుమున వ్రేలాడునటులఁ గట్టుచుండిరి. శిలేదారులకు నెలకు నాలుహగోనుల మొదలు పండ్రెండు హోనులవరకు జీతముండెను. బార్ గీర్ కునైదు హోనులు మొదలు పది హోనులవఱకుండెను. సంవత్సరమునకు జామలేదారునకు రెండువందల యేఁబది హోనులును సుబేదారునకు నాలుగువందల హోనులును జీతముండెను. శత్రు సైన్యములలో వృత్తాంతములు గనుఁగొని వచ్చుటకుఁ బ్రతి యధికారియొద్దను చారు లుండిరి. ఈ చారుల కందరకు బేహార్ జినాయిక్ అనువాఁడు నాయకుఁడుగా నుండెను. వార్తలు దెచ్చుటయందు వీఁడసమాన ప్రజ్ఞ కలవాఁడయినందున వీఁడు శివాజీకి ప్రీతిపాత్రుడై యుండెను. “వార్త నిర్వహింపవలయుఁ బ్రతికి” ననిన భారతోపదేశముయొక్క మాహాత్మ్యము శివాజీకిఁ జక్కఁగాఁ దెలిసియుండెననుటకు సందియము లేదు.

సనుయము దప్పకుండ సైన్యమునకు జీతములు పంచిపెట్టుటను గుఱించి శివాజి యెంతయు దక్షుడై యుండెను. ప్రతి సంవత్సరము యుద్ధమునకు వెళ్ళి వచ్చినతోడనే లెక్కలన్నియుఁ బూర్తిచేయించి ఎవ్వ రెవ్వనికి నెంతెంత బాకీలు తేలునో యంతంత వారివారికి నిచ్చివేయు చుండెను. బొక్కసములో డబ్బు లేనియెడలఁ బ్రాంతాధిపతులైన సుబే దార్ల పేరిట నంత ధన మియ్యమని యుత్తరము లిచ్చుచుండునే గాని సైన్యాధిపతులు స్వయముగా గ్రామాదులలోనికిఁ బోయి తమ జీతముల ధనము పోగుచేసుకొనుటకు శివాజి యెన్నఁడును నొప్పించుకొనెను. ప్రాంతాధికార మంతయు సుబేదారునిదే. సైన్యములకు నచ్చట నెంతమాత్ర మును నధికారము లేదు; ఇందువలన రాజ్యములోని రయితులకు సేనల వలన నెంతమాత్రమును బాధ కలుగక వాండు సుఖముగా నుండిరి. వారి వారి యోగ్యతల ననుసరించి సైన్యములోనివారికి శివాజి జీతములు గాక వివాహాదికార్యములకు నై ధన సహాయము చేయుచుండెను గాని సైన్యము లోని యేదొ టయినను ననావశ్యకముగా నాదాయముకంటె నధికవ్య యము చేసి యప్పులపా లయిన యెడల వానిని శివాజి వెంటనే యుద్యో గమునుండి తొలఁగించు చుండెను. సైన్యములు విడిచినచోటికి ప్రియగాని మత్తు గలుకజేయునట్టి పదార్థముల దుకాణములుగాని రాఁగూడదని యుగ్ర శాసనము చేసెను. క్రొత్తఁగా బంటును సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొను నప్పుడు శివాజి స్వయముగాఁ జూచి యాతని సామర్థ్యమును బరీక్షించి యాతఁడు స్వామిభక్తితో సేవచేయు నని తన సైన్యములోని యొకనొక ప్రాంత సైనికునివలన జామీను పుచ్చుకొని వానికిఁ బని యిచ్చుచుండెను. జామీదార్, హజారీ మొదలయిన పై యధికారులను నియమించునపుడు వారి కుల శీలములను బాగుగఁ గనుఁగొనును.

శత్రువులపై దాడి వెడలుటను గుఱించియు శత్రు రాజ్యమునుండి ధనమును దెచ్చుటను గుఱించియు శివాజియొక్క ఎర్పాటు లిట్లుండెను. వర్షాకాలము పోయినతరువాత విజయనగరి (దరగా) రోజున సామం తులు, నరదార్లు, శిలేదార్లు మొదలైన వారందఱును శివాజిని దర్శించుటకై

వచ్చుచుండిరి. ఆ రోజు గొప్ప దర్బారు జరిగి వచ్చినవారి క్షేమసమాచారములను రాజుగారు (ఇకమీద రాజుగా రనగా శివాజీ యని యర్థము) గనుగొనుచుండిరి. అటుమీద దండయాత్రకు సంబంధించిన ప్రయత్నము సాగును. ఏ యే సైనికునియొద్ద నే యే గుఱ్ఱము శస్త్రాస్త్రములు నున్నవి కనుగొని లేనివారల కిప్పించి, చెడిపోయినవాని బాగుచేయించి, వాని కిన్నిటికి నొక జాబితా వ్రాయబడును. ఈ సైన్యము లన్నియు దండయాత్రనుండి యింటికిఁ దిరిగి వచ్చినప్పు డీ జాబితాను బట్టి లెక్కలు సరిచూచుచుండిరి. శత్రు దేశమున గొల్లగొట్టునప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు, గోవు, కావు (పౌలము దున్నుకొని జీవనము చేయు వాఁడు) స్త్రీ మొదలగువారిని నెంతమాత్రము బాధపెట్టఁగూడదని తన సైనికులను నాజ్ఞాపించి యుండెను. ధనవంతులగు తురకలను దప్ప మఱి యెవరిని చెఱఁబెట్టఁ గూడదనియు నాజ్ఞాపించెను దోపిడిలో దొరకిన సొత్తుతయు రాజుగారి స్వాధీనము చేయవలెను. సొత్తు తెచ్చిన వానికి వాఁడు తెచ్చిన సొత్తు ననుసరించి బహుమానము దొరకును గాని చేతఁ జక్కిన సొత్తులోఁ గొంత యే సైనికుడైన దాచినాడని గాని గొంగిలించినాడని గాని తెలిసిన రాజుగా రాతని దండించి యుద్యోగము నుండి తొలఁగించుచుండిరి. యుద్ధమున యుములలోఁ బరాక్రమము చూపిన వారికి సత్కరించుటకై యొక గొప్ప సభవేసి యందులో నందఱు చూడఁగా రాజుగా రాకూరుల సత్కరించుచుండెను. యుద్ధములలో గాయ పడినవారికి వస్త్ర వాహనాది పదార్థముల బహుమానముగా విచ్చి సంతోష పెట్టును. యుద్ధములలో హతులైనవారి కుమారులకుఁగాని తమ్ములకుఁ గాని తగిన యుద్యోగము లొసఁగి వారిని బరామర్శించునుగాని యుద్ధము నుండి పాఱిపోయినవారిని, ధనము దాచినవారిని దయలేక శిక్షించును. శివాజీ దక్షుడై చారులపలన రహస్యము లన్నియుఁ గనుగొనుటవలన సైనికు లెవ్వరును నాతని మోసపుచ్చలేరైరి.

పర్వత దుర్గములు శివాజీయొక్క ముఖ్యబలస్థానములని ఇదివరకు వర్ణింపఁబడిన చరిత్రభాగమువలన చదువరు యాహించియే యుందురు.

ఒక్కదుర్గము స్వాధీనముననుచో దానిచుట్టుపట్టున నుండు ప్రదేశముం
తయు స్వాధీనముననుచియె. శత్రువులను గొల్లగొట్టి తెచ్చినధన
మంతయు నొక్కసారి కోటమీదికిఁ జేర్చిన వది పరుల కభేద్య మగు
చుండెను. ఇట్లు దుర్గములనేకకార్యములకు నుపయోగకరము లయినందున
వాని నంరక్షణమునందు శివాజి మిక్కిలి దక్షుడయి ప్రవర్తించుచుండెను.
దుర్గములను గుఱించి యాతఁడు మిగుల నుగ్రశాసనుడై యుండెను.
దుర్గప బంధమై యాతఁ డేర్పఱచిన నియమములలో నొక్కదానికైన
వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తించినవాఁ డెవ్వఁడయినను నాతని కఠినముగా
శిక్షించుచుండెను. కోటపను నుండు నధికారిపేరు హవాల్దార్. దుర్గము
లోని వారికిఁ గావలసిన జీతబత్తెములు, మందు, గుండు మొదలయిన
వానిఁ దెప్పించుటయు, దుర్గమును సర్వవిధముల రక్షించుటయు నాతని
పనియై యుండెను. సాయుధులము కోటతలుపుల యొద్దకు స్వయముగా
వెళ్ళి మూయుచి తాళపుఁజెని తన యొద్ద ఉంచుకొని ప్రాతఃకాలమున
తలుపులు తెఱపించుట హవాల్దారుని పని. కోటసంబంధ మమున
యుత్తరప్రత్యుత్తరము లన్నియు హవాల్దారుని పేరిట నాతనిమొహరుతో
జరుగుచుండెను. అతని చేతిక్రింద సర్వనోబత్ అనునధికారు లుండిరి.
పురందర్ రాయగడ్, పనహళ, మొదలయిన గొప్పదుర్గములమీఁద
నొక్కొక్క త్రోవకు నొక్కొక సర్వనోబత్ ఉండెను. వీరుగాక హవాల్
దారు చేతిక్రింద నబునీస్ అనుబ్రాహ్మణ యధికారియు, కార్థాననీస్ అను
పరభూయధికారియు నుండిరి. ప్రతిదినము దుర్గమునోనిభటులను గుఱిం
చిన లెక్కలు వ్రాయుట నబునీసుని పని. ధాన్యము, యుద్ధసామగ్రి మొద
లయినవి తెప్పించి వానిలెక్కయు, చుట కారఖానునీసుని పని. ఈసిబ్బంది
కొక ప్రతికోటమీఁద ముగవరంపరగా వచ్చెడి గుమాస్తా బ్రాహ్మణులను,
మరాఠాసిపాయీలును రామోషీలునుఁగూడ, మాదిగలు మొదలయిన వెట్టి

† రామోషీ యన మన దేశమునోని యెఱుకు, వినామంబటి దొంగ
కొలము. వీర్లను జీతమునకు నేర్పఱచిన దొంగలకు గుంపులై
యజమానునికి చాల నహాయిము చేయుదురు.

వాండ్రును నుండిరి. వీరికందఱకు దుర్గముక్రింద మాన్యము లుండెను రామోషీలు చారులపని చేయుచుండిరి. శత్రుసమాచారము తెచ్చుట, శత్రు చారులు తమ రాజ్యములోనికి వచ్చినయెడల వారిని మోసపుచ్చి వెడలఁ గొట్టుట, వారు వెడలరేని వీలుకొలఁదిఁ జంపుట, మొదలయిన పనులు చేయుచుండిరి. దుర్గముమీఁద నుండువారి కందఱకు గడకరీ లని పేరు. గడకరులకు వంశవరంపర వచ్చుమాన్యము లుండినందున వారు దుర్గ మునకయి ప్రాణములఁ గూడఁ బరిత్యజించుటకు సిద్ధులయ్యుండిరి. దుర్గములోని యే యే పని యెవ్వరెవ్వ రెల్లెట్లు చేయవలయునో యావిధి యంతయు శివాజి మిక్కిలి కౌశలముతో నిర్ణయించి యుండెను. దుర్గ ములో ననావశ్యక మయినఖర్చు జరగకుండు నటుల నియమించెను.

యుద్ధసంబంధమయిన గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, తొట్టిపీటలు, ఆవులు, మొదలయిన పశువుల సంరక్షణ నిమిత్తమై తగిన యేర్పాటులు చేయఁబడెను. దాడివెడలిన యెనిమిది నెలలు గుఱ్ఱములమేఁత మొదలయి నవి ఖర్చు లేకయే శత్రువుల దేశములో దొరకుచుండెను. వర్షాకాలము దాడినుండి యింటికి వచ్చినప్పుడు పశువుల పోషణ చక్కఁగా జరగ వలయు నని యక్కడక్కడ నిలిపి యుంచిన గడ్డిబీళ్ళయొద్ద గుఱ్ఱముల నిలిపియుంచును. ఇదియుఁ గాక కొందఱు సేవకులు పశువులు దాడినుండి తిరిగివచ్చువఱకు గడ్డివాములు దాణామొదలయినవి సిద్ధముగానుంపుదురు. ఈ పనికయి వారికిఁ గొన్ని మాన్యము లియ్యఁబడును. గుఱ్ఱములకుఁ బది యైదుదినముల కొకసారి నాడెలు కట్టింపఁబడును. ప్రతిగుఱ్ఱమున గుఱ్ఱం చిన లెక్క చక్కఁగా నుంచుటకు వీలు కలుగవలయు నని ప్రతిగుఱ్ఱ మున కొకసంఖ్య యేర్పాటుచేసి యాసంఖ్య యగుఱ్ఱము కాలుపై ముద్రిం పఁబడును గుఱ్ఱములవలెనే యేనుఁగులు మొదలయినవి సంరక్షింపఁ బడును. శివాజియొక్క గజకాలలో మున్నూటయేఁబది గజము లుండెను. బంటులసంఖ్య ౧౫౦౦ లను మించియుండెను. అందుఁ గొందఱు యుద్ధమున కయి మఱికొందఱు టప్పానిమిత్తమై యువయోగించు

చుండిరి. పిరంగులు మందుగుండ్లు మొదలయినవి మోయుటకై మిక్కిలి బలముగల యెద్దులు సైన్యములో నుండెను.

ఇట్లు సైన్యము, దుర్గములు, తాడి మొదలయినవానిఁ గుఱించి శివాజి చేసిన యేర్పాటు వర్ణించి, యాతఁడు సొంత రాజ్యములో భూమిని గుఱించి చేసిన కట్టుదిట్టములను వర్ణించెద. మొట్టమొదట భూమికొల్పించి తర మేర్పఱుచుచు నుండెను. తరమేర్పఱుచుటయందు దాదోజి కొండ దేవుఁడు చేసిన వియమములనే శివాజి యనుసరించుచుండెను. పండిన పంటలో రెండువంతులు తాను దీసికొని మూడువంతులు భూమిస్వామి కిచ్చును. క్రొత్తదేశము తనకు లోబడినతోడనే యచ్చటి రయిజిల నేమియు బాధపెట్టక తన రయితులవలె నెంచుకొని వారియొద్ద నుండి భూమిసిస్తు మాత్రము గయికొనుచుండెను. శిస్తు వనూలుచేయుపని సైన్య ములోవివారికి నెన్నఁడుఁ జెప్పడు. ఆ పనికొఱకయి వేఱు అధికారుల వియమించును. ప్రతి గ్రామమునకు నొకపడేలు ఒకకరణము నుండిరి. పాటీలు (పచేర్), మరాఠాజాతివాఁడు కరణము బ్రాహ్మణుఁడు. రెండు మూడు గ్రామములకు నొక కారకూన్ అధికారిగా నుండును. కొందఱు కారకూనుల పయిని తాలాకుదారుఁ డుండెను, ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడయి నను పరభూజాతివాఁడయినను అయియుండును. ఈతనికి సహాయముగా మరాఠాజాతివాఁడయిన హవాలదారుఁ డుండును. వీరిద్దఱు పయివాఁడు సుబేదారుఁడు. ఈతనికి మామలేదారుఁ డని పేరు. ఇతని చేతిక్రింద రెండు, మూడు దుర్గములుండును. వచ్చిన ధనమంతయు వీతఁడా దుర్గము లలో సురక్షితముగా నుంచును. ఈ యధికారులందఱుఁ బ్రజలను నన్యాయముగాఁ గన్పపెట్టెదరేమో యని శివాజి మిగుల దక్షుఁడై పరీక్షించు చుండును. ఈ యధికారులందఱకు నెలజీతములే కాని మడిమాన్యము లేమియు నియ్యఁడయ్యె. అట్లు మాన్యములిచ్చినయెడల నధికారులు బలిసి ప్రజలను బాధపెట్టెద రనియు విజాపూరురాజ్యములోఁ జేసినటుల రాజ ద్రోహముఁ జేసెద రనియు నాతని యఖిప్రాయము.

దేశములు దేశపాండ్యాలు తమ హక్కుధనము రయితులయొద్ద నుండి స్వయముగా వసూలుచేసిన యెడల రయితులకు మిగుల బాధ కలుగఁగలదని యెఱిగి శివాజీ, దేశములు దేశపాండ్యాలు తమకు రావలసిన ధనము రయితులయొద్ద నుండి వసూలుచేయఁ గూడ దనియు, ఆ ధనముతాలాకాదారుల యొద్దనుండి తీసికొనవలయు ననియు నాజ్ఞాపించెను. అక్కడక్కడ దేశములు దేశపాండ్యాలు కట్టించిన పట్టకొటలను బడఁగొట్టించి క్రొత్తవి కట్టవల దని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు వారిని బలహీనులఁ జేసెను. ఇట్లు చేసినందులకు వారు తనమీఁదఁ దిరుగఁబడకుండ వారికి దననైవ్యములో గొప్ప యుద్యోగము లిచ్చి సత్కరించుచుండెను.

రాజ్యములోని న్యాయవిచారణ యంతయు న్యాయాధీశుఁ డను నధికారి చేయుచుండెనని వెనుకనే వ్రాసియున్నాము. గ్రామములోని దివాని (Civil వ్యవహార సంబంధమైన) న్యాయము లన్నియు గ్రామములోనే పంచాయతి యనఁబడు పూర్వపద్ధతి ననుసరించి నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. పౌజుదారి (Criminal అపరాధ సంబంధమైన) న్యాయములు న్యాయాధీశుఁడు స్వయముగా విచారించి యపరాధులకు హిందూధర్మశాస్త్రమునందు విధించిన శిక్షలనే విధించు చుండెను. అయినను తురకల ప్రభుత్వమునందు నేర్పడి రూఢములైన పద్ధతులు మాత్రము మార్చినవాఁడు కాఁడ.

తురుష్కులచే నుచ్చేదింపఁబడినట్టియు, హిందూమతమునకు నాద్యము లయినట్టియు వేదాదివిద్యల నభివృద్ధి చేయవలయు నని కృతశిశ్నయుఁడైన శివాజీ యొకయష్టకముఁజదివిన బ్రాహ్మణునకు నొక మడుఁగుధాన్య మిచ్చెద ననియు, రెండష్టకములు చదివినవారికి రెండు మడుఁగుధాన్య మిచ్చెననియుఁ నెనిమిదిజదివినవారికి నెనిమిది నిచ్చెద ననియుఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసెను. ధాన్యము నిచ్చుటకుఁ బూర్వము విద్యను బూర్తిగాఁ బఠింపింపును. బ్రాహ్మణుఁడు దూరదేశస్థుఁ డయినయెడల వానికి నేఁబడి మొదలుకొని నూరు రూపాయలవఱకు బహుమతిచేయును.

వైదికవిద్యవలెనే శాస్త్రవిద్య నభివృద్ధిఁ జేయుచుండెను ఇట్లు రాజసాహాయ్యముచేఁ బురాతన విద్యలన్నియు నభివృద్ధిఁ జెందసాగెను. శివాజి విద్వాంసులను సత్కరించినటులనే లలితకళల యందుఁ బ్రవీణులయిన వారివింగూడ సత్కరించుచుండెను ఆ రాజసభయందు సంగీతపాఠకులు, వాద్యవిద్యావిశారదులు, కవులు మొదలయిన వారందఱును మన్నన వడయుచుండిరి. భూజానుఁ డనువాఁడు ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాని మహారాష్ట్రకవి యొక్కఁడును నాస్థానమునందు లేఁడయ్యె. ఇందు లకుఁ గారణ మప్పటి తుకారాము, రామదాసు మొదలయిన కవులందఱును నైహికచింతలేని విరక్తసాగువు లయి యుండుటయే. గొప్పమహారాష్ట్రకవు లెవరును సభలో లేకపోయినను పోవాడా అనుకవిత్వముఁ జెప్పు భట్టురాజులవంటి కవులు కొందఱుండిరి పోవాడా అనగాఁ దెనుంగుసీమలోఁ బాడఁబడు బొబ్బిలిఃభవంటి వీరచరిత్ర వర్ణనపరమగు గీతవిశేషము. అఫజుల్ ఖానువివర దీర్ఘప్రయాణము మొదలయిన ప్రసంగములను గుఱించి మరాఠీభాషలో ననేకపోవాడా లయియున్నవి. ఇవి వీర రసపరిప్లుతములు. ఇట్టి యుత్తమోత్తమ గీతములను నొకయాంగ్లేయుఁ డెంతయుఁ గొవియాడి ఇట్టి యనేకగీతములును ప్రోగుచేసి ప్రచురపఱిచి యున్నాఁడు. శివాజికాలమున నిర్మింపఁబడిన యీ పోవాడా గీతములు క్రమముగా వృద్ధిఁజెంది వేలకొలదియై మహారాష్ట్రులకు వారి పూర్వుల శౌర్యచరిత్రము నిత్యమును వివిపించుచున్నవి.

పదునొక డంప ప్రకరణము

మోగలులతో మరల యుద్ధము

సుల్తాన్ మొఆజీమ్ ద్వారా ఔరంగజేబుతో శివాజీ క్రీ.శ.౧౬౬౦లోఁ జేసిన సంది ననుసరించి రెండు సంవత్సరముల వఱకు మోగలులు మరాటావారితో యుద్ధము చేయకయుండిరి. ఈ వ్యవధికాలములో శివాజీ పైని వర్జింపఁబడి నటులఁ దనరాజ్యములోని యంతర్వ్యవస్థ చక్కఁ బఱచుకొనెను. శివాజితో సందిచేయుట ఔరంగజేబు పాదుషహాకు విష్టములేక పోయినను దప్పని సరియని యాతఁడు రెండు సంవత్సరముల వఱకును మరాటావారితోఁ బోరాట మానియుండెను. శివాజీ విజాపూరురాజ్యములో ననేకముగా దోచుకొనుచు కోటలను సాధించుచుఁ దనకు నేమియు వియ్యఁడనియుఁ దనకుమారుడైన నవాబ్ మొఆజీమ్, యశవంతసింగు శివాజిని దమవలలో జేసికొనక తామె యతని వలలోఁ బడియుండెద రనియు నాతఁడు మండుచుండెను. ఇట్టి తలంపుతో ఔరంగజేబు సులతాన్ మొఆజీమున కిట్లు వార్తనంపెను. “నీవు శివాజిని ఆతని సరదారుఁ డయిన ప్రతాపరావుగుజరను ఇంక వితర మరాటసరదార్లను నొక్కసారి చెఱపట్టి వారిస్వాధీనములో నున్న దుర్గములును రాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనవలసినది. ఇట్లు చేయనియెడల నీవు మా నిగ్రహము నకుఁ జాత్రుఁడవయ్యెదవు. సుల్తాన్ మొఆజీమ్ తండ్రియగు ఔరంగజేబునివలె మోసగాఁడు కానందున ఈ యాజ్ఞ యతనికి రుచించినదికాదు. దిల్లీలో జరగు వృత్తాంతము లన్నియుఁ దెలుపు చారులు రాజపుత్రుని (మోఆజీమ్) యొద్ద నున్నందునఁ బైనినర్జించినయాజ్ఞ పచ్చి చేరక మునుపే యిట్టియుత్తరువులు వచ్చుచున్న వని యాతనికిఁ దెలిసెను. సంది నియమముల ననుసరించి తనకు సాయము చేయుటకై తనయొద్దనున్న

మహారాష్ట్రపైన్యాధిపతుల రహస్యముగాఁ బిలిపించి మోరజిమ్ వారితో నిట్లని చెప్పెను. “మిమ్మును జెఱబట్టుమని బాదుషహాగారి యుత్తరువులు వచ్చుచున్నవి. అవి రెపోమాపో వచ్చి చేరఁగలవు. ఉత్తరువులు వచ్చిన తరువాత మేము మిమ్ము విడుచుటకు వీలులేదు. కాన నీలోగా మీరు ఏదో యొకసాకు చెప్పి మీ మీ విలయములకుఁ బొండు.” ఈ వార్త విని గానే సర్నోబత్, పండితరాయ యను మరాటావీరు లేవియో సాకులు కల్పించుకొని తమ సైన్యములతో మోగలుల శిబిరములు వెడిలిరి. వారు వెడలిన తరువాత రెండుమూఁడు దినములకు దిల్లీనుండి యుత్తరువులు వచ్చెను. రాఁగానే రాజపుత్రుఁడు తన సైన్యములతో మరాటావారి సైన్యముల వెంటఁబడి నట్టుల నటించెఁ గాని యంతలో వారు సురక్షితముగా పూనాపట్టణము చేరిరి.

క్రీ. శ. ౧౬౬౮-౧౬౬౯ ఈ రెండు సంవత్సరములు శివాజి యుద్ధము లేవియుఁ జేయక యే వైపులను దాడి వెడలకయున్నందున జను లందఱు శివాజియొక్క పరాక్రమమునకిదియే సీమ యనియు విఁక మీఁద మోగలులతోఁ బోరాడుట దుర్లభ మని తలఁచి శివాజి తన పర్వత ప్రదేశము వెడలిరాఁడనియు వింతవింతలుగా ననుకొన సాగిరి. కాని యీకల్పనలన్నియు ననత్యము లని చూపుప్రసంగ మిప్పుడు వచ్చెను. ఇట్టి ప్రసంగము సంధినిపాటింపక మిత్రద్రోహముచేసిన ఔరంగజేబు వల్లనే కలిగినందున శివాజి యొక్క † భవానిఖడ్గముమిగులఁ బ్రకాశింపఁజొచ్చె.

శివాజియొక్క రాజ్యములోని సింహగడము, రాయగడము అను రెండు ముఖ్యదుర్గములు జయసింగుఁడు జయించినప్పటినుండియు మోగలుల స్వాధీనములోనే యుండెను, అందుచే చాకణ్ దుర్గమునుండి పూనాకు వచ్చునప్పుడు శివాజికి మిక్కిలి యిబ్బంది కలుగుచుండెను. అందుచే వానిని సాధింపవలె నని యెంచి శివాజి యొకరోజు గొప్ప సభ చేసి తన సతదారుల నందఱను బిలిపించి “సింహగడ మెవ్వరు గెల్చెదరు?” అని

† శివాజి చేతిలోని ఖడ్గమునకు “భవాని” యని నామము.

యడుగఁగా తానాజీమాలసురే యనుకూరాగ్రేసరుఁడు “నేను సింహగడ మును సాధించెదను” అని ప్రతిజ్ఞ చెప్పెను అప్పు డాతనికిఁ దాంబూల వస్త్రాభరణంబులును వేయి మావశేభటులను విచ్చి శివాజీ యుద్ధమునకుఁ బంపెను. సిద్ధమైన తన కుమారుని వివాహము మానుకొని యా తానాజీ యను నప్రతిమి స్వామిభక్తుఁడు, “నేను బ్రతికివచ్చిన నేనే పివాహము చేయఁగలను. నేను యుద్ధములో హతుఁడ నగుచునేని మీరే నాకుమారుని వివాహము. చేయవలయును అని శివాజితో విన్నవించి మాఘబహుళ నవమి (ప్రిభేవరీ)రోజున బయలుదేఱెను.

సింహగడ మతి భయంకరమైన పర్వత శిఖరముపై నున్నదుర్గము. దాని సాధించుట సాధారణముగా నసాధ్య మనియె చెప్పవచ్చును. పర్వతము గగన చుంబితముగా నత్యంతోన్నత్యము కలదియై దాని పూర్వ పశ్చిమ దిక్కుల ప్రచండమైన పురుండర పర్వత మున్నది. వక్షిణోత్తర దిశలందు నరమైన ఉన్నతము గల శిలలు పెట్టిన నున్నటి గోతవలె నున్నవి. ఇది యెక్కి పైకిఁ బోయిన నలుబది యంగుళముల ఎత్తుగల కృష్ణశిలామయ మైన ప్రచండప్రదేశము కలదు. దానిచుట్టు రాతితో గోడ పెట్టఁబడి త్రికోణాకృతిగాదుర్గము చిర్మింపబడినది. కోణ కోణమునకు గొప్ప బురుజులు కలవు. దుర్గముయొక్క చుట్టుపరిసర కొల్చి చూచినఁ గ్రోసు మించి యుండును. దాని బాహ్య స్వరూప మత్యంత భయంకరమై దుర్గ ద్వారము తప్ప వేఱు మార్గమే లేనటులఁ గావిపించును. దుర్గముపై నుండి చూచినఁ దూర్పున నిర్మల జలపూరితమై విశాలముగాఁ నుర్లుట మైనందున విచ్చటనుండి శత్రువు లెన్నఁగను రారని తలఁచి కోటమీఁది వా రా వైపున నంతగాఁ గాపుదల చేయరైరి. కనుక అప్పటి యుడివేయ జనముతో నెంతయుఁ గష్టమున కోర్చి కొంతపైకి వచ్చి యచ్చట సైన్యమును నెదైదు వందల భటులుగా రెండుభాగములు చేసి యొక భాగము నకుఁ దన తమ్ముఁడైన సూర్యాజీని నధిపతిని జేసి వారిని నక్కడనే యుండ నియమించి, తాను నెదువందల భటులతోఁ బైకి నెక్కడ

నవియుఁ దనకు సాయంబు గావలసినయెడలఁ గ్రిందవారుపైకి రావలసిన
దనియుఁ జెప్పెను. ఒక వీరుఁడు మిక్కిలి కష్టముతోఁ బైకిఁ బ్రాకి
యక్కడినుండి యొక గొప్పమోతుక్రిందికి దిగవలెనను. దానినిఁ బట్టి
కొని తానాజియుఁ దత్సైన్యంబులును బైకెక్కసాగిరి. ఎక్కినవారు
కోటసీమలోనికి వెళ్ళి చప్పుడు చేయక చీకటిలోఁ గ్రిందఁ బరుండి
యుండిరి. మూఁడువందల సైనికులు పైకి నెక్కినతరువాత నేనియో
పదార్థము క్రిందఁబడి ధ్వనియైనందునఁ గోటమీఁద సైనికులలో నొక్కఁ
డది యేమి యైనది కనుఁగొనుటకు వచ్చి శత్రువులచే హతుఁడయ్యెను.
అది చూచి రాజపుత్రవీరు లందఱును నకుములు బిగించి యుద్ధసన్నుదు
లైరి. ఈ సంగతిచూచి తానాజి మిగిలిన సైన్యము వచ్చుటకుఁ బూర్వమే
తని వెంట నున్న మున్నూఱు సైన్యముతోనే కోటను సాధింప నెంచి
మొట్టమొదటఁ దానే శత్రువులపైఁ బడెను. ఉభయసైన్యములును ఘోర
ముగాఁ బోరాడఁ దొడఁగె. మరాటాసైన్యము పూర్తిగాఁ బైకి రాక
పోయినను వారు వారికంటె నెన్నియో రెట్లధికముగా నున్న రాజపుత్ర
సైన్యముతో సమానముగాఁ బోరాడు చుండిరి. ప్రాణములపై నాశవిడిచి
మరాటాలు పోరాడుచున్నందునఁ ద్వరలోనే కోట మరాటావారి చేతఁ
బడునని యందఱుకుఁ దోఁపసాగె. కాని యింతలోఁ దానాజీ గాయపడి
కిత్తన్ శేషుఁడయ్యె. † సైన్యాధిపుని గతియట్లులగుట చూచి మరాటా
వీరులందఱు భయమంది నలుదిక్కులకుఁ బాటుజొచ్చిరి. కాని యింత
లోఁ గ్రిందనున్న సైనికు లందఱును దీసికొని సూర్యాజీ (తానాజీ
తమ్ముడు) పైకి వచ్చి చేరెను. తనయన్న పడుటచే సైనికులు భీతులై
పాటిపోవుచున్నారని చూచి వారికి “నోడకుఁ దోడకుఁడు” అని దైర్యము
చెప్పి యెఱుంగెత్తి యిట్లనియె. “రణ హితుల నిట్టిచ్చట విడచి పోవుట
మీకు ధర్మమే; వారి పవిత్రదేహములఁ దురకలు మాదిగలచే నీడ్చింపరే;

† క్విబెల్ యుద్ధములో జనరల్ ఊచ్చా ఈ ప్రకారమే రాత్రి దొంగతన
ముగాఁ బైకెక్కి యుద్ధము జయించి యుద్ధములోఁ బడెను.

మీరెచ్చటికిఁ బాటిపోయెదరు? నేను బైకి వచ్చినతోడనే మోకులన్నియుఁ దెగఁగోయించినాఁడను. ఇక శత్రువుల నెదిరించి శివాజీ మహారాజు నొక్కయు మీ యొక్కయుఁ గీర్తి రక్షించు కొనుటకంటె నొండు మార్గంబు లేదు." సూర్యాజీచే నుచ్చరింపఁబడిన యీ మాటలువిని కొంత దైర్యము తెచ్చుకొని పైనికులు తిరిగి శత్రువులతో ఘోరముగాఁ బోర సాగిరి. రెండు గడియలవఱకు రామరావణయుద్ధ మయ్యె. రాజపుత్ర పైన్యఁబులు పిటిగె. రమారమి యేనుగ్గురు రాజపుత్రపైనికులును వారి నాయకుఁడైన ఉదేభానుఁడును బడిరి. అసంఖ్యజనము పాటిపోవునను యంబునఁ గలఁజాటి కొండక్రిందఁబడి హతమయ్యె. అనేకు లక్కడక్కడ రాలక్రింద దాఁగియుండి ప్రాతఃకాల మైనతరువాత శరణుఁ జొచ్చిరి. మరాటావీరులలో మున్నూఱుగురు పైనికులు హతులైరి. కోట స్వాధీన మైనవెంటనే పూర్వసంకేతానుసారముగా నొక పెద్దమంట పెట్టి జయ వార్తకొఱకు రాయగడములో సింహగడము వైపుననే దృష్టి చాచి చూచుచున్న శివాజీకి నావార్త తెలిపిరి (౧౬౭౦)

గెలిచినార మువిన సంతోషముతో రెండవరోజు మరాఠాపైన్యము జయమోషచేయుచు రాయగడమునకు వచ్చెను. కాని శివాజీ యాపైన్యము లలోఁ దనసేనానాయకునిఁ గానఁడయ్యె. తానాజి యొక్కడనున్నఁ దని యడుగఁగా నాతఁడు వీరమరణముఁ జెందె ననియు నాతనిప్రేతమును సూర్యాజీ పల్లకిలో వేసికొని వచ్చుచున్నఁ దనియుఁ దెలిసెను. తానాజీ పదే ననినతోడనే దుర్గము సాధించిన సంతోష మంతయుఁ బోయి మిక్కిలి దుఃఖముతో జయించి వచ్చిన వీరులను జూచి "సింహగడము లోని సింహముపోయి కేవలగడము మనచేతఁ జిక్కినది సుమా," యని పలికెను. తనకుఁ గుడిచేయివలెనున్న తానాజి మృతించెందినందులకు శివాజీ మిక్కిలి దుఃఖించె. అప్ జాల్ ఖానుని వధనమయమందును, దిల్లీప్రయాణ సమయమందును తానాజీ శివాజీవెంటనే యుండి యెన్నియో కష్టముల కోర్చి స్వామిసేవ చేసెను. అందుచే నాతని మరణమువలన శివాజీకి నమితదుఃఖము కలుగుట యాశ్చర్యముకాదు. సూర్యాజీనిఁ బిలిచి "శౌర్య

మున అన్న పేరు విలిపితి"వని కొవియాడి యాతఁడు గెలిచిన దుర్గము నకు నాతని వదిపఱిజేసెను. సింహగడము సాధించిన నెలరోజులకు పురందరదుర్గంబును మరాటాల స్వాధీన మయ్యెను. ఈకోటను సాధించినవాఁడు సూర్యాజియే (౧౬౭౦ మార్చి)

కొంకణములో మోరోపంతుపింగళే పేష్వా మాహళీ యను కోటను ముట్టడించెను. కోటలోనివారు హోరాహోరిగాఁ బోరాడి వేయి మంది మరాటావీరులఁ బడవైచి వారినిఁ జాఱఁదఱిమిరి. పేష్వామరలఁ దనపైవ్యములఁ గూర్చుకొని కోటమీఁదికివచ్చి మరలఁ దఱుమఁబడియె. అయినను పేష్వా యా కోటను ముట్టడించి రెండు నెలలవఱకు విడిసి యున్నందునను దుర్గములోనివారి కెక్కడినుండియు సాయమురానందునఁ గోటలోనివారు కోట పేష్వాల కిచ్చివేసి వెడలిపోవలసివవారైరి. తరువాత పేష్వా కరనాళా యనుదుర్గమును సాధించెను. ఇట్లు జూన్ నెల ఆఖరు వఱకు కొంకణములోని కళ్యాణప్రాంత మంతయు మరాటావారికి లోఁ బడియె.

జింజిరా యనుదుర్గమును సాధింపవలయు నని ౧౬౬౫ వ సంవత్సరము నుండి శివాజి యాలోచన చేయుచు దెను. ప్రతి సంవత్సరము నా దుర్గమును ముట్టడించి కోటలోని శిద్దివాఁడు నేఁడు శరణునచ్చును, రేపు శరణునచ్చు ననుకొనుచునె కాలము గడిపెను గాని శిద్ది స్వాధీనము కాఁడయ్యె. ౧౬౭౦ వ సంవత్సరములో శివాజి శిద్దిని వెట్లయిన సాధింప వలయు నని యాతనివయి గొప్పపైన్యమంపెను. వీవు మమ్ము శరణుఁ జొచ్చిన వీ కిదియిచ్చెద మది యిచ్చెద మని యాశయుఁజూపెను. తుదకు దుర్గాధిపతియైన ఫత్తేఖానుఁడు మరాటాలకు దుర్గమిచ్చి వేయుటకు సిద్ధ పడెను. కాని యాతని చేతిక్రింది ముగ్గురు పైన్యాధిపతులీమాటకు నొప్పు కొనక, దుర్గము శత్రువుల కిచ్చి వేయునేమో యను భయముచేత ఫత్తేఖానునిఁ జెఱఁబట్టి మఱియొకని వదిపఱిగా నేర్పఱుచుకొని ఔరంగజేబున కిట్లు వర్తమాన మంపిరి. "జింజిరామీకు నిచ్చివేసెదము. ఇదివఱకు విజాపూరివారి చేతిక్రింద సామంతుఁడగు నున్నటుల నింకమీఁద మీయొగ

సామంతముగా నుండుదుము. మా సముద్ర పై న్యమును మీ పేనలోవే
యుంచుకొనవలసినది." ఓరంగజేబు వారిమాటలు అంగీకరించి యా
దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. కట్లు మరాటీవా రెంతయత్నము
చేసినను జింజిరా వారిస్వాధీనము కాక మొగలసాధీనమయ్యెను. ఇటు
లనే శివాజీ జన్మస్థానమైన శివనేరదుర్గము సాధించుటకు నెంతయో
ప్రయత్నము చేసియు మరాటావారు విఫలమనోరథులు గావలసినవారైరి.

క్రీ. శ. ౬౩౦ వ ఆక్టోబరు నెలలో శివాజీ ధనముచే విజ్ఞప్తిగి
యున్న సూరత్ పట్టణము రెండవసారి దోచుకొనెను పదునైదువేల
మహారాష్ట్రీపీరులతో శివాజీ సూరత్ పట్టణమునకు వెళ్ళునప్పటికి నచ్చట
నెదిరించుటకు వేయిభటు లయినను లేకయుండిరి. అందుచే మరాటా
దండ భయమువిడిచి నెమ్మదిగా మూఁడుదినములవఱకుఁ బట్టణమును
గొల్లగొట్టెను. ఆచ్చటనున్న ఐరోపీయవర్తకులలో వింగ్లీషు వర్తకులు
మాత్రము స్వసంరక్షణము చేసికొనిరి. దచ్చివారి వర్తకశాల దూరముగా
మన్మండున మరాటావారు వాణిజోలికిఁ బోరయిరి. ఫరాసు లనఁబడు
ప్రెంచివారు మరాటావారికి తోడ్పయిచ్చి క్రొత్తగా మక్కానుండి వచ్చి
యా పట్టణములో విడిసిపన్న కాస్కరుపట్టణపు పదభ్రష్టుడైన యొక
రాజు నిడిదికిఁ బోవించినందున వారివర్తకశాల బందిపోటువారి పాలు
కాదయ్యె ఆ పట్టణములో శివాజీకి నమితధనము గొరకె నవి చదువరులు
గ్రహించియేయుందురు.

బర్హాణపురమునుండి తన మీదికి నొక్క ప్రచండమైన మోగల
పైన్యము పచ్చుచున్న దని మూఁడవరోజు శివాజీకిఁ దెలిసినందున
వాతఁడు తన పైన్యములను దీసికొని తనరాజ్యమునకుఁ బయలుదేఱెను.
పయలుదేరునప్పుడాతఁడు సూరత్ పట్టణవాసుల కిట్లు వర్తమాన ముంపెను.
“మీరు ప్రతి సంవత్సరము పండ్రెండులక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టు
చుండవలసినది. లేనియెడల మేము ప్రతి సంవత్సర మెప్పుడో యొక
సారి మీ పట్టణ మిట్టులనే కొల్లకొట్టుచుండెదము” శివాజీ దొరకినపొత్తం

తయుఁ దీసికొని కంచనకుంచన మనఁబడు పర్యంతము మీఁదినుండిపోవు
చుండఁగా, దాక్షిద్భాన్ అను మోగల పరదారుఁ డైదువేల వైన్యముతో
దనవెనుక వచ్చుచున్నఁడనియుఁగొంకజదేశములోనికి దిగునప్పుడునాసిక
పట్టణమునొద్దఁదగులు కనమలయొద్ద మరియొకమోగలల గొప్పవైన్యము
విడిసి యున్నదనియు పినెను సూరత్ పట్టణములో సంపాదించిన యపార
ధన మీ యుభయ వైన్యములచేతిలోఁ బడకుండఁ దప్పించుకొనుట కెద్ది
యుపాయంబని యోజించి శివాజి తన వైన్యమును నాలుగయిదు భాగము
లుగ విభజించి యొక భాగమున శత్రువుల గొప్ప వైన్యముతోఁ బోరా
డుచు వీరకానప్పుడుఁ బాటిపోవుచు శత్రువులకుఁ బని కల్పించుచుండు
నట్లును మఱి రెండు భాగము లిటునుండి కొంత సేపు, నటునుండి కొంత
సేపు, శత్రువులపైఁ బడునటుల నటించుచు శత్రువైన్యములను విటునటు
తొలఁగించు చుండునటులను, ఇంకొక భాగము ధనమంతయుఁ దీసికొని
యెవరికిఁ దెలియకుండఁ దాటునట్లును వియమించెను. ఇట్లు తన యసా
మాన్య ప్రజ్ఞచేత ధనమంతయు ముందు తన దేశము చేరునట్లుచేసి శివాజి
వెనుక చిక్కిన వైన్యములతో వచ్చుచుండఁగా మోగల పరదారుఁ డగు
దావుద్భాను అతనిని సమీపించెను. కాని శివాజి అకస్మాత్తుగా వెనుకకుఁ
దిరిగి శత్రువైన్యములపైఁ బడుగు పడునటులఁ బడినతోడనే యాతఁడు
వెనుకకుఁ బాటవలసినవాఁడాయెను తరువాత శివాజి తన వైన్యముల
నన్నిటిని గూర్చికొని కొంతదూరము పోయి తనతోఁ బోరాడుటకై విలిచి
యున్న మోగలల వైన్యముపైఁ బడెను. ఉభయ వైన్యములు మోర
ముగాఁ బోరాడె. తుదకు మోగలలకే యపజయము ప్రాప్తించె. ఈ
యుద్ధములో మాహూర్ పట్టణమునకు దేశముఖ్యయైన రాయగబీజ్ అను
శూరవనిత మోగలల పక్షవలంబనముచేసి శివాజితోఁ బోరాడెను. తుదకు
నా బిడ శరణుజొచ్చినందున నామెను సన్మానించి శివాజి యామె గ్రామ
మునకుఁ బంపెను.

శివాజి స్వస్థానమునకు వచ్చిజేరిన తరువాత ప్రతాపరావుగుజర్
అనువానికిఁ బదివేల గుఱ్ఱంబులును, పేష్యయైన మోరోపంతుపింగళేశు

విరువదివేల కాల్యమును విచ్చి వారిని సుత్తరమునకు (బంపెను. మొదట సముద్రతీరమున నున్న భదోచ్ పట్టణమును దోపవలయు నని వారి యప్రాయమై యుండెను. సముద్రముమీది నుండియుఁ బట్టణమునకు భీతికలుగఁ జేయవలయునని శివాజీ తన నూట యఱువది యోధులను ఆ పట్టణము వైపునకుఁ బంపెను. కాని కొన్ని దినములకు నే హేతువు చేతివోగని వారి యుద్దేశము మాని శివాజీ తన యోధులను మరలఁ బిలిపించుకొనెను. ఓడలు తిరిగివచ్చునప్పుడు దమజీ అను రేవులోఁ గొన్ని పోర్చుగీజువారి యోధులుండెను. ఆ యోధులను బట్టి మరాటా యోధులు వారు తీసికొనివచ్చిరి. కాని దీనికి బదులుగా పోర్చుగీజువారు మరాటా వారి కొన్ని యోధులను బట్టుకొనిపోయిరి. (౧౬౭౧)

భదోచ్ పట్టణమువైపున నున్న సైన్యములను బిలిపించి శివాజీ వానిని ‡ ఖాసదేశమునకుఁ బంపెను. అటు మోగలుల సైన్యములు లేనందున ప్రతాపరావుగుజర్ దేశముఁతయుఁ గొల్లగొట్టుచు ప్రతి పట్టణము నుండి యప్పునంబులు గొనుచు విశేషముగా ధనార్జనము జేసెను. ప్రతి గ్రామపు పచేర్ కరణముఁయొద్దనుండి షేము మోగలులకిచ్చు కిరళారములో నార్గవ వంతు శివాజీకి సైన్యగలవార మని వ్రాయించుకొనెను. ఈనార్గవ వంతుచ్చినవారికిఁ దాను రసీదిచ్చెద ననియు, ఎవరియొద్ద రశీదుండునో వారిని మరాటావారు బాధపెట్ట రనియు గ్రామస్థులతోఁ జెప్పుచు వచ్చెను. మోగలుల రాజ్యములో మరాటావారు చౌథ్ అను పన్నువసూలు జేయుటకుఁ బ్రారంభించిన కాల మిదియే. అటు మోరోవంతులు పేషవా ఆవధా, పట్టా, సాలేర్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించిరి. (౧౬౭౧ జ్యామి అరి)

ఇట్లు దక్షిణమున శివాజీ మోగలరాజ్యమును గొల్లకొట్టుట విని

బెరంగజేలు తన కుమారుఁ డయిన మోహజిమ్ అనువాఁడును యశవంత
సింగును శివాజిలోఁ గలిసి యున్నారని సంశయించి యశవంతసింగును
నుత్తరమునకుఁ బిలిపించుకొని మోహజిత్ ఖాన్ అనువానిని నలుబదివేల
పైన్యముతో రక్షణమునకుఁ బంపెను. మోహజిత్ ఖానుఁడు రాజపుత్రుని
లక్ష్యపెట్టక స్వతంత్రించి మరాఠావారితో యుద్ధములు చేయసాగెను.
(౧౬౭౧), వర్షాకాలము వచ్చువఱకు నాతఁడు రెండు దుర్గములను
సాధించెను. పూర్వమువలెనే దిలేర్ ఖానుఁడు పైన్యములో రెండవ యధి
కారియై యుండెను. ఈతఁడు తన పైన్యములను రెండు భాగములుగ విభ
జించి యొక్క పైన్యముతో చాకణ్ దుర్గమును, మఱియొక పైన్యముతో
సాలేర్ దుర్గమును ముట్టడించెను. సాలేర్ దుర్గమునకు ఖానదేశముయొక్క
ద్వారముని పేరు. ఆ సంవత్సరమునందు నీ దుర్గములో మరాఠావారు
వలయునంత సామగ్రి సంగ్రహించి యుంపరైరి. ఆ దుర్గమునకు సమీ
పమునం దుంపఁబడిన రెండువేల గుఱ్ఱములను దురుష్క లొక్కసారి
వాళనముజేసిరి. ఈ సమాచారము తెలిసినతోడనే శివాజి సాలేర్ దుర్గ
సంరక్షణాథన్ మై యరుదివవేల గుఱ్ఱపు సిబ్బంది విచ్చి ప్రతాపరావు
గుజర్ ను, పేష్వామోరోపంతుపింగళేశు బంపెను మరాఠాగుఱ్ఱము తమ
మీఁదికి దండు వచ్చుచున్నదనివిని వారిని త్రోవలోనే ఎదిరించుటకై తన
పైన్యమంతయు విచ్చి యఖిలాసఖానుని బంపెను. ప్రతాపరావు మరాఠా
పైన్యమునకు మొనగాఁడై నడచుచున్నందునఁ దురకల రాక చూచి వారిని
మోసపుచ్చఁ దలంచి శత్రువులు పైఁబడినప్పుడు పాఠిపోయినటుల
నటంపవలసినదని దన పైన్యములకుఁ జెప్పియుంచెను. యఖిలాసఖా
నుఁడు యుద్ధము ప్రారంభించిన వెంటనే మరాఠావీరులు పాఠిఁజూచిరి.
తురకలు వారివెంటఁ దగిలి తఱుమునప్పుడు దట్టముగా నుండక యక్క
డక్క దొక్కొక్కరుగా నిల్చిరి. అదిచూచి పాఠిపోవు మరాఠా పైని
కులు మరలి శత్రువులపైఁ బడి చెండాడసాగిరి. అటు ప్రతాపరావు పైన్య
ములు ఇటు పేష్వాల పైన్యము చెండాడఁగాఁ దురకల పైన్యములు తాళ
లేక పాఠిఁజొచ్చెను. మోగల పైన్యాధిపతులు పాఠిపోవు పైనికులను

బోగుజేసి మరల మరల మరాటావారితో, బోరాడ యత్నించిరి. కాని మరాటావారి శౌర్యమునకుఁ దాళలేక చెదరి. మోగలల సేనానాయకు లలో విరువని యుద్ధము హతులైరి. కొందఱు గాయపడి మరాటావారి చేతిఁ జిక్కిరి. మరాటావారి సరదారు లనేకులు విహతులైరి. విహతు లయినవారిలో సురేరావ్ అనువాఁడు విశేష విఖ్యాతుడై యుండెను. యీతఁడు శివాజీకి బాల్యస్నేహితుఁడు. శివాజీచే నియమింపఁ బడిన పనులు చక్కఁగా నెఱవేర్చు చున్నందున పంచహజారీ యను పదవిఁ జెందియుండె. గాయపడినవారును, విహతులైనవారును గూడి యైదువందల మరాట వీరు లీ యుద్ధమునకు బలియైరి. ఈ యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగినదని చెప్పెదరు యుద్ధస్థమందుఁ గ్రోపెడు దూరమువఱకు డూకి యెగిరి యెదుటి భుండు శత్రుఁడైనది మిత్రుఁడైనది వీరులకుఁ దెలియకుండె. రక్తము వఱదలుగాఁ బాతినది. ఈ యుద్ధాంతమున మరాటావారికి నూటయిరువది యేనుఁగులును అఱు వేల యొంటెలును, అఱువేల గుఱ్ఱములును దొరకెను. ఇవిగాక నాణెము లును, రత్నములును, విలువఁగల బట్టలును అనేకముగా దొరకెను.

గాయపడి మరాటావారిచేతఁ జిక్కిన తురక సరదారులను శివాజీ యొద్దకుఁ దీసికొనిపోఁగా నాతఁడు వారిని గౌరవించి వారికి నాషఢోప చారములు చేయించి బాగయిన పదప వారిని వారివారి దేశములకుఁ బంపి వేసెను. వారిలో విష్ణుమున్న కొందఱును దన సైన్యములో నుంచుకొనెను.

చాటులేని పటాంగణముమీఁద శత్రువులను నెదిరించి వారి మరాటావారు పరాజయపఱచుట మొదట నీ యుద్ధమునందే యని చరిత్ర కారులు చెప్పెదరు. ఈ యుద్ధమైనప్పటినుండియు మరాటావారి శౌర్య విఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంత మయ్యెను.

మరాటావారి వలనఁ దన సైన్యమున కిట్లు పరాభవము కలుగుట విని బొరంగజేలు బాదుషహా తన కుమారుఁడయిన మొలజీయును, మోహ

బిల్ ఖానుని దక్షిణము నుండి దిల్లీకిఁ బిలిచించుకొని, గుజరాత్ దేశపు సుబేదారుఁడు ఖాన్ జహాన్ బహద్దూర్ అనువానిని దక్షిణమునకు సుబేదారునిగాఁ బంపెను. కాని వానిచేతిక్రిందఁ బూర్వపు దిలేర్ ఖానునే రెండవ యధికారిగా నుంచెను. తనయొద్ద పైన్యము విశేషముగా లేనందున శత్రువుల రాజ్యములోనికి వెళ్ళి బోరాడుట మంచిదికాదనియు, శత్రువులు మన రాజ్యములోనికి రాకుండఁ గాపాడుకొనినఁ జాలుననియుఁ దలఁచి సుబేదారుఁడు మరాటావారు కొంకణమునుండి పయికి వచ్చు కనుమలన్నియు మఱి యితర త్రోవ లన్నియు సంరక్షించుటకుఁ దనభటులను నియమించెను. ఇటులఁ జేసిన లాభము లేదనియు, వారి దుర్గములను సాధించినఁ గాని శత్రువులు లొంగరనియు దిలేర్ ఖానుఁ దెలితచెప్పినను సుబేదారుఁడు వినఁడయ్యె. ఇటు మరాటావారు కనుమల నుండి ఖానదేశమునకు వెళ్ళఁగా బెరంగాబాదు మొదలయిన ప్రదేశములకు దాడివెళ్ళి గ్రామములు కొల్లగొట్టసాగిరి వారి నెదిరించుటకై యనేకదిక్కులనుండి యనేక స్వల్పపైన్యములను సుబేదారుఁ డంపెను. కాని మరాటావారి యుద్దేశము తురకలతోఁ బోరాడుట కాక తురకలరాజ్యమును గొల్లగొట్టి వీలయినంత ధనము తీసికొని పోవుటయే యైనందున వాండు శత్రువులతోఁ బోరాట తప్పించుకొని పెక్కుసారులు పాటిపోవుచుండిరి. కాని తమచేతఁ జిక్కిన ధనముమాత్రము శత్రువుల చేతిలో నెన్నఁడును దొరకనిచ్చిన వారు కారు. ఇంతలో వర్షాకాలము నారంభ మయినందున సుబేదారుఁడు యుద్ధము మాని భీమానది తీరమునం దున్న యొక గ్రామములో నాలుగు నెలలు పడియవలసిన వాఁడాయెను. అతఁ డక్కడనొక దుర్గము నిర్మించి దానికిఁ దనపేరిట బహాదుర్ గడ మని పేరుపెట్టెను. అప్పటినుండి నలు విది సంవత్సరములవఱకును మోగలరి పైన్యమునకు బహాదుర్ గడమ ముఖ్యమైన విడిదియై యుండెను.

౧౬౦౨ లో శివాజి గోంగొండపై దాడివెడలి యెచ్చటి నుల్తాను నొద్దనుండి యనేకధనం బివ్వనంటుగాఁ గొనియె. అటు శివాజి వెళ్లుట

చూచి బెరంగజేయ జింజీసిద్ది ఈయద్దముహూడి పడవ లనేకములు పోగ
చేసికొని సముద్రము మీదినుండి కొంకణదేశముపైకి వచ్చి శివాజీ
రాజ్యములోని యనేక గ్రామములను గాల్చి కొల్లగొట్టిరి. ధుండీరాజపుర
ములో నున్న శివాజీయొక్క సముద్రనైన్యమంతయు నాశముచేసిరి. ఈ
యుద్ధములో రాహుబిల్లాలుఁడను నొక వృద్ధమరాటవీరుఁడు వడెను.

విజాపూరు నవాబు కాలముచేసి యచ్చటిమంత్రుల పరస్పర కల
హములవలన నరాజక మైనందున సమయ మిదియే యని తలచి శివాజీ
నైన్యమును వికాల గతిముపైఁ జేర్చి యందుఁగొందఱును పన్నాకాదుర్గము
పైకిఁ బంపి దానిని సాధించెను. కొందఱకు అజ్ఞాతీదత్తో యను, సేనా
నాయకునిగా విచ్చి హుబలీ పట్టణముపైకిఁ బంపెను. మరాటావా రాపట్ట
ణమును దోచుకొని సూరత్ పట్టణములో దొరికిన ధనముకంటె నధిక
ధనమును సంపాదించిరి. అచ్చట ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు, డచ్, మొదలైన
పాశ్చాత్యుల దుకాణము లుండెను. వారందఱయొద్ద నుండియు మరాటా
వారు ధనముఁగైకొనిరి. ఇంగ్లీషువారి దుకాణములలో ౧౬౯౪ వరహాలు
మరాటావారికి గొఱకెను (౧౬౭౩ మార్చి)

ఇట్లు విజాపూరువారితో యుద్ధము పెట్టుకొన్నందున విటు మోగ
లులతో నటు విజాపూరువారితో నొక్కసారి పోరాడుట మిగుల కష్టమని
తలచి శివాజీ మోగలులతో “మేము మీరాజ్యముజోలికి రాము; మీరు
మా రాజ్యముజోలికి రావలదు” అని సందిచేసికొనెను.

మరల సముద్రనైన్యముఁ గూర్చుకొని కార్వార్, ఆంకోలా
మొదలైన సముద్ర తీరమునందున్న విజాపూరువారి గ్రామములపైకి
నానైన్యమును పంపెను. ఆ ప్రాంతములోని దేశముఖ దేశపాండ్యులను
వశపఱచుకొని వారు విజాపూరు వారిపైఁ దిరుగఁ బడునటుల జేసెను.
తురకతాజేదార్ల నందఱును వెడలఁ గొట్టింపసాగెను. ఈ యాగమంతయుఁ
జూచి పేదనూరు తాజా యధికారి భయపడి శివాజీకి వరుఁడై ప్రతిసంవ
త్సరము కప్పము కట్టుటకు నొప్పుకొనెను.

౬౭౩ లోనే పరశీ సాతరా, చందసచందన్, పాండుగడ్, పాందగిరీ, టాలోరా మొదలైన శత్రుదుర్గములను శివాజి సాధించెను. ఇట్లు శివాజి విజాపూరువారి దేశములోని కోటలను నెదురులేక జయించుట చూచి విజాపూరువారు భయపడి అబ్దుల్ కరీమ్, బహిలోల్లాన్ అనువావిని పంపిరి. ఆ ప్రాంతమునందు మరాటాలచే స్వాధీనపఱచుకొనఁబడిన నన్ని దుర్గములను వాఁడు మరల సాధించెను. ఈ సంగతి తెలియఁగానే శివాజి గొప్ప సైన్య మిచ్చి ప్రతాపరావు సర్వోబత్ అనువావిని వారిమీదికిఁ బంపెను. ప్రతాపరావు విజాపూరు రాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడి విజాపూరువఱకు పట్టణములను గల్చిపెళ్ళి దోచుకొనసాగెను. అతని నెదిరించుటకై విజాపూరు సైన్యములు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా ఉంబరాజీ యొద్ద నుభయ సైన్యములు కలసి రెండుజాముల వఱకు హోరాహోరీగఁ బోరాడెను. మరాటావారు తురక సైన్యములను నలుదిక్కులనుండి చుట్టుకొని వారికి త్రాగుటకు నీళ్లు దొరకకుండఁ జేసిరి. ఇంతలోఁ బ్రొద్దుగ్రుంకె. అప్పుడు తురుష్కులు విరుపాయులై మేమిఁక మీ రాజ్యములోనికి రాము. మమ్మువిప్పుడు పోవియ్యవలసినది. అని వేడుకొనిరి. ప్రతాపరావు సగయచిత్తుఁడయినందున శత్రుప్రార్థన నంగీకరించి వారిని పోవించెను. శత్రువులిట్లు చేతఁజిక్కినప్పుడు వారి నింత సులభముగా విడిచిపెట్టినందులకు శివాజి ప్రతాపరావును విమూరములాడఁగా నాతఁడు కోపగించి దూరముగా విదర్బదేశమునకు దాడివెడలి పోయెను.

ప్రతాపరావు దూరదేశమునకు వెడలిపోవుట చూచి విజాపూరు సైన్యము పన్నాళాదుర్గమును సాధించుటకై తిరిగి వచ్చెను. శివాజి కీవత్ న్ మానము తెలిపెను గాని ప్రతాపరావు దూరదేశమున నుండినందునను, వేఱు సైన్య మొద్దలేనందునను నాతఁ డీతురుష్కు సైన్యమును నెదిరింప లేక పోయెను. ఇంతలో నీ వృత్తాంతమెట్టులనో తెలిసి ప్రతాపరావు పన్నాళా దుర్గమునకు వచ్చి తురుష్కుల నెదిరించెను. అప్పుడు శివాజి యాతని కిట్లు పతన్ మాన మంపెను. “వెనుక నీ సైన్యములు మీచేతఁ

జిక్కునప్పుడు వీరిని నాశనము చేయక వదలినందులకు వీరిప్పుడు మరల
 మరల మనలను బాధపెట్టవచ్చినారు. ఇతవయినను వీరివందలను నశింపఁ
 జేయక నాకు ముఖము చూప నక్కరలేదు." యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధ
 ముగా నున్నప్పు డిట్టివార్త వచ్చినందున ప్రతాపరావు రోషద్వేషాంధుఁ
 డయి తగినవ్యూహము నేర్పాటుచేసికొనక, తగిన కాలమును నపేక్షింపక
 యొక్కసారి శత్రుపైన్యముపైఁ బడెను. అట్లవ్యవస్థగా యుద్ధమునకు
 వెడలినందున నాతఁడు ఘోరముగాఁ బోరాడినను రణరంగమునఁ
 దోడిభటులతోఁ దెగవలసిన వాఁడాయెను. పేనాధిపతి తెగినతోడనే ఇతర
 భటులు వారికి బుద్ధి చెప్పిరి. ఇట్లు మరాటాబలములు : తీగి పాటుచుండ
 నక్కడికిఁ గొంతదూరమున నున్న హంసాజిమోహితే యను పంచ
 హజారీ పరదారుఁడు దేవునివలె నడ్డపడి, మరాటాలకు "ఓడకుఁడి ఓడ
 కుఁడి" అని దైర్యమిచ్చి అది వఱకు మరాటాలను దఱుముకొని వచ్చు
 చున్నందునఁ జెదరియున్న తురుష్క పైన్యముపైఁ బడి చెండాడెను. అది
 చూచి పాటిపోషచున్న మరాటావీరులను దిరిగి తురుష్కులతో యుద్ధము
 చేయసాగిరి. అందువలన మరాటాలను దఱుముచువచ్చిన తురుష్కులు
 మరాటాలవేఁ దఱునుఁబడిఁ వ్రారెరి. ఈ యుద్ధము జేసరిగ్రామము నొద్ద
 జరిగెను ఈ యుద్ధవార్త తెలియఁగా బితాపరావు తెగుటకు శివాజి మిగు
 లఁ జింతించి యాతని కటుంబము రక్షించుబారిము తానువహించి యతని
 కొమాతినను దన రెండవ కుమారుఁ డయిన రాజారామునకు వివాహము
 జేసికొనెను. పరాజయమును జయముగా మార్చిన హంసాజిమోహితే
 యను వీరునికి హుదీరావు అను బిరుదునొసంగి మృతిఁజెంచిన ప్రతాప
 రావుయొక్క పర్వనోజిత అనునధికారము వచ్చెను. అటులనే సంతాజి
 ఘోరవదే, డివాజిజాదవ్ అను వీరు లీయుద్ధమునందు మిగుల శౌర్యమును
 చూపిరిగాన వారిని జుట్టాదారు అను నధికారమునుండి యంతకు పైయది
 కారముగు నందారుల వర్గములోఁ జేర్చెను. (౧౬౭౪ ఏప్రిల్ ౨౭)

పండ్రెండవ ప్రకరణము

రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము

ఎవ్వడైనను రాజ్యాభిషేకము జరగదేని “రాజ” పదమున కర్హుడు కానేరడనియు, ఆ విధి జరుగువఱకు నాతఁడొకపాశెగారు లేక జమీందారుతో సమానఁడనియు హిందూధర్మశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయమై యున్నది. పూర్వపు మూర్త్యాభిషిక్తులైన రాజులవలెనే శివాజి రాజ్యమునందు న్యాయవిచారణయు, అష్టప్రదానములును, చతురంగసేనయు, జలస్థల పర్వత దుర్గంబులును మొదలైన యన్ని రాజ్యాంగము లందెను. గోంకొండ విజాపూరువారు తొంగి యప్పనఁబు కెచ్చుచుండిరి దిల్లీశ్వరునితో సాటిదొరవలెఁ బోరుచుండె. తన పేరిట నాతెములును దేశములోఁ జెల్లుచుండె. ఇట్లు రాజలక్షణము లన్నియు నుండి ముఖ్యమైన మూర్త్యాభిషేకము లేకపోవుట యశాస్త్రీయ మనియెంచి, శివాజి యభిషేక పీఠియు, సింహాసనారూఢవిధియు సశాస్త్రీయముగాఁ జేయఁదలచె. ఒక గొప్ప సభ చేసి తన సరదారులందఱును రావించి వారిఁ దనమనోభీష్టము తెలియఁ జెప్పె. వారందఱును నందులకు సంతసించి సమ్మతించిరి. రామదాస స్వాములవారును ననుజ్ఞయిచ్చిరి.

గొప్ప ఏద్యంసులను బండితులను బంపించి రాజ్యాభిషేక విధి యెట్టిదియో యవి చర్చింపఁజొచ్చిరి. ఒకరొక విధముగాను మఱియొకరు మఱియొక విధముగాను జెప్పసాగిరి. హిందూరాజ్యము, సింహాసనము చక్రచక్రమరములు అభిషేకవిధి మొదలైన సంగతులన్నియు విదివఱకే నాగువందల సంస్కరములు పూర్వము లోపించినందున దావి గురించిన శాస్త్రములును లోపించియుండె. అందుచే నప్పటి పండితులకు రాజ్యాభిషేకం బనఁబునఁ నృష్టియయ్యె. అప్పు డప్పటిపండితులు చెప్పఁగా

నా లగువేదములను పట్టాప్రబులను బూర్తిగాఁ జూచిన గాగభట్టను
బ్రాహ్మణుని గఁనుండి వఱికోఁదలు పండితులతోఁ బిలిపించిరి. వారం
దలును నొకసభదేసి శస్త్రోక్తముగా రాజ్యాధిపేకవిధి యంతయు నిర్ణ
యించిరి. అభిషేక ముహూర్తము అనందనామ సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ
త్రయోదశీ గురువారమునాఁ దేర్పఱచిరి (౧౬౭౪ జూన్ ౯)

సిద్ధత యఁకయు నై నపిదప బ్రాహ్మణులకు నొక సంశయము
ఁగెను. మూర్ధాభిషేకము క్షత్రియులకేగని యతరులకు లేదు. శివాజీ
క్షత్రియవంశ సఁజాతిఁడని నిశ్చయముగాఁ దెలిసినఁగాని యభిషేకము
చేయుటకు కీలలేదని వృద్ధగాగా భట్టులవారు స్పష్టముగాఁ నచ్చబెప్పిరి.
అప్పుడు శివాజీ ఉదయపురమునకుఁ జారుఁబంపి యచ్చటివంశవృక్షము
లను దెప్పించి యచ్చటి రాఘవపుత్రులను దానును నొక్కవంశమువార మని
నిర్ణయించి గాగభట్టను మెప్పించెను. ఇట్లే సంశయము తీవిన తరువాత
వఱియొక సఁశయము ఁగెను. శివాజీ కప్పటికి నిర్దణు పుత్రులుగలిగి
నలుబది యేడు సంవత్సరముల పయస్కుఁడెను. బ్రాహ్మణునకుఁ బదు
నాలు సంవత్సరముల వయస్సు క్షత్రియులకు నిరువది నాలుగేడ్ల వయ
సు ఉపనయనము కానియెడల వారు వర్ణవ్రష్టులై వ్రాత్యులనఁ బడు
దురు. అందుచే నుపనయనమున పడినవకు లేని శివాజీ ధర్మశాస్త్రాను
సారము వ్రాత్యుఁ డయ్యెను. వ్రాత్యునకు మూర్ధాభిషేక మెక్కడిది ?
అప్పుడు పండితులు శాస్త్రములను వెదకి శివాజీచేత వ్రాత్యస్తోమ యజ్ఞ
మును చేయించి యాతని వ్రాత్యత్వదోషమును బాపి యాతనికి నలుబది
యేడవ యేట మౌఁజిబంధనము చేసిరి. జ్యేష్ఠ శుద్ధమందు చరితికి నుప
నయన మైన పదిప పట్టినాటి వయసు పదిబంధనవిధి పూర్తియై మఱ్య
యజ్ఞమునకు ప్రారంభమాయెను. ఆ యజ్ఞ మేడు దినముల వయకు జరి
గెను. నిత్యము నేఁబదివేల బ్రాహ్మణులకు నన్నదానము జరుగుచుండెను.

శివాజీయు ఋత్విజులును మాత్రము మృతము, పయస్సు, ఫలములు భక్షించుచు నేడు దినముల వఱకు ప్రతస్తులయి యుండిరి.

శుద్ధత్రయోదశి రోజున శివాజీ మంగళస్నానము లావరించి భవానీ దేవి, తల్లి, కుంగురువు, ఋత్విజులు మొదలయిన వారి కందఱకు నమస్కరించి యనుజ్ఞాతుఁడయి యభిషేకముఁ జేయించుకొనుటకు సుముహూతనమున సింహాసన మెక్కెను. భార్య లిద్దఱును బిటబంధన మాచరించి పట్టమహిషులుగా నభిషిక్త లగుటకు శివాజీ యొద్దకు వచ్చి కూర్చుండిరి. కొమ్మిద్దఱును వచ్చి మఱియొకప్రక్కఁ గూర్చుండిరి. ఎనిమిది దిక్కులను అష్టప్రధానులు నొక్కరు చత్త్రమును, నొక్కరు చామరమును, నొక్కరు సువర్ణ కలశమును, నొక్కరు రౌప్యకలశమును బట్టుకొని సింహాసనమునకుఁ జొట్టు నిలిచియుండిరి. వైదిక బృందమంతయు వేదపాఠవేయుచు మంత్రోదకములను రాజుపైఁ జల్లుచు నిలిచిరి. మంగళ వాద్యములు, భేరి మృదంగములు, నృత్యగానములు, వందిమాగధ జయశబ్దములు, పిరంగిమోతలు మొదలయిన వానితో నలుదిక్కులు మూర్ఛిలై అప్పుడు మూర్ఛాభిషిక్తుఁడయినరాజు తులాపురుష దానముచేసి పదునాఱువేల వరహాలు బ్రాహ్మణులకుఁ బంచిపెట్టెను. గాగాభట్టునకు లక్షరూపాయల దక్షిణ యొసంగె. ఋత్విజున కొక్కొక్కనికి నయిదు వేల రూపాయలు సంభావనగానిచ్చెను. ఇతర విద్వాంసుల వారివారి యోగ్యతానుసారము గౌరవించె. తన మంత్రులకు వితర నేవకులకు నేనుంగులు, గుఱ్ఱములు, వల్లకులు, బంగారు కంటెలు బహుమతిగా నొసంగె. రాజ్యాభిషేక సమయమున శివాజీ తన యష్ట ప్రధానులకు విదివఱకున్న తురుష్క నామములను దీసి సంస్కృత నామములుగా మార్చెను. పూర్వము సర్వోదత్, న్యాయాధీశుఁడు అను పేరుగల అధికారు లిద్దఱుండిరి. వారిని నొక్కొక్కరిగా మార్చెను.

అష్టప్రధానుల వార్షిక వేతనములను వృద్ధిచేసెను.

అధికారి పేరు. అధికారిముయొక్క క్రొత్తగాబెట్టిన వేతనము
పూర్వపు పేరు. బడిన పేరు హోను.

౧	మోరోపంతుపింగళేశేషవా	ముఖ్యప్రధాన్	15000
౨	రామచంద్రపంత్ ముజుందార్	పంత్ ఆమాత్య	12000
౩	అణ్ణాజిదత్తో సురసీస్	పంత్ సచీవు	10000
౪	దత్తాజిపంత్ వాకసీస్	మంత్రి	10000
౫	హంబీరరావుమోహితే సర్నోత్	సేనాపతి	10000
౬	జనార్దనపంత్ డబీర్	సుమంత్	10000
౭	బాళాజిపంత్ న్యాయాధీశుడు	న్యాయాధీశుడు	10000
౮	రఘునాథపంత్ న్యాయశాస్త్రి	పండితరావు	10000

రాజ్యాభిషేక మయినప్పటి నుండియు శివాజీ రాజ్యాభిషేకవశమని తన పేరిట క్రొత్తశకమును ప్రారంభించెను. అన్ని వ్యవహారములందును దన్ను “క్షత్రియ కులావతంస శ్రీ రాజా శివచ్ఛత్రపతి” అని సందోధించవలయునని యాజ్ఞాపించెను.

ఈ రాజ్యాభిషేక మనఁగోత్సవమునకు గోలకొండ నవాబు తన మంత్రులను బంపి ధన కనక వస్తు వాహనంబు లనేకములు శివాజీకి గానుక యిచ్చెను. ఇతర మాండలిక రాజులును, పాళెగారులును, ఇంగ్లీషు, పోర్చుగీజు మొదలయిన పరదేశీయ వర్తకులును ఈ మహోత్సవ సమయమున శివాజీకి ననేక కట్నంబు లిచ్చిరి ఇంగ్లీషువారు శివాజీతో నంది చేయుట కయి వంపిన హెనరీ ఆక్సెడెన్ అను దూత ఈ యుక్సవ సమయమున రాయగడము మీదికి యు దెను. ఇంగ్లీషువారెట్లుశివాజీతో నంది చేయఁ దలఁచిరో యటులనే శివాజీయు ఇంగ్లీషువారితో నంది చేయ నొప్పుకునెను. రాజాపూరు పట్టణము ౧౬౬౧లో శివాజీ దోచి

నప్పుడు ఇంగ్లీషువారి యొద్దనుండి పదివేల హోనుల వెలగల వస్తువులు తీసికొనెను. ఆ ధనము త్రిప్పియిమ్మని ఇంగ్లీషు వారకుగుచుండిరి. మీరు నాకు జింజిరా సాదించుటకు సహాయము చేసిన మీ ధనము మీకిచ్చెదనని చెప్పుచుండెను. అప్పుడింగ్లీషువారు కేవల వర్తకు లయినందున యుద్ధమున చేయనొల్లక మాకు యుద్ధములతోఁ బ్రయోజనము లేదని తప్పించుకొనుచుండిరి. ఇట్లుభయములకును గొన్ని రోజులు సంది విషయక చర్చ జరిగి రాజ్యాభిషేకమునకుఁ గొన్నిరోజుల పూర్వము వారికిట్లు సంది కలిగెను:—

1. రాజాపురములోని ఇంగ్లీషువారి దుకాణములోఁ దీసికొనిన సౌత్తంతయు శివాజీ ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును. రాజాపురము, దాబోల్, కళ్యాణ్, పట్టణములలో వర్తకమున కయి ఇంగ్లీషు వారి దుకాణము లుంచుకొన వచ్చును.

2. శివాజీ రాజ్యములో నిష్టము వచ్చినచోఁ నిష్టము వచ్చిన ధరలకు ఇంగ్లీషువర్తకులు నరకు లమ్ముకొనవచ్చును.

3. ఇంగ్లీషువారు శివాజీకి మాటికి రెండు రూపాయల చొప్పున పన్ను నియ్యవలయును.

4. ఉభయుల వాతెములు భయుల రాజ్యములలోఁ జెల్లవలయును.

. ఇంగ్లీషువారి యొకలు పగిలి రేవునకు వచ్చిన యొకల నందలి నరకులను నపహరించక ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును.

రాజ్యాభిషేకమయిన పదునైదుదినములకు శివాజీ తల్లియైన జిజ్ఞాబాయి పరలోకగత యయ్యెను. కనులారఁ గొమారుని పట్టాభిషేకముఁ జూచి యావీరమాత సంకోచముతో దేహమును ద్యజింపఁచె. ధన్యాత్మ లగు వీరమాతలో నీమె యొక్కక యనుటకు నందే నాములేను.

పదమూడవ ప్రకరణము

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట

మోగలులు మరాటావారితోఁ జేసినసంధికి విరుద్ధముగా శివాజి యొక్క రాజ్యములోని కొన్ని గ్రామములు కొల్లగొట్టినందున మోగలుల తోఁ బోరాడుటకు శివాజికి నందు దొరకెను. ముఖ్య ప్రధానియైన మోరో పంత్వింగిశే మోగలుల రెండు దుర్గములను సాధించెను. శివాజి జన్మ భూమి యయిన శివనెరీ దుర్గము సాధింప యత్నించెను గాని విఫలప్రయత్నముఁడయ్యె. హంబీర్ రావు సూరత్ పట్టణమునొద్ద నున్న కనుమలద్వారా ఉత్తరదేశమునకు వెళ్లి తన గుఱ్ఱపురౌతులను నలుదిక్కులకుఁ బంపి బరహాణపురము వఱకు దేశమును కొల్లగొట్టెను. భడోచ్ పరగణా లోనికిఁ జొరఁబడి అక్కడివారితో నప్పనఁబులుగొనియె. మరాటావారు నర్మదానది దాటి యుత్తర హిందూ దేశమునకు దాడివెడలిన ప్రథమ ప్రసంగ మిదియె. మోగలులు హంబీరావు సైన్యమును తఱుముకొని వచ్చిరి గాని మరాటావారు వారిచేతఁ జిక్కక నర్మదానది దాటి తమ దేశమునకు సంపాదించిన ధనమంతయుఁ గొని పోయిరి. ఇందులకు బదులుగా మోగలులు శివాజియొక్క కల్యాణ ప్రాంతమును గొల్లకొట్టిరి. (౧౬౭౫)

శివాజికిఁ గొంతకాలదేశములో నున్న రెండు రాజ్యములకు నడుమ "పొండ" అను మోగలుల దుర్గమొకటి యుండెను. ఆ దుర్గమును సాధించుట యత్యావశ్యక మైనందున మరాటావారు మూడు సంవత్సరముల వఱకు దానిని సాధింప యత్నించిరి. సూరతు పట్టణములో నున్న ప్రేంచువారి యొద్దనుండి యందు కొఱకు శివాజి కొన్ని ఫిరంగులును మందుగుండును గొనెను గాని ఫిరంగిదెబ్బ లక్ష్యమునకు సూటిగాఁ

సెరివిప్పింపవలసినది. ఇచ్చటి నీళ్ళు మాకును మా పరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెరివిప్పింప వలసినది" అని విన్నవించు కొనెను. అందులకుఁ దగిన పశ్చుత్తరం వియ్యక భౌరంగజేబు ఊరికొత్వా లగు పొలాద్ భానునిఁ బిలిచి "శివాజి దగిన బసకుఁజుట్టును పహారా లుంచి, ఆతఁ డెక్కడికివెళ్ళినను నాతనివెంట మనబంధ్రోతుల నుంచుచు నాతఁ డెక్కడికిని బాటిపోకుండఁ జూచుచుండవలయు"నని యాజ్ఞా పించెను.

ఇట్లు తన్ను కైచుచేసినందునఁ దన్నునౌరంగజేబు ఏవేళ నేమి చేయునో యవి చింతించు నామహాసంకటములో నుండి బయటఁబడు టకు నుపాయంబు యోచించుచుండెను. కొన్ని రోజులయిన తరువాత "మాదేశమునకుఁ బోవుటకు నాకు సెరివిచ్చుటకు వీలు లేదేని మాసెని కుల కై నను సెరివిప్పించునది. ఇక్కడినీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులై యున్నారు" అని శివాజి రామసింగుద్వారా భౌరంగజేబుతో విన్నవించెను. సైన్యము లన్నియు వెడలిపోయిన తరువాత శివాజి యొక్కఁడే తనచేతఁ జిక్కుననిన యాశచే స్వదేశమునకు వెళ్ళుటకు శివాజి సైన్యముల కన్నింటికి భౌరంగజేబు ఆజ్ఞయిచ్చెను. వెంటనే శివాజి సైన్యము లన్నింటిని నింటికిఁ బంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రు లయిన కొలఁదిసేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను. ఇట్లు సైన్యము లన్నింటిని బంపి తాము కొలఁదిమంది యున్నందున నక్కడినుండి యెట్లయినను దప్పించుకొని పోగల ననిన దైర్యము శివాజికిఁ గలిగెను.

చెఱురోనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు శివాజి వన్నిన యుక్తి యత్యద్భుతంబు. అందువలన నతని కల్పనాకౌశలంబును నద్భుత సాహ సంబును వ్యక్త మగును. దిల్లీ పట్టణములో నున్న సామంతరాజుల యొక్కయు సరదారులయొక్కయు గొప్ప రాజకీయోవ్యోగములలోనున్న వారియొక్కయు, స్నేహభావములు శివాజి క్రొత్తగా సంపాదించుకొను చుండెను. వారి యందఱయింటికి ఫలాదులును మిఠాయి మొదలయిన ద్రవ్య ములును బుట్టలలోనింపి బహుమతిగాఁ బంపుచుండెను. ఆ బుట్టలలో

మంత్రియైన రఘునాథ నారాయణునకును నాతనికిని మనస్పూర్ణ కలిగెను. మంత్రి చెప్పిన మంచి యాలోచనలు వినక రాజాతని నవమానపఱచు చున్నందున నవమానమును నహింసలేని బ్రాహ్మణతేజస్సు గల యా మంత్రి రాజుపైఁ బగసాదించ విశ్వయించెను. కాని చుట్టుపట్టున నున్న పాశేగూడల నాశ్రయించి వారిచేఁ దనదొరను భంగపఱపించినది స్వామి ద్రోహముగు నని యెఁగి తనరాజునకు నన్నయైన శివాజీని నాశ్రయించి యాతనిచేఁ దమ్మునికి బుద్ధి చెప్పింపవలయునని విశ్వయించెను. తన వంటి సరదారుఁడు శివాజీవంటి మహారాజును జూడఁబోవునప్పుడు రిక్త హస్తములతో వెళ్ళఁగూడ దని తలఁచి జింజీమొదలైన కొన్ని దుర్గముల నుం యదిపతులతో శివాజీఁ బోరాటగలుగు కారణంబులఁ గొన్నిటిని యోచించుకొని గోలకొండకుఁ బోయె. అప్పుడక్కడ నాంధ్రదేశంబునఁ దమ యుజ్జ్వలకీర్తి శాశ్వతముగా నిలిపినవారును ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి మొదలయిన పరదేశస్థు లప్పనంబులతోఁ దమ్ము నాశ్రయించు నంత యోగ్యత గలవారును ఆశ్వినేయులవలె నెల్లప్పుడును దంటగా నామ ముచ్చరింపఁబడు నద్వితీయామకరణీయులును నన్నదమ్ములును నగు అక్కన్న మాదన్నగార్లు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వహించి యుండిరి.

గోలకొండ నవాబు ౧౭౨౨ లో గతిపఁగా నాతని యల్లుడైన అబూహుసేన్ † అనువాఁడు నవాబయ్యెను. పూర్వవయస్సునం దీతఁడు పత్రపర్తన దప్పినవాఁ డయినను రాజ్యము వచ్చినప్పటినుండియు జిన్నాంతర మె త్తినటుల నజ్ఞుఁడయ్యెను. తనయొద్దనున్న వారి గుణమును పరీక్షించుటయందు నీతఁడు ప్రజ్ఞావిధి యైనందున దుర్మార్గ ప్రవర్తనగల వారిని తొలగించి బుద్ధియఁడు బృహస్పతిఁబోలిన అక్కన్న మాదన్న గార్లకు మంత్రిత్వమిచ్చె. సాధారణముగా నుభయులపేర్లు వాడుకలో

† ఈతనికి "తాన్షిహా" అని నామాంతరము. "తానీషా" అని ఆంధ్ర దేశమున వాడుక.

నన్నును మాదన్నపంతులవారే ముఖ్యప్రధాని యై యుండె. ఆయన మాట “తాపీషా” జవదాఁటఁ దయ్యె.

తంజావూరు నుండి బయలుదేరి గోలకొండకువచ్చి రఘునాథ నారాయణ అను మంత్రిపుంగవుఁడు మాదన్నగారిని చూచి, తన యప్ర తిను పాండిత్యమును అసమాన రాజ్యతంత్రచాతుర్యమును జూపి యాతనిని వశపఱచుకొనియె. శివాజియు గోలకొండ నవాబును గలసి దాడివెడలినఁ గర్ణాట ద్రావిడదేశములోని ంజావూరువారి రాజ్య మంతయు పొందింప వచ్చునని యక్కన్నగారికి నమ్మికపట్టినట్లులఁ జెప్పి యాతనిచేత నవా బునకుఁ జెప్పించె. అందులకు సమ్మతించి నవాబు రఘునాథనారాయణుని తనసభకు రావించి గౌరవించి కర్ణాటముపై శివాజితో దాడివెడలుటకుఁ దన కిష్టమున్నది యని తెలిపెను ఇట్లు రఘునాథనారాయణుఁడు యుద్ధము చేసి రాజ్యము గెలిచెదవు రమ్మనీ శివాజిని పిలుచుటయే గాక గోలకొండ పైస్యముల నీకు సహాయమిచ్చెద నట్లు మనుచు శివాజి యొద్దకు వచ్చెను. అందులచే నాతని యసామాన్య ప్రజ్ఞకు మెచ్చి శివాజి యాతఁడు రాయ గడమునకు రాఁగానే యాతనికిఁ దన యమాత్యుని పని యిచ్చెను.

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడి వెడలుటకుఁ గారణ మెద్దియని వెల్లడిచేయవలయునో యని యాలోచింపఁగా తండ్రి యైన శహాజి యొక్క జాగీ రంతయునాతని ఁవతీయపుత్రుఁడగు వెంకాజి యనుత వించుచున్నఁ డనియు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన శివాజికి నేమియు విచ్చుట లేదనియు నందులకు శివాజి తన సగముభాగము తమ్ముని యొద్దనుండి తీసికొనుటకుఁ దంజావూరుకుఁ బోవుచున్నఁడను మిషపెట్టుకొని దాడికిఁ బయలుదేరివచ్చు ననియు నిర్ణయించిరి.

తాను దూరదేశమునకుఁ బోయినప్పుడు మోగలులు తన రాజ్యము మీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చెద రేమో యని తలఁచి శివాజి మోగలపేనాది పతిని వశపఱచుకొని తాను దిల్లీశ్వరునికి సామంతునిగా మండుదుననియుఁ

గొంత కప్పుము కట్టెద ననియు వర్తమాన మాతవిద్వారా ఔరంగజేబున కంపి మోగలులతోఁ గొంత స్నేహభావము కుదుర్చుకొనెను. జింజిరాకు వదిపతి యైన సిద్ధివాఁడు తన కొంతజ పాంతముకు బాధ కలుగజేయ కుండ నక్కడ నొక గొప్ప సైన్యముంచెను దీర్ఘికిఁ బయన మయినప్పుడు చేసినటుల నిప్పుడును రాజ్యమంతయు ముఖ్యప్రధానియైన మోరోపంతు పింగళేగారి స్వాధీనము చేసెను.

ఇట్లు స్వరాజ్య సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన కట్టుదిట్టములన్నియు నేర్పఱచి ముప్పదివేల యశ్వసైనికులను, నేఁబదివేల కొల్చులములను దీసికొని దాడివెడలెను. తాను పచ్చుచున్న సమాచారము గోలకొండ నవా బయిన తాపీషాకుఁ దెల్పుట కై చారులఁబంపెను. గోలకొండ రాజ్యము లోని ప్రజలకు నేమా తము బాధ కలుగఁజేయఁగూడ దనియు సైనికు లకుఁ గావలసిన వస్తువులన్నియు డబ్బు పెట్టి కొనవలసిన దనియు వాఙ్ఘాపించెను గోలకొండ సమీపమునకు రాఁగానే మాదన్నగారెదురుగా వచ్చి శివాజీని తీసికొనిపోయి నవాబుదర్బనము చేయించిరి. నవాబునకును శివాజీని మైత్రిగలిగి శివాజీ నెంరోజుల వఱకును గోలకొండలోనే యుండెను. దీర్ఘిపతియు పిజాపురు నవాబునుగూడి మనల నిర్దోషము నాశము చేయ యత్నించుచున్నారనియు, మనమిద్దఱమునఖ్యముతో నుండి స్వసం రక్షణము చేసికొనవలయు ననియు శివాజీ నవాబునకుఁ జెప్పఁగా వారికిర్ద ఱకు నిట్లు ఒడంబడికలు జరిగెను. ద్రావిడ కర్ణాటకదేశ యుద్ధమునకై శివాజీ తన పొంతపైన్యమును నవాబుయొక్క ఫిరంగులను దీసికొని పోవలయును. మోగలులు గోలకొండమీఁదికిఁ గాని శివాజీరాజ్యము మీఁదికిఁగాని దండెత్తి వచ్చినయెడల వారిని నవాబు ఎదిరింపవలయును. క్రొత్తగా శివాజీ సంపాదించు రాజ్యములో సగభాగము గోలకొండ నవాబు నకు నియ్యవలయును. వీలయినప్పుడు విజాపురము తురక దివానును దొలఁగించి అక్కన్నగారికి అదివాసిగిరి యప్పింపవలయును. ఇట్లొ డంబడిక రేర్పఱచుకొని శివాజీ కర్ణాట ద్రావిడదేశములపై దండు వెడలెను (౧౬౭౩ మార్చి)

గోలొండ బయలుదేటి కడప కర్నూల్ మొదలయిన ప్రదేశములలో నవ్వునంబులు గొనుచు వివృత్తి సంగమక్షేత్రమున స్నానముచేసి తన పైన్యముల నన్నింటిని జింజిమార్గమున తిన్నతిన్నఁగా బోవుచుండు మని యాజ్ఞాపించి తాను కొలఁది పేవకుల వెంటఁదీసికొని శ్రీశైలము నకుఁబోయి మల్లిఖార్జుని పేవించెను. ఆ రమ్యమైన పర్వతప్రదేశములను జూచి యచ్చటనే జన్మమంతయు నుండి తపస్సు చేసికొనవలయు నని శివాజికిఁ దలంపు గలిగెను. అచ్చటి భవానీదేవికిఁ దనశిరఃకమలము నమర్పించి ముక్తిని జెందవలయు నని నిశ్చయించె నఁట. కాని, శరీరమందు దేవి ప్రవేశించి నీవీవని చేయవలదు. నీవు చేయవలసిన కార్యము లనే కము లున్నవి. నీవు యుద్ధమునకు వెళ్ళుము. అని యాజ్ఞాపించె నఁట. అతఁ డచ్చటనుండి బయలుదేటి చెన్నపట్టణము మీఁదుగా జింజీకిఁబోయి యాదుర్గము సాధించి యచ్చట రామజీనలగె అను నని హవాలుదారుగా నేర్పఱచెను. తరువాత ఆ ప్రాంతములోని దుర్గములు గోటలు, తాణాలు మొదలయిన వన్నియు గెలిచి యచ్చటఁ దన సుబేదారునుంచె. మహారాష్ట్ర ప్రదేశము నందలి దుర్గములను గాపాడుటకుఁ జేసిన వియమముల నిచ్చటి దుర్గముల రక్షణార్థమై యేర్పఱచెను తనదేశములోని జమాబందీ పద్ధతుల ననుసరించియే క్రొత్త రాజ్యములోని భూమి యమరకము గుఱించి కట్టుదిట్టము లేర్పఱచెను.

ద్రావిడదేశములోని తమ రాజ్యము మరాటావారి చేతిలోఁ బడుచున్నదని చూచి విజాపూరువారు గొప్పపైన్యమును శివాజిమీదికిఁ బంపిరి. శివాజి యాపైన్యమును నోడించి పైన్యాధిపతిని ననేక ధనధాన్య వస్తువాహనముతోఁ జెఱఁబఱచెను. శివాజి వెంటనున్న సరహరిబల్లాలుఁ డను నొక పేనాని వేలూరు పట్టణమును ముట్టడించి, సమీపమందున్న రెండు గుట్టలమీఁదికి ఫిరంగుల నెక్కించి అచ్చటనుండి పట్టణము మీఁదికి వచ్చి గోళములఁ జల్లుచుఁ గొన్నిరోజులకుఁ బట్టణంబును సాధించెను.

శివాజి తండ్రియగు శహాజీకి దాసీపుత్రుఁడగు నంజాజి రాఁగా నాతని గౌరవించి యాతనియందుఁ దనతండ్రి గుణంబు లనేకము లున్న

162
VEMANA
NAMP

శివాజీ చరిత్రము

నరాయణ శివాజీ యాతని జింజీకి సభాకారిగా వియమించెను తరువాత శివాజీ తన సాపత్న సోదరుఁడైన వెంకోజికి విట్లు వర్తమాన ముపెను. "మనకుఁగ్రామము గతింబి వదులూఁడు సంవత్సరములు అయినవి. పూర్వార్థిత మైన తంజావూరు మొదలయిన జాగీర్లును నగలు నాచెములను నీవే యనుభవించుచున్నావు. మా నగరాలు మాకియ్య వయితివి. ప్రస్తుతము మే మిటువైపులకు వచ్చియున్నాము గాన మా భాగముమాకియ్యవలసినది. తిరువేదీయొద్ద వచ్చి మమ్మును గరిసికొన వలసినది."

శివాజీ తన రాజ్యములోని నగరభాగము తీసికొనుటకు వచ్చినాఁడని వెంకోజికి విని దీవఱకే తెలిసినందున నాతఁడు యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను గాని యాతనికి సహాయముగా వచ్చెదమనిన పాళేగారులు కొందఱు శివాజీకి లోబడి నుండున వెంకోజి యన్నను జూడఁబోవలసిన వాఁడయ్యెను. వచ్చిన తనతమ్ముని శివాజీ గౌరవించి కొన్నిరోజులు తనయొద్ద నుంచుకొనెను. వెంకోజి పైకి సమ్రభావమును జూపినను భాగమిచ్చుటకు నమ్మతింపఁడయ్యె. తమ్ముని జెఱుఁబెట్టి యర్ధరాజ్యమా తీసికొనవలయునని శివాజీ యోజించెను. కాని తాను పిలువఁగా నమ్మి వచ్చినవానిని మోసపుచ్చఁగూడదని తలఁపు ఆతనిని పోషిచ్చెను. పోయినపిదప నొకదూతను నాతనియొద్దికిఁ బంపి గృహకల్లోలము పెంచి నందున లాభములేదు గాన ధర్మమును స్మరించి పితృధనము యొక్క యతిసాలు మాకిమ్ము ఈచిన్నిజాగీరు నారాజ్యములో నూతన వంతుననులేదు. అయినను పూర్వార్థితమునైన భూమిని బోగొట్టు కొనుట తెలివిమాలినకనము అనఁబడును" అని వార్త పంపెను కాని వెంకోజి యందులకు నమ్మతింపఁడయ్యె. త్రివేదీనుండి శివాజీ వేలూరు మీఁదుగా మహారాజగడము కర్ణాటకగడము అనుదుర్గముల మీఁదికిఁ బోయి వానిని సాధించి కొలార్ బాలాపురము మొదలయిన ప్రాంతములలోని పాళేగారులను పశ్చిమముకొని లెట్టికి వెళ్లెను. వేదోభిష్కర్ అను

బ్రాహ్మణ సరదారుఁ డచ్చటిదుర్గమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఈతఁడు మిక్కిలి తెలివితేటలుగలవాఁడు. శివాజి తండ్రీయగు శహాజీదీ వీ సరదారుఁ డిచ్చట విలుపఁబడియె. అతఁడు శివాజికి శఁబురాగా నాతని వధికార మాతపితే యుంపఁబడియె. అతని పద్దతుకుమారులకు శివాజి తనయొద్ద నుద్యోగముల పఱచె ఇట్లు శివాజితనతండ్రీయైన శహాజీదీ సంపాదించిపఁబడిన జాగీరులొని కొలార్ బనీసకోట, దెంగుళూరు, బాలాజ్వరము పేర, మొదలయినప్రాంతములను గెలిచి విజాపూరువారి రాజ్యములోనప్పనంబులగైకొనుచుఁ గరభారమియ్యవి గ్రామములను గాల్పఁదేల్పదొడఁగె (౧౬౭౭ డిశంబరు)

శివాజీ యటుకర్ణాటదేశమునకు వెళ్ళినఁడని చూచియిదియె సమయమని యెంచి మోగలులును విజాపూరువారును గూడి గోలకొండ మీఁదికి దండువెడలిరి. ముంది ట్లగునని దీర్ఘలోచనములనఁ గనుగొనినవాఁ డగుటచే మాదన్నగారిదివఱకే శత్రువులను నెడిరించుటకు సిద్దముగా నుండిరి. అందుచే శత్రువులకు వస్తుసామగ్రిదొరకకుండఁ జేసి యెన్నియోబాధలు పెట్టి శత్రువులను బాణఁగొట్టిరి.

విజాపూరపైన్యములోని కొందఱు పైనికులకు ముట్టవలసిన జీతము ముట్టినందున వాండు అలిగి మోరోపంత పింగళేయొద్దకువచ్చి మరాటావారిపైన్యములో జీతమున కుండిరి.

గోలకొండమీఁదికి మోగలులుదండె తివచ్చినా రన్న వృత్తాంతము విని శివాజి బ్రావిడదేశమునుండి బయలుదేరి పశ్చిముఁదె. క్రొత్తగా సంపాదించిన జింజీరాజ్య మంతయుఁ దనతమ్ముఁడయిన సంతాజి (శహాజి దాసీపుత్రుఁడు) కిని యునాథ నారాయణునికిని నప్పవెప్పి వారికి సహాయముగా గొప్ప పైన్యముతో హంబీరరావును బ్రాంత మంతయు శాంతి పొందువఱకు విచ్చి పిగిలిన పైన్యములతోఁ దాను స్వదేశమునకు రాఁ జొచ్చెను. బల్లారిలో మఁదా ఈదేసాఈదో అను దేశములి శివాజితో

ఘోరముగాఁ బోరాడి యరువదియేడు దినములవఱకును దుర్గములోనికి
 మరాటావారిని రానియ్యఁడయ్యెఁ; తుదకు మరాటావారు దుర్గమును పాధిం
 చిరి. తరువాత కోసల్ బహదుర్ వెండా అను పట్టణముల గెలిచిరి. ఈ
 ప్రాంతముల కన్నిటికిని జనార్దనసంత్ అనువానిని నధిపునిగా నేర్పఱచి
 శివాజీ తురగళ పట్టణములో విడిసియుఁడఁగా గర్జాటక ద్రవిడదేశముల
 లోని తన సైన్యాధిపతులతోఁ దనదమ్ముఁడైన వెంకోజి యుద్ధముచేసి
 పరాజితుఁ డయ్యె ననినవార్త శివాజీకిఁ దెలిసె. అప్పు డాతఁడు తన
 తమ్మున కిట్లు వార్తపంపెను. “మీరు మాకు పితృధనములోని పాలియ్య
 నందున మీ రాజ్యములోని కొంత భాగము మేము గెలువవలసివచ్చెను.
 మీరుమాసైనికులతోఁ బోరాడితిరి గనుక మా సైనికులును మీతోఁ
 బోరాడివలసిన వారైరి. మీరు దుష్టులమాటలు విని సన్మార్గమును వదిలి
 దుర్మార్గమునఁ బోవుట మంచిదికాదు మీకును మాకును జరగిన యుద్ధ
 ములోఁ బడిన తురకలను గుఱించి నాకేమియుఁ జింతలేదు. కాని
 ప్రాతాపజీరాజా భీమాజీరాజా శివాజీసంత్ డబీర్ మొదలయిన మా భూర
 మరాటావీరులు పడినందులకు మేమెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాము. ఇట్లు
 చేయక మీరు మేము కలసి మెలసియుండిననుభయులకు క్షేమమే. మేము
 చెప్పినటుల మీరు విని గర్జాటకములోని రాజ్యమంతయు మాకిచ్చివేసిన
 యెడల మరల వింతరాజ్యము మీకు పన్నాకా యొద్ద నివ్వగలవారము. మీ
 కిష్టమున్న యెడలఁ గుతుపుకాహి (గోలకొండ) రాజ్యములో మూడు
 లక్షల హోనుల రాజ్యమిప్పింపఁగలము?” ఈ వార్త యందిన తరువాత
 వెంకోజి తెలివితెచ్చుకొని తా నవరాధము చేసినను ననుర్తుఁ డయ్యును
 దనయన్న తన్ను నన్యాయముచేయక కొంతరాజ్య మిచ్చెద నని యను
 చున్నందులకు సంతసించి, సందిచేసికొనుట కిదియే మంచిసమయమని
 తలఁచి రఘునాథనారాయణుని ద్వారా తంజావూరును శహాజి జాగీరును
 దనస్వాధీనములోనే యుండునట్లును దాను బ్రతిసంవత్సరము శివాజీకిజాగీ

రులో వచ్చు నాదాయములో సగమిచ్చినట్లును శహజీనంపాదించిన చర
రూపకముయిన యా స్త్రీయంతయు నబయులు పండుకొను నట్లును నొప్పు
కొని శివాజీతో సంధిచేకొనెను.

విజాపూరు సైన్యము శివాజీరాజ్యములోని భాగమైన పన్నాళాప్రాంత
ము నికిఁ జొచ్చి గ్రామములను గొల్లఁగొట్టెను. ఈవాతన్ స్యదేశము
నకుఁ దిరిగివచ్చుచున్న శివాజీకిఁ దెలియఁగా నాతఁడు నిరోధింపఁజేసెను.
అను నాతనికి సైన్యమిచ్చి శత్రువుల మీఁదికిఁ బంపెను. వాఁడు శత్రు
వుల నోడించి వారు దోచుకొని పోవుచున్న ధన మంతయుఁ దెచ్చి
శివాజీకి పంపించెను. శివాజీ యాధనమెవ్వరిది యైనది గనఁగొని
యెవ్వరిదనము వారికి విప్పించి తన వ్యాయప్రియత్వమును వెల్లడి పఱ
చెను.

బల్లారి ప్రాంతమునకు జనార్దనపంత్ అను వానిని వధికారిగా
వేర్పఱచినట్లు వెనుక వ్రాసియున్నాము. ఆ జనార్దనపంతులు మీఁదికి
విజాపూరసరదారు లిద్దఱు దండెత్తివచ్చుచు గ్నానని శివాజీకిఁ దెలిసినందున
దనపేనలోఁ గొంతభాగము జనార్దనుని సాయమునకుఁ బంపెను. మిగిలిన
సైన్యములతోఁ దాను బయలుదేరిన పదునెనిమిదినెలలకుఁ దిరిగి రాయ
గడము చేరెను. అటు జనార్దనపంతును హఁదీరరావును గూడి విజాపూరు
పరదారుల గీటడంచి వారిని జెఱఁబట్టిరి. మరాటావారికి నైదుమార్ల
గుఱ్ఱంబులు నైదు ఏనుగులను దొలకె. తరువాత జనార్దనపంతు చుట్టు
వట్టున నున్న పాళేగారుల నందఱును గెలిచి శివాజీ సామంతుల మని
వారిచే నొప్పించెను. మరాటావారిని నెదిరించు శక్తిలేక విజాపూరువా
రూరకుండిరి.

శివాజీ దక్షిణదిగ్విజయము చేసి రాఁగానే మాదన్నగారు రాయ
గడమునకుఁ జారులద్వారా వస్త్రభూషణ రత్నమాణిక్యదులు కానుక
లంపిరి.

తాను క్రొత్తగా సంపాదించురాజ్యములో సగపాలు గోలకొండ నవాబున కిచ్చెన నని శివాజీసందిదేయు నన్నదొప్పుకొనె నని చతువరు లకు జ్ఞాపక ముండవచ్చును. శివాజీ కర్ణాటదేశములో సంపాదించిన క్రొత్తరాజ్యములోని యర్థభాగము ఆ సంది ననుసరించి గోలకొండనవాబు నకు విచ్చినటులఁ గానరాదు. ఇందులకుఁ గారణమేమో తెలియదు. మఱి యే విధముననో నవాబును మాదన్నగారిని సమాధానపఱిచి యుండును. అట్లు సమాధానపఱుపనియెడల నవాబును మాదన్నగారును శివాజీతో నాతని మరణమువఱకును సఖ్యముతో నుండుట సంభవింపదు. ఈ సంగతి యాలోచింపక యింగ్లీషు చరిత్రకారులు శివాజీ నవాబును నన్యాయముగా మోసివచ్చెనని వ్రాసియన్నారు. కాని వారివ్రాత లెంత మాత్రము నమ్మఁదగినవి కావు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

అ సమయము

ఓరంగజేబు విజాపురమువారితో మైత్రి చేసిచేసి తుదకు వారి రాజ్యమును నవహరింపవలయు ననిన దుర్బుద్ధి కలవడై శత్రుభావమును వహించి దిలేర్ ఖానుడను సైన్యధిపతిని విజాపురము మీదికిఁ బంపెను. విజాపురరాజ్యమునకు మంత్రియైన మసావుద్ ఖానునకు ఈ వృత్తాంతము తెలిసినందున నేమియుఁ జేయుటకుఁ దోషక యాతఁడు శివాజియొద్దకు దూతను బంపి సహాయము పేడెను. అందులకు శివాజి ఇట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. “మేము మోగలులతో ప్రత్యేకముగాఁ బోరాడిగాని లేక వారిరాజ్యముతో గ్రామాదులను కొల్లకొట్టిగాని వారు మీతో యుద్ధముచేయుట మాని తిరిగి వచ్చునటులఁ జేసి మీకు సహాయము చేయుదుము. మీరు భయపడవలదు.”

వెంటనే శివాజి పన్నాళా యొద్ద గొప్ప సైన్యమును గూర్చుకొని విజాపురమునకుఁ బయలుదేరెను. గాని కొంత దూరము పోయిన తరువాత మోగలుల ప్రచండ సైన్యముతోఁడన చిన్నిసైన్యము నిలిచి పోరాడిఁ జాలదని తలచి దొంతకబాద్ చాతీనా మొదలయిన గ్రామాదులను దోచుకొనఁ బోయిన మోగలులు విజాపూరు ముట్టడి విడిచి స్వరాజ్య రక్షణార్థమై వచ్చెద రని యెంచి శివాజి యటు తిరిగెను. భీమావది దాటి గోదావరినదిపటకు మోగలులరాజ్య మంతయుఁ గొల్లగొట్టసాగెను. ఈ వాతన్ మోగలుల పేనాధిపతి యగు దిలేరుఖానునకుఁ దెలిసినను వాతఁడు విజాపూర్ ముట్టడి విడిచి రాడయ్యె. అందుపై శివాజి గోదావరినది దాటి జార్ నాకుఁబోయి యాపట్టణసమీపమందున్న ఓరంగజాద్ లో బాదుషా కొమారుఁ డయిన మో ఆజిం ఉన్నప్పటికి భయము

లేక యా పట్టణమును మూడుదినములవఱకును దోచుకొనెను. పట్టణములోని ధనము గల స్థలము లన్నియుఁ ద్రవ్వించి యపార పంపత్తివి పడసెను. ఆ ధనమఁగియుఁ దీసికొని పోవుచుండగాఁ మొలజిం పది వేల సైన్యమును మరాటావారిమీఁదికిఁ బెను. సంగిమనెర్వద్ద నుభయ సైన్యములకు మోరయద్దంబు జరిగె. సంకాజి మోరపదె అను సేనాని తొందరపడి మోగలుల మీఁదికి నకాలముననె పోయినందున పరాజితుడై వెనకకు రావలసిన వాడాయెను. తన సైన్యములు వెనుకకు పచ్చుట చూచి శివాజి “యోధకుఁడీడకుఁడీ” అని పలుకుచు తనయొద్దనున్న సైనికులను వెంటఁ దీసికొని వెనుక నుండి ముందువచ్చి మోలజిం పచ్చుచున్న కిషుమయొక్క ద్వారము నొద్ద గొప్ప సైన్యముతో వేచి యుండెను. శత్రుసైన్య మెచ్చుటఁ జూచినను చిన్న చిన్న గుంపులు గుంపులు కూడి యధికము గాఁ జొచ్చెను. ఇతఁ శత్రువుల చేతినుండి తప్పించుకొనుట యెటులనని శివాజి విచారించుచుండఁగా నా పర్వత ప్రదేశములు బాగుగ నెరింగిన యొక మార్గదర్శి మరాటా సైన్యమును మాటు త్రోవం దీసికొనిపోయి శత్రువులకుఁ దెలియకుండ పటాయను దుర్గమునకుఁ జేర్చెను. చేతఁ జిక్కిన పులి దప్పించుకొనిపోయెనుగదా యని హతాశులై మోగలులు బొరంగబాదుకు మరలి పోయిరి. అంత శివాజి మోరోవంతు పేషవాను బిలిపించి పటానమీఁమున నున్న యితర దుర్గములను సాదింపుమని చెప్పఁగా నాతఁడు విరువదియాలు క్రొత్తదుర్గములను సంపాదించెను.

శివాజి పటా దుర్గముమీఁద నుండఁగా విజాపూర్ మంత్రియగు మసాఉద్దఖానుని యొద్ది నుండి ఇట్లు వతన్ మానము పచ్చెను. “మా పట్టణ మీఁకను దిలేర్ఖానుఁడు ముట్టడించి యున్నాఁడు. పతము వేసి కొని ముట్టడి లేపఁడయ్యె. ఇప్పుడు మీ రన్యవిచారము చేయక వచ్చి మమ్మఁ గపాడవలయును” ఈ వార్తయందినతోడనే శివాజి విజాపూరమునకు బయలుదేఱెను. కాని త్రోవలో నాతనికిఁ దనకుమారుడైన సంభాజి పాఱిపోయి మోగలుల సైన్యములోనికి వెళ్ళి దిలేర్ఖానుని

నాశ్రయించి యున్నాడనిన దుఃఖవాతన్ తెలిసినందున నాతఁడు పైన్య
మిచ్చి హంబీరరావును విజారపుమునకు బంపి తాను పన్నాకాదుర్గమునకుఁ
బోయెను.

శివాజికి నిద్దఱుభార్యఁవలన నిద్దఱు పుత్రులుపుట్టిరి. పెద్దభార్య
యగు సయీబాయివలన సంభాజి; చిన్నభార్యయగుసోయెరాబాయి వలన
రాజారాము, వీరిద్దఱు తాను స్థాపించిన మహారాష్ట్రరాజ్యమునుగాపాడి
గోబ్రాహ్మణసంరక్షణముచేసి హిందూమతమును స్థాపింపవలయు ననిన
యిచ్చగలవాడై శివాజి తనకుమారులకు సద్విద్యగలవ యత్నించెను.
వ్రాతయుఁ జరుపును, మల్లపిద్యయు నశ్వారోహణంబును, బాణ
సంధానప్రకారంబును శస్త్రయుద్ధంబును వారికి నేర్పెను. ఉత్తమవృద్ధ
పేవకులయొక్కయు, శ్రేష్ఠపండితులయొక్కయు సహవాసముతో వారిని
నుంచెను. సజ్జనసహవాసమే చేయవలయును. నీచులను దుష్టులను దుర్వ్య
సనము గలవారిని నొద్దఁజేరనియ్యఁ గూడదు వాండ్రవలనఁ గులమును
రాజ్యంబును నాశముఁ జెందునని బోధించుచు రావణ దుర్యోధనాది
కుల కథలను గుమారులకుఁ జెప్పు చుండెను. వారికి వ్యవహారము
తెలియవలయు నని వారినిఁ దనవెంటఁ జేరోంగమునకుఁ దీసికొనిపోవు
చుండెను. కాని ఈపరిశ్రమయంతయు పెద్దకుమారుడైన సంభాజియందు
విరర్థకం బయ్యె. ఈ రాజపుత్రుఁడు పుట్టినప్పటినుండియు క్రూరుఁడు
మూర్ఖుఁడును నయియుండె. ఈతఁడు రెండుసంవత్సరములవయస్సుగల
వాడై యున్నప్పుడీతనితల్లి ౧౬౫౯ లో మృతి జెందినందునఁ జిన్న
నాటినుండియు నొకరియాజ్ఞలో నుండక తుదకుఁదండ్రునిగూడ నతిశ్ర
మింపఁ జొచ్చె ఒకనాఁడు రాజభవనమందు పేరంటమునకు ననేకప్రీతి
రాగా సంభాజి యొక బ్రాహ్మణవనితను బలాత్కారముగా స్పృశించెను.
బ్రాహ్మణులను దేవతల వలెను, పరశ్రీని తల్లివలెను జూచునట్టి శివాజికి
ఈ వార్త తెలియఁగా నాతడు మిక్కిలి కోపగించి “పూర్వజన్మముననేమి
పాపము చేసినందుననో యిట్టిపుత్రుఁడు గలిగెను; పుత్రుడైననేమి
కఠినముగా శిక్షించెద”నని పలికెను.

తండ్రి తన్నుఁ గఠినముగా శిక్షించు ననియెంచి సంభాజి - 'ందఱు
 పేవకులను వెంటఁ దీసికొని మోగలుల సైన్యాదిపతియైన దిలేరుఖానుని
 యొద్దకు వెడలిపోయెను. తమశత్రువైన శివాజీయొక్క కుమారుఁడు
 తండ్రితోఁ బోరాడి తనయొద్దకు వచ్చినందులకు దిలేరుఖాన్ సంతసించి
 సంభాజిని గౌరవించి యాతనికి గొప్పవెతన మేర్పఱచి తనయొద్ద నుంచు
 కొనెను. సంభాజిని మరాటావారికి రాజుగా నేర్పఱచి మరాటా వారిలో
 వారికి సంతఃకలహములు కలుగునట్లుఁ జేసి శివాజీ నోడింపవలయు
 నని యా దిలేరుఖాను తలచి సంభాజికి మరాటావారి రాజుని పేరుఁబెట్టి
 కొంతసైన్యమిచ్చి సంభాజిని మరాటావారిదుర్గమగు భూపాలగడము
 గెల్పుటకుఁబంపి యీ వార్త ఔరంగజేబునకుఁ దెలిపెను. సంభాజి
 భూపాలగడమును ముట్టడించి యుద్ధము చేయసాగెను. పోరాటకువచ్చిన
 సంభాజి తమరాజునకుఁ బెద్దకొడుకై నంచున నాతనితోఁ బోరాడియాకవి
 నొప్పించిన శివాజీకి నేమి కోపము వచ్చునోయని తలచి దుర్గముమీది
 వారు దుర్గమును విడిచివెళ్ళిరి రెండవదినము సంభాజి దుర్గముమీదికి
 నెక్కి యక్కడ నున్న కొలఁదిజనంబులఁబట్టి కొందఱాళ్ళును గొందఱు
 చేతులును నఱకించెను. అట్లు దుర్గము స్వాధీన మైన తరువాతఁగూడఁదన
 క్రూరత్వమునుజూపి సంభాజి దిలేరుఖానుని యొద్దకుఁ బోయెను. అటు
 శివాజి పన్నాళాగడము చేరి యొకదూతను దన పుత్రునియొద్దకుఁబంపి
 టుట్లు చెప్పించెను. నేను జన్మమంతయుఁ గష్టపడి సంవాదించిన
 రాజ్యమంతయు మీ కొఱకుఁ గాక మఱి యెవరికొఱకు? మాకు దిన
 దినము వార్ధక్యము వచ్చుచున్నది. ఈ రాజ్య మంతయుఁ బాలించు
 భారము మీది. అటులఁ జేయక శత్రువులలోఁ గలిసి మనరాజ్యము
 శత్రువుల కియ్యవచ్చునా? మోగలులను విడిచివచ్చినయెడల మీ బిడ్డ
 విమితము మీ రడిగిన తాలాకా యియ్యగలము."

అటు విజాపురమువారికి నహాయముచేయుటకు హుసీర గావు వెళ్లు
 చుండఁగా నాతనిని మోగలుసరదారుఁ డగు రజను సత్తాన్ తొమ్మిదివల
 గుఱపురొతులతో నెదిరించెను మరాటా వారిచేఁ బరాభూతులై మోగ

బుద్ధులకుఁ బాఠము. అంత హంబీరరావు దిలేర్భానుని
పైన్యముంకు నెచ్చటనుండియు నస్తుసామగ్రి వేంకుండఁ జేపెను.
అందుచే మోగలుల శిబిముగ్ధ రూపముకి నరపేరు ధన్య మెనను
వారకకపోయెను. గుఱ్ఱములు ఏనుగులు మేతలేక చావఁజొచ్చెను.
అయినను దిలేర్భానుఁడు ముట్టకిలేవఁడయ్యె. తుదకు ధన్యపుగింజ
యొకటియు లేవనితెలిసి దిలేర్భానుఁడు ముట్టకిలేపి దేశము దోచుకొను
టకుఁ గర్ణాటమునకు వెళ్లెను. కాని కర్ణాటకములో శివాజి యుచివచ్చిన
జనార్దన్, తు దిలేర్భానుని పరాభవముగా నాతఁడు తన సేవానస్థలము
నకుఁ బోవలసినవాడాయెను. (౧౬౭౯)

మరాఠావారికి దక్షిణమున నెక్కడఁజూచిన నక్కడ జయము
కలిగినటుల మత్తమునను గలిగెను. భూదేశములో మారోపంతు
పేష్వా అనేకమర్గములను సాధించెను.

తండ్రిచేఁ బంపఁబడిన చారుఁడుచెప్పిన మాటలవలన బుద్ధితెచ్చు
కొని సంభాజి మోగలుల శిబిముననుండి గుప్తముగా వెడలి తండ్రి
యొద్దకు వచ్చెను. వచ్చిన కుమారునకు శివాజి యెన్నియో బుద్ధులుచెప్పి
యాకని నెక్కడికిఁ బోవయ్యకుండ పన్నాళామర్గముపై భద్రముగా నునిచి
తాను హయగడమునకు వెళ్లెను. (౧౬౭౯)

మోగలులు విజాపూరమును ముట్టకించిపప్పుడు శివాజివేసిన నహ
య్యమునకై మసాద్భాన్ శివాజికికోసం ప్రాంతమును బల్లారప్రాంత
మును విచ్చివేసెను. ఇతఁడు ద్రవిడదేశములోని తంజావూరు ప్రాంత
మునకును శివాజి సంపాదించిన జాగీరులకును న్యాయము శివాజికి
నిచ్చెను. శివాజికిని విజాపూరమువారికిని నప్పుడు గొప్పయ్యము జరిగి
శివాజి విజాపూరమునకు వెళ్ళి నప్పుడు మసాద్భాన్ స్వయముగా
నెదురువచ్చి యుతియు గొర్రుచెను. (౧౬౮౦)

తంజావూరు ప్రాంతముయొక్క న్యాయము శివాజికిఁ గలిగి
నందున నాతనికిమ్ముఁ దగు తంజావూరురా జును వెంకోజి శివాజికి

సామంతుఁడయ్యెను. ఇట్లుగుట వెంకోజికి నిష్ఠము కావందున నాతనికి హృద్రోగము గలిగెను ఇదియుఁ గాక శివాజిని వెంకోజీ మీఁదికిఁ దీసికొని వచ్చిన రఘునాథనారాయణుఁడు శివాజీచే నచ్చట నధికారిగా నియమింపఁ బడినందున నాతనికి వెంకోజీకిని నెప్పుడును నేదియో కలహము కలుగుచుండె. ఈ కలహము శివాజియొద్దకుఁబోఁగా నాతనికి రఘునాథ నారాయణునిమాటలే విజయని తోఁచుచుండె, అందుచే వెంకోజికి తాను పేరికి రాజునని తోఁచి యౌదాసీన్యము గలిగెను. ఆతఁడు రాజ్యకార్యములను జూరక ఉదాసీనవృత్తి గలవాఁడై యుండె. ఈ వార్త తెలిసి శివాజి తనతమ్ముడికి బోధప్రదంబయిన యాక్రిందియు త్తరంబుఁ బంపె.—

“వ్రాయుటకు గారణ మేమనఁగా బహుకాలమునుండి మీ యొద్ద నుండి యుత్తరము వచ్చినదికాదు. అందుచే మా కెంతయుఁ జింతగా నున్నది. రఘునాథసంతువ్రాసిన యుత్తరమువలన మీ రౌదాసీన్యవృత్తిని వహించినట్లు తెలిసినది. మీ కే పదార్థమును గుఱించి యచ్చలేఁట, శరీరనఁరక్షణము చేసికొనఁట; మీ సైన్యమును మారకకూర్పుండఁబెట్టి నాఁట; మీరు రాజ్యకార్యము లేమియుఁ జూచుట లేదఁట; బయరాగి వేషము ధరించి యే పుణ్యక్షేత్రమందైనఁ గాలక్షేపముచేయవలయు నని తలంచుచున్నారఁట. ఈ వాతన్ విన్నవృత్తినుండి మా కేమియుఁ బోఁచుటలేదు. మనతండ్రియైన శహాజీ రాజుగారి యువాహరణము మీ కనుఁబెడుట నుండఁగా మీరిట్లుచేయుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. ఎన్ని సంకటములు వచ్చినను దైర్యము వదిలక పరాక్రమము చూపి వారలందరికిఁ తిన్ వి సంపాదించినారు. ఈ సంగతులు మీకుఁ దెలిసినవే. మేము వెఱుగఁ జెప్పినక్కఱలేదు. తండ్రిగారి సహవాసము మీకు నధికముగా లభించినందున వారిబుద్ధివైభవము మీరు పలుమాఱు చూచి యున్నారు. మే మెన్నియో సంకటములు గడచి యీ హిందూరాజ్యమును స్థాపించినవంగతి మీకుఁ దెలిసినదే. ఇన్నివంగతులు మీ కనుకూలముగ నుండఁగా సంసారమును ద్యజించి సన్న్యాసి యగుటయు మంత్రులకే రాజ్యమంతయు నప్పగించి ధన మంతయు వారి నవహరింప విచ్చుటయు రాజ్యమును శరీరమును గృహింపఁజేయుటయు మీవంటి సుజ్ఞానకుడగునా?

ఇదెట్టితెలివి? మేము మీకుఁ దండ్రీకిమాణుగానుండి మీ సంరక్షణఁజేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము. మావలన మీకుఁ గీడు కలుగు నని యెంత మాత్రము శంకింపరాదు. ఇఁక మీ రొదాసీన్యమును బరిత్యజింపుఁడు. దైరాగి వేషము ధరింపవలదు. సాసారింకకృత్యములను జరుపుచునానందముగాఁ గలజేషము జేయవలయును. పండగలు మొదలయిన షహౌత్పవము లన్నియు బూర్వమువలెనే జరుపవలయును. రాజ్యకార్యములను స్వయంగాఁ జూచుచు సైన్యములను యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుంచి మంత్ర మొదలయిన యిందఱు సరదారులవలన వారివారి పనులను జేయించుచుండవలయును. తండ్రీగారివలెఁ బ్రతిష్ఠ సంపాదించవలయును. మీ కీతన్ వివి మే మేతయు సంతసింపఁ గలవారము రఘునాథుఁడు మీకు సమీపమునందే యున్నారు. వారు మీకుఁ గ్రొత్తవారు కాదు. మీకు తోఁపినప్పుడు వారు ముంచివలహా చెప్పఁగలరు. నన్ను జూచి నటుల వారిని జూడవలయును. ఇంతకు మీకుఁ జెప్పవలసినది యేమనగా సోమరితనమును విడిచి సైన్యమువలనఁ దగినవనులఁ గొనవలయును. ఇది పరాక్రమములు చూపవలసిన పరిస్థితి. ముసలితనమున పన్నాసికపచ్చును కన దైర్యము నవలంబించి నడిముగట్టి పరాక్రమముచూపి మాకు సంతోషముకలుగజేయుఁడి. సుజ్ఞుల కధికము వ్రాయనక్కఱలేదు.”

పై యుత్తరము వ్రాసినకొన్ని రోజులకు రాయగడము మీద మండఁగా శివాజీక జోఁకటిమీద గద్దెపట్టి విగుల బాధగలుగఁజేసెను. ఏడు దినములవఱకు జ్వరము విడిచినదికాదు. అప్పుడు తాను బ్రదుకనని తోచి శివాజీ తన మంత్రుల నందఱును బిలిచి యొద్దఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని యట్లు ముచ్చటించెను.

“మేము శ్రీ భవానీకృపచేత హిందూ సామాజ్యమును స్థాపింపఁ గలిగితిమి. యవనులవలన గోబ్రాహ్మణులకుఁ గలుగు బాధను దొలగించితిమి. ఇన్నిరోజులు శ్రీ భవాని మాపేవ నంగీకరించెను. ఇఁక నాకు నాయుర్మూర్త పూర్తియైనది. మామనస్సులోని కోరిక లన్నియుఁ బూర్తియైనవి గాని యొక చింతమాత్రము తీగివదికాదు. మేము పోయిన

తరువాత మా రాజ్య మెవ్వరు రక్షింపగలరు? పెద్దకుమారుడు దుష్టుడు, రెండవకుమారుడు చిన్నవాడు. మేము పోయినతరువాత విజాపురము జేరి మొదలయిన నవాబులు తల లెత్తగలరు. బెరంగజేలు దక్షిణము నందలి రాజులను లన్నియు గెలుచుటకు యత్నించును. అయినను ముందు జరిగిన బోవనంగతుల కిప్పుడు చింతించిన నేమి ఫలము? ఇన్నరోజులు రక్షించినవానియే యింకముందు రక్షింపగలదు. మీ రందఱు నేకభావముతో నుండి స్వరాజ్యమును స్వమతమును రక్షింపఁడి. శ్రీభవాని మీకు జయము గలగఁజేయును. ఇట్లు చెప్పి పరాక్రమతేజో రాళియగు శివభాద్రాదేవియు ఆంధ్రము అయిన ఏప్రిల్ (1680), తేదీవి రెండు జాముల క సమించెను.

పృథ్వీతలముందు జన్మించి పతిభావరాక్రమశాలు లని పేరొంది కీర్తిశేషులైన మహావీరులలో శివాజీయొక్కఁడని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అత్యంత హీనదశయం దుండిన మావశేషము మరాటావారికి శౌర్యధైర్యములఁ బట్టించి వారి సాహాయ్యమున నుహరాష్ట్రరాజ్యములను క్రొత్తరాజ్యములు నిర్మించె. ఇటు విజాపుర స్థలంకొండ నెవ్వరు లాను లాటు దిల్లీశ్వరుండైన బెరంగజేలును (దియ్యులవలె) నదివలకున్న హిందూరాజ్యములనే మ్రింగవలయు నని యత్నించుచుండ వారిని ముసరి నడుమనే క్రొత్తరాజ్యము నిర్మించె. తన సైన్యము లోడిపాటుగాఁ జూచి తాను స్వయముగా ముందువచ్చి పాతెడు వారికి ధైర్య మిచ్చి యవజయమును జయముగా మార్చె. తన బలమును నెదుటిబలములజూచి తగరీతిగా మెలంగుటయందు తీసిది యిదివిం కొనియె. ఎంత గొప్పయావద వచ్చినను సైన్యపథక దానినిమించినయుక్తిని విచారించితప్పించుకొనియె. దశము నడుపుట యందును వ్యూహము వస్తుటయందును శత్రువులను మోసపుచ్చుట యందును జయ ప్రాప్తింపినప్పుడు శత్రువులను దణుముటయందును బరాభవము కలిగినప్పుడు తన సైన్యమునకు నరికనష్టము లేకుండఁజేరి గించి తిసికొనిపోవుటయందును నసమానప్రజ్ఞ కలవాడని ఖ్యాతివకపై, అట్టి శివాజీ యద్వితీయశూరఁత్వం బనుటకు సరియంటు లేదు.

శివాజియొక్క మరణవార్త వివరగానే యాతని జన్మ శత్రువైన బెరంగజే బిట్టనియే నటించి "శివాజి గొప్పసేనా నాయకుఁ డనుటకు పందేహములేదు. మేము దక్షిణములో రాజ్యము లన్నియు ముంచు చుండఁగా నాతం దొక్కఁడైమాత్ర మసామాన్యసాహసంబుఁ జూపి క్రొత్తరాజ్యంబును స్థాపించెను. నేటికిఁ బందొమ్మిది సంవత్సరముల మంది మాపైన్యము లాతనికిఁ బోరాడుచుండినను నాతనిరాజ్యము దినదిన మభివృద్ధిమే యగుచుచున్నది."

ఆలెగ్జాండరు, సీజరు, నెపోలియన్ మొదలైన సేనానాయకుల కంటె శివాజి యధికుఁ డని చెప్పుటకు పందేహములేదు. ఆలెగ్జాండరు మొదలయినవారు శివాజికంటె వదికన్నెన్యములను నడపిరి. అధికప్రదేశ ములను జయించిరి. కాని వాంఛిసేనానాయకత్వము వహించుటకు దేశములను జయించుటకుఁ గావ సిన సాధనము లన్నియు సిద్ధముగా నమర్చియుండెను. శివాజియొ క్రొత్తగా నన్ని సాధనములను సమకూర్చు కొని యుద్ధమునకుఁ బయలుదేరినను కూటికి గుడ్డకు లేచి మాఁకేలాతని పైనికులు, మహారాష్ట్రుల స్వాతంత్ర్య మదివఱకు నెల్లయో వందల సంవత్సరముల క్రిందట నడుగంటి తురకలసేన చెయుచుకొఱకే తమ్ము పీళ్ళరుఁడు సృజియించె నని వారను కొనుచుండిరి. శివాజియొక్క పొంతకంత్రడియు నాతనికి నమకూలుఁడు కాఁడయ్యె? ఇట్లు పండ్లితి యంతయుఁ బ్రతికూలముగా మన్నను దనదైర్యసాహస ప్రభుత్వచే నూతన మరాటరాష్ట్రంబును సృజియించిన శివాజి వనమానసేనాని యను టకు నందియంబులేదు.

స్వదేశాభిమానంబును స్వమతాభిమానంబును పరస్పరయైత మాతృ భావము మొదలయిన యుత్కృష్ట నద్గుణంబులు శివాజియందు వాసము చేయుచుండెను.

ఇకఁ బరదేశస్థులైన చరిత్రకారులు శివాజియందున్న నవిన దుర్గుణములను గుఱించి కొఁఁదిగా వ్రాసి ముగించెదము. మోసము, మూఢ

దైకవిక్లానము నను రెండుదోషములు ముఖ్యముగా శివాజియం దాలో
 పింపఁబడును మోనిములేయుట దోష మని చెప్పటకు సందేహములేదు.
 కాని మోసాంధ్రము మోసపుచ్చుట దోషమైనది దోషము కానిది యద
 మితమతి నీతికాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించి యుండలేదు. ఇది యొకప్పుడైనను
 నిర్ణయించఁబడు నని చెప్పటకు నీడలేదు. నీరయన నిట్టిచచ్చి యెప్పుడు
 వచ్చినప్పటికిఁ గొందఁ తొకయధిపాయంబును సమర్థించుటయు మఱి
 కొందఱు తద్విరుద్ధాధిపాయంబు సమర్థించుటయుఁ దటస్థించును. ఈరు
 దోఁచుకొనుటకుఁ దోపుచున్న దొంగలగుంపుతో నసక్యమాది తప్పు
 త్రోవఁ జూపి వారిని రక్షకవటులకు నప్పగించుట నీతియో యనీతియో
 యెవరు గట్టిగాఁజెప్పఁ గలరు? జనక్షేమందే ముఖ్యముగాఁ దలఁచు వారు
 దీనిని నీతియనియే చెప్పుదురు. జనక్షయకరం బైనను రూక్షనత్యంబె
 పరమం బని యెంచు వారిది యనీతి యని వాదించుదురు. రాక్షసాధ్యక్షుం
 డును వర్జనీయదాతయు నగు బరిచక్రవర్తి యిట్లు చెప్పెను.—

“క. మేరువు తలక్రి దైనను,

దారావారింబురింఁ దాటిన లోలో,

దారుణి రజమైపోయినఁ.

దారాద్వమా బద్ధమైనఁ దప్పక యిత్తున్”

నీతివికారదుండును రాజకార్యకుశలండును నైన కృష్ణుఁ డిట్లు
 వియె:—

“ఆ. ప్రాణహాని వచ్చునట్టున సర్వధ,

నాపహరవేళ యందు నడపు

సత్య మనృతమం ద్రసత్యంబు సూన్యత,

మని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు.”

హింసా దేశములోని యింగ్లీషురాజ్యమునకుఁ గూటప్తుఁడనిచెప్పఁ
 దగు కైఫియొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు —

“ఒట్లు సత్యంబులను లక్ష్యపెట్టిని దుర్మార్గులతో వ్యవహరించు
 వప్పుడు మనము మాత్రము ఒట్లు సత్యములేత మనలను బంధించుకొని

వాండ్రకున్నది యున్నటులఁ బాసగుచ్చినటులఁ జెప్పుచుండుటయు
వాండ్రుమాత్ర మొకమామైనను మనకుఁ జెప్పక చేసెద మనిన పను
లలో నొక్కటియుఁ జే నుమండినను మనము మాత్రము వాండ్రకిచ్చెద
మనిన వరంబు లన్నియు విచ్చుట యిట్టిప్రవర్తనమువే నే నెప్పుడును
కత్తువును జయింప నేరను."

మెకారే దొరవారు రాజకీయవ్యవహారమునం దేమి సామాన్యవ్యవ
హారమునం దేమి సత్యమే ప్రధానము అని కాసించిరి.

ఇట్లు లోకులు పండితోత్తములు లిన్నరుచులై యున్నవారు.
సత్యవాదులతో నసత్యమాదవలయు నని యెవ్వరును చెప్పెరు అసత్య
వాదులతో నసత్యమాకవచ్చుననియు మోసగా క్రను మోసపుచ్చ వచ్చు
ననియుఁ గొందఱుసిద్ధాంతీకరించెదరు శి జి కత్తువు లందఱును నసత్య
ప్రవీణులును మోసగాండ్రునునై యుండిరి. జనుసింగు, తాడిషా విజా
పురపు మసాడిద్ ఖాన్ మొదలైన కొలది తురస్కులు మాత్రము శివా
జీతో విష్ణుపటముగాఁ బ్రవర్తించుచుండిరి. వారితో మరల శివాజి కప
టమురేకయే వర్తించుచుండెను. అవ్ జిల్ ఖాన్ ఔరంగజేబు మొదలైన
వాండ్రందఱును మోసగాండ్రు. వాండ్రతో నటులనే ప్రవర్తించెనుః
శివాజియొక్క ప్రవర్తనంబులోని రహస్యం బిదియే.

ఇక మాధదైవిక విశ్వాసమును గురించి విచారించెదము. శరీ
రమునందు భవానీదేవి ప్రవేశించి భవిష్యత్తును జెప్పునన్న సంగతుల
యందు శివాజికి నమ్మకమున్న మాట నిజమే. కాని పురాతన కాలపు
వారిని మనము వారి ధర్మమతముకై వి. ది. చుట న్నాయముకాదు.
మనము నమ్మఁజాలని సంగతులింకొకఁడు నమ్మినంతమాత్రమువేత
నాతఁడు నిందఁబఁ జాతుఁడు కాఁడు. వేలువేలు పరిస్థితులలో నుండు
వారి నమ్మకముని వేలువేలుగా నుండవచ్చును. ముక్కలచ్చు పొలేరమ్మ
మొదలయిన క్షుద్రదేవతలఁ బూజించువాండ్రు శివకేశవులఁ బూజించు
వారికిఁ బిచ్చివారుగా గాన్పించుదురు. శైవవైష్ణవమతంబులు, ఏకేశ్వరుల

మన బ్రాహ్మసామాజికులకు విచిత్రముగనుండు. బ్రాహ్మసామాజికులవాఙ్మానసగోచరులగు సృష్టియొక్క యాదికారణమునందు దయాదాక్షిణ్యము మొదలయిన మానవగుణము లారోపించి తమచెవులకి పైన వాడ్కిముని మందిరములో వాముచును నాటముగోవిసూత్రధారునివలె గానముచేసి ప్రార్థనచేయుట యస్వాభావిక మనియు విగ్రహారాధనము కంటె పెద్దవిగ్రహారాధన మనియు స్పెన్సర్ (Herbert Spencer) యజ్ఞేయ వాదులు (Agnostics) చెప్పుదురు. ఇట్లొకరిమతి ను లొకరికి నసమ్మతము లగుట న్వాభావికము ఇంతమాత్రముచే నొకరినొకరు విడిచిపెట్టదు. మైనమును బూజచేయువారిలో నజ్ఞులు లేరా? ఇంతయేలా? నాస్తికులలోను నజ్ఞులు లేరా? బ్రాహ్మణుల మహాత్ముండరుదు గదా! కాన నందఱును మతద్వేషాభావము (Religious tolerance) ఉండవలయును. కాన మతవిశ్వాసమును గుఱిచి శివాజివిదూషిచుటకు మనకు సధికారములేదు.

సమాప్తము